226/ ROZPRAVY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA V PRAZE

MARTIN PŘIBIL (ED.)

Z dějin hornictví 42

Vzpomínky na hornictví

Hornické památky, historická důlní díla, zpřístupňování důlních děl pro veřejnost, hornické muzejnictví

Obálka: OKD, Důlní závod 3, Důl Paskov (Staříč II) ve Staříci v ostravsko-karvinském revíru

Historický cínový důl Jeroným v Čisté u Krásna ve Slavkovském lese. Chodba Ch211 zvaná jako „Myší díra“. Foto: M. Přibil, K. Šmehil a Z. Macka

226/ ROZPRAVY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA V PRAZE

MARTIN PŘIBIL (ED.)

Z dějin hornictví 42

Vzpomínky na hornictví

Hornické památky, historická důlní díla, zpřístupňování důlních děl pro veřejnost, hornické muzejnictví

PRAHA 2016

OBÁLKA: OKD, Důlní závod 3, Důl Paskov (Stařič II) ve Stařiči v ostravsko-karvinském revíru

RECENZE: Bc. Karol Šmehil, doc. Ing. Jakub Jirásek, Ph.D.

REDAKČNÍ RADA: PhDr. Jan Králík (předseda), RNDr. Ivana Lorencová, PhDr. Kateřina Bečková, Jaroslav Beránek, Bc. Magdalena Buriánková, DiS., Mgr. Jana Čerešňová, PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., MgA. Petr Kliment, Mgr. Tomáš Kučera, Ing. arch. Zdeněk Lukeš, Ing. Jan Palas, PhDr. Tomáš W. Pavlíček, Michal Plavec, PhDr. Mgr. Martin Reissner, Ph.D., PhDr. Dagmar Rýdlová, PhDr. Milena Secká, CSc., Mgr Martin Sekera, Ph.D., Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D., PhDr. Zdeněk Vácha

EDITOR A ODPOVĚDNÝ REDAKTOR: Martin Přibil
GRAFICKÁ ÚPRAVA: Open Idea, s. r. o., www.openidea.cz
OBÁLKA: Open Idea, foto: Martin Přibil
SAZBA: Martin Přibil
© NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM, 2016

ROZPRAVY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA ISSN 0035-9378
STUDIE Z DĚJIN HORNICTVÍ ISSN 0139-793
ISBN 978-80-7037-268-5

OBSAH

Úvodní slovo 5
Foreword

Vzpomínky na hornictví:
Hornické památky a historická důlní díla v ČR – vymezení problematiky / MARTIN PŘIBIL / 6
Memories of Mining: Mining Monuments and Historic Mine Workings in the Czech Republic – Issue Definition

25 let problematiky starých důlních děl v praxi a legislativním procesu (1988–2013) / PETR ULDRYCH, VÍT ŠTRUPL / 58
25 Years of the Issue of Old Workings in Practice and Legislation (1988–2013)

Příručka pro vlastníky podzemních objektů nebo jimi písemně pověřené provozovatele / IVO PĚGŘÍMEK / 64
A Manual for the Owners of Underground Objects or for Their Authorized Operators

K problematike ochrany bansko-technických pamiatok na Slovensku
na príklade industriálneho areálu Rákošská Baňa / MIROSLAV LACKO / 78
On the Issue of the Protection of Mining Technical Monuments in Slovakia as Exemplified by the Industrial Premisesof Rákošská Baňa (the Slovak Republic)

Zlatohorské hornické kulturní památky / VIERA VEČEŘOVÁ, JOSEF VEČEŘA / 94
Historic Monuments of the Zlaté Hory (Zuckmantel) Region

Hornická kulturní krajina Krušnohoří/Erzgebirge / ADAM ŠREJBER / 102
The Mining Cultural Landscape of the Krušnohoří/Erzgebirge

Hornické muzeum Příbram a spolupráce se školami / JOSEF VELFL / 104
The Příbram Mining Museum and Its Collaboration with Schools

Skanzen Mayrau ve studentských projektech / TOMÁŠ VOLDRÁB / 112
Miners' Open-air Museum of Mayrau in Students' Projects

Štola Petr na dole Michal / MILOSLAV RUCKI / 118
The Petr Gallery of the Michal Mine

Zpřístupnění NKP – středověký důl Jeroným v Čisté / RUDOLF TOMÍČEK, MICHAEL RUND, JIŘÍ LOSKOT / 122
The National Cultural Monument of the Jeroným Middle-age Mine in Čistá is Open to the Public

Objevení nových prostor v Národní kulturní památce Středověký důl Jeroným v Čisté u Rovné / MICHAEL RUND / 142
The Discovery of New Premises in the National Cultural Monument of the Jeroným Middle-age Mine in Čistá nr Rovná

Vzpomínky na hornictví II:
Hornické muzejnictví, zpřístupněné doly pro veřejnost a prezentace hornictví / MARTIN PŘIBIL / 146
Memories of Mining II: Mining Museology and Museum Administration, Mines Open to the Public and Presentation of the Mining

English Abstracts 154

SEZNAM AUTORŮ
LIST OF AUTHORS

Mgr. LACKO Miroslav Ph.D. (Centrum pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické Fakulty Ostravské Univerzity)

Bc. LOSKOT Jiří (Muzeum Sokolov)

Ing. PĚGŘÍMEK Ivo Ph.D. (Severočeské doly a.s., generální ředitel; dříve ČBÚ, předseda)

Bc. PŘIBIL Martin (NTM, Oddělení hornictví a hutnictví)

Ing. RUCKI Miloslav (NPÚ, NKP Důl Michal v Ostravě)

Ing. RUND Michael (Muzeum Sokolov, ředitel)

Mgr. ŠREJBER Adam Ph.D. (Ústecký kraj, Odbor památkové péče a kultury)

RNDr. ŠTRUPL Vít (ČGS, útvar Geofond, vedoucí útvaru)

Ing. TOMÍČEK Rudolf (emeritní poslanec PS ČR)

Ing. ULDRYCH Petr (MŽP, Oddělení nerostných zdrojů, vedoucí)

RNDr. VEČEŘA Josef (ČGS, pobočka Jeseník)

RNDr. VEČEŘOVÁ Viera (Vlastivědné muzeum Jesenicka, Jeseník)

PaeDr. VELFL Josef (Hornické muzeum Příbram, ředitel)

MgA. VOLDRÁB Tomáš (Sládečkovo muzeum Kladno, Skanzen Mayrau)

Úvodní slovo

Tato publikace se snaží zmapovat některé aspekty historických důlních děl a hornických památek. Je určena pracovníkům v oboru hornictví a geologie, pro pracovníky ochrany přírody, památkové péče, muzejníky, archeology, historiky, stavitele, architekty, studenty VŠB-HGF, ČVUT, UJEP, studenty oborů typu GMT či dokumentace památek a hlavně pro všechny zájemce o hornictví, (neživou) přírodu a technické památky, aby jim přiblížila tuto problematiku z komplexního a praktického pohledu, vyzdvihla a upozornila na hodnoty, význam a problémy historických hornických objektů.

Publikace je příspěvkem do diskuse, která se již několik let vede na hornických seminářích NTM o některých hornických objektech, jako jsou historická důlní díla, těžní věže, důlní stavby, těžební areály a různé, současné i historické projevy hornické činnosti. Podobně se zde diskutuje i o využití, zpřístupnění, konverzi, sanaci, rekultivaci, zajištění a likvidaci těchto objektů, které jsou dnes často vnímany jako ekologická zátěž. Diskuse se také vede, zda je možné tyto hornické objekty smysluplně a udržitelně využít, zachovat, zakonzervovat, zpřístupnit veřejnosti a pokud ano, tak jakým způsobem a za kolik. Nebo, pokud tyto objekty ohrožují bezpečnost, jsou nepotřebné, nevyužitelné či nekontrolovatelně chátrající, zda je nutné je zcela zlikvidovat, zrekultivovat a zahladit, popř. v jaké míře. Hledáme hranice možného.

Většina příznivců technických památek se na věc dívá jednoznačně: všechny důlní památky zachovat, udržet. Někdo chce ze zákona památkově chránit důlní díla i přímo v podzemí, ochranáři biotop, technici technologie, archeologové historické projevy hornické činnosti a poddolovaná území, jedni chtějí chránit pouze architektonicky hodnotné budovy, druzí i moderní šachty či ruiny a zříceniny dolů. Ne vždy a vše je možné, reálné a finančně udržitelné. Vedle toho souběžně běží proces rekultivace, který zase vítá obrovská skupina příznivců životního prostředí, urbanisté, developeři a místní obyvatelé. Tyto zájmy se často vylučují. Všem těmto pohledům se snažíme dát prostor na seminářích NTM i v našich tištěných rozpravách. Publikace je užitečná i pro diskusi o novém zákonu o ochraně památkového fondu, která aktuálně probíhá na mnoha úrovních či pro diskusi k novelizaci horního zákona ve smyslu financování zajištění a likvidace (historických) důlních děl nebo co je to montánní krajina a kde se dnes nachází.

Hornické semináře věnované této problematice probíhají v NTM od roku 2012 a tato publikace je svodná za tyto uplynulé ročníky. Mnohé články mohou být již trochu zastaralé, ale nemělo smysl vydávat tištěnou publikaci dříve, než byla naplněna a zároveň než byly získány finance na její vydání. Vybraná témata se v textech této publikace překrývají, doplňují, kříží a někdy i protiřečí a provokují k další debatě. To je věc naší svobodné diskuse, která se vede na hornických seminářích NTM již od roku 1910, kdy byla založena naše Hornicko-hutnická skupina Spolku pro Technické museum pro Království české. Zdař Bůh!

Vzpomínky na hornictví

Hornické památky a historická důlní díla v ČR - vymezení problematiky

MARTIN PŘIBIL

Systematické hlubinné hornictví provází českou společnost zhruba od 12. až 13. století.[0] Těžbě mincovních kovů vděčíme za vznik mnohých historických měst a bez jejich těžby by neexistovala ekonomika, tak jak ji dnes známe. Přínosy hornictví pro společnost jsou nezpochybnitelné. Hornictví přináší suroviny, zaměstnanost, rozvoj sekundární a terciární sféry ekonomiky. Dnes těžené energetické suroviny znamenají soběstačnost v dodávkách tepla a elektřiny, která tvoří i nezanedbatelnou exportní komoditu. Lidstvo nemá jiné suroviny, než ty co si vypěstuje, uloví, vytěží ze země či zrecykluje.[1]

V současnosti se hlubinné hornictví v ČR omezilo na těžbu černého uhlí v ostravsko-karvinském revíru a hnědého uhlí chodbicováním v dole ČSA u Mostu, které se plánuje i v nedalekých Tušimicích. V roce 2017 bude definitivně ukončena těžba uranu v dole Rožná a tím zanikne poslední hlubinný rudný důl v ČR. Dále u nás hlubinně těží důl Rako u Rakovníka žáruvzdorné jílovce na výrobu šamotu a ostřiva. Ve starých Oldřůvkách na Opavsku byl nedávno obnoven pod názvem Důl Radim již dříve provozovaný hlubinný důl na štípatelnou břidlici pro kamenické účely.

Také se u nás těží vrty ze země malá ložiska ropy a plynu na jižní Moravě. Hornická činnost je také povrchová těžba hnědého uhlí v povrchových dolech v severních Čechách, ale i těžba kaolinu, bentonitu, sklářských a slévárenských písků, žáruvzdorného jílovce, keramických jílů, diatomitu, živce, sádrovce, tavitelného čediče, blokově dobyvatelného a leštitelného kamene, drahokamů a dalších vyhrazených nerostů.

Brzy se zřejmě začně těžit lithium na Cínovci, zatím jen materiálu z odkaliště, časem možná i hlubinně, uvažuje se těžbě lithných a cín-wolframových rud v okolí Horního Slavkova či hlubinné těžbě uranu u Brzkova u Přibyslavi. Přemýšlí se o možnosti obnovy těžby grafitu u Týna nad Vltavou nebo zlata ve Zlatých Horách. Podobně se čas od času uvažuje o těžbě i na dalších lokalitách, ale celková nálada veřejnosti je momentálně naladěná proti těžbě nejen rud a uhlí *(viz např. neprůchodnost ekonomické těžby v Kašperských Horách či tzv. limity)*, ale i kamene a štěrkopísku.

V ČR ložiska většiny surovin patří státu a často se lehce argumentuje, abychom suroviny nechali příštím generacím. Zapomíná se však, čemu nás učí právě historie hornictví: ve 12.–13. století přišli horníci na Vysočinu a do Jihlavy za stříbrem, ale za 200 let byly žíly, co zde starci ve středověku dobývali, pro horníky z 16. století nezajímavé, nebilanční a divili se malému obsahu stříbra. Kovnatosti, které stačily k prosperitě ve 13. století, již nestačily pro ekonomickou těžbu v 16. století; dnes z pohledu těžby surovin nestojí ani za nový literárně-archivní průzkum. Nebo: za celou dobu existence jáchymovských rudných dolů se zde od 16. století vytěžilo maximálně cca 400 tun stříbra. To je objem stříbra, co dnes za $^1/_3$ roku vytěží polské rudné doly v revíru Polkowice-Lubin[2]. Tyto doly jen za několik málo let vytěžily tolik stříbra, kolik se nevytěžilo v historii celého českého království. Dnes by Jáchymov byl pro těžbu stříbra naprosto nezajímavý, stejně jako světoznámé příbramské ložisko. Ponaučení z toho plyne, že suroviny je třeba vytěžit, dokud je o ně zájem, dokud jsou dostupné zásoby a těžba alespoň trochu ekonomická. Jinak tyto suroviny zůstanou v podzemí a další generace po nich ani neštěknou.

Veřejnost ale těžbě není nakloněna, a pokud nedojde ke změně názorů ve společnosti, tyto suroviny zřejmě přijdou vniveč. Důvodů, proč veřejnost nepřeje hornictví je více: nekritická adorace hornictví v minulosti, zásahy do krajiny, ekologické škody v minulosti či havárie odkališť v zahraničí - to vše vytvořilo negativní obraz hornictví. Rozvoj hornictví

Důl Rožná u Dolní Rožínky na Vysočině je poslední rudný (uranový) důl v ČR. V roce 2017, po 60 letech provozu, definitivně ukončí těžbu uranu. Šachta R1. Foto: Martin Přibil, 2010

Horník - Pomocník lidstva. Západoněmecká známková tvorba v sérii „Helfer der Menschheit", 1952–61. Horníci: 1957, matka: 1958. Zdroj: Deutsche Bundespost.

a negativní vlivy na životní prostředí však nelze ztotožňovat s minulým režimem a z toho vyvozovat, že hornictví bylo a je a priori špatné. Podobný rozvoj, škody na životním prostředí či glorifikace hornictví jako u nás za socialismu probíhala i na západě, v USA, Británii, v západním Německu, Francii, Belgii. Sociální programy, tím i vysoká cena lidské práce, znamenaly obrovský rozvoj mechanizace a postupný pokles pracovních sil na jednotku těžby. Růst mechanizace a produktivity spolu s uzavíráním nerentabilních a menších dolů znamenal výrazný pokles počtu pracovních sil v hornictví. To se projevilo i snížením počtu prohornicky orientovaných voličů. Tradičně prohornické dělnické politické strany opustily horníky, hutníky, dělníky a našly si nový elektorát mezi městskými intelektuály, zelenými či lidskoprávními aktivisty a pracovníky v neziskových organizacích, kteří často bojují právě proti těžbě. To spolu s vývojem cen uhlí uspíšilo útlum, společenskou neochotu subvencovat nerentabilní hornictví a postupný úpadek hlubinného hornictví v Evropě.

U nás velký díl nevraživosti proti hornictví tvoří nezdařené privatizace dolů. To je oprávněná výtka, ale hornictví ani horníci, baníci či havíři za to nemohou. Významnou roli na nevraživosti veřejnosti proti hornictví hrají média a neziskové organizace, které šíří negaci a často až hystericky vystupují proti hornictví, průmyslu, rozvoji infrastruktury, pokroku a naší civilizaci obecně. Dnes hornictví reprezentuje tradiční civilizační hodnotu a z pohledu surovinové a energetické bezpečnosti je stejně významné a nezbytné jako je armáda, policie, hasiči, zásobování vodou, zdravotnictví, zemědělství, výroba potravin, výroba elektřiny, oceli či fungující sítě energií, internet a kyberbezpečnost. Hornictví je jednoznačně kladnou hodnotou *naší* civilizace, za kterou je čest se brát.

CO JE HORNICTVÍ

Historicky hornictví na našem území obnášelo těžbu vyhrazených nerostů, hlavně mincovních kovů, stříbra a zlata. Později mezi tyto vyhrazené nerosty přibyly další rudy a koncem 18. století veškeré železné rudy a uhlí. Další nerosty byly doplněny s novým horním zákonem v roce 1854 a jeho novelizacemi, ropa, plyn atp. V roce 1944 přibyl vápenec a dolomit a časem další nerostné suroviny.

Vyhrazené nerosty byly (a jsou) ty, na které panovník (stát) uplatňoval nárok vlastnictví a k těžbě je propůjčoval a zdaňoval desátkem, tato praxe pochází již z římského práva[3] a stále platí. Vyhrazené nerosty dobývali horníci, kteří měli určitá práva, výsady a povinnosti. Ložiska vyhrazených surovin patřila panovníkovi (státu, vrchnosti) a za „důl" na vyhrazený nerost byla považována i povrchová těžebna, rýžoviště či lom. Tato výsada se zvala horním regálem. Horní zákon 146/1854 ř.z.: § 3 *„Horním regálem se rozumí zeměpanské výsostné právo, vyhrazující výlučně nejvyššímu zeměpánu nakládati volně s určitými nerosty, nalezenými v jejich přirozených ložiskách"*. Rozdělení na vyhrazené a nevyhrazené nerosty se dodržuje dodnes, viz Zákon 44/1988 Sb. o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon).

Nevyhrazené nerosty se mohly dobývat svobodně na vlastních pozemcích, pokud zde nebyla regulace jiným způsobem *(např. mílové právo na těžbu kamene pro fortifikační účely).* Ložiska těchto surovin patřila k pozemku, a i když se těžilo podzemním způsobem, tato díla nebyla považována za doly. Osoby, které dobývaly nevyhrazené nerosty, neměly hornické sociální výsady a dávky, za horníky nebyly považovány, a to ani když pracovali v podzemí a hlásili se k hornickým tradicím, *(např. hlubinná těžba břidlice na Opavsku)*. Toto rozdělení platilo zhruba do roku 1944–45.

K dolům na vyhrazené nerosty se dochovala často rozsáhlá archivní dokumentace, listinný, mapový, fotografický a další materiál v archivních fondech státní, místní a podnikové správy[4]. K těžbě nevyhrazených nerostů existuje mnohem méně podobných archivních dokladů, a na rozdíl od dolů, často není ani obecně známa existence této těžby *(viz např. odborné veřejnosti zcela neznámá hlubinná těžba vápence v Českém krasu či dnes neznámé rozsáhlé historické podzemní lomy v dnešní Praze a okolí)*.

Z pohledu minulosti je tedy hornictví těžba pouze vyhrazených nerostů a je jedno, zda probíhala v podzemí, povrchově či pod hladinou. Obdobně těžba nevyhrazených nerostů býval hlavně obor lomařství, průmyslu stavebních a keramických hmot (cihlářství), a bylo jedno, zda těžba probíhala na povrchu či v podzemí, hornictví to nebylo. Toto pojetí se změnilo za 2. sv. války a krátce po ní, kdy i podzemní lomy a podzemní hliniště začaly být označovány za doly. Jeden čas

Podzemním lom v ulici V Kroupovci ve Vehlovicích u Mělníku, kde se dobývala opuka (spongilitické slínovce) pro stavební a kamenickou výrobu. V minulosti byly podzemní lomy svázány s pozemkem včetně způsobených škod a pod báňské právo nespadaly. Foto: Martin Přibil, 2011

krátce po válce byly jako doly nazývány i povrchová hliniště, pískovny a další podobné těžebny.

V moderním pojetí pojmu „hornictví", podle angloamerického vzoru „**mining**"[5], se dnes do oboru hornictví počítá těžba nejen vyhrazených nerostů, ale i nevyhrazených nerostů, a to i stavebních hmot, kameniva, štěrkopísků, písku, kamene pro stavební, hrubou kamenickou výrobu, a jedno zda v hlubinném nebo povrchovém dolu či lomu. Hornictví tedy v tomto pojetí obnáší obecně dolování, dobývání, těžbu nerostných surovin v dolech, lomech, pískovnách, štěrkovnách, hliništích, atp. či ve vrtech (ropa, plyn).

Do oboru hornictví spadají další montánní témata, jako je úpravnictví, ložisková geologie, důlní stroje a zařízení (strojírenství), degazace, báňské exaktní vědy a záchranářství, zajišťování a likvidace důlních děl, zahlazování následků hornické činnosti, sanace a rekultivace bývalých důlních děl včetně výsypek a hald.

Dolem bylo a dodnes stále je i povrchové rýžoviště na zlato. Archeologické vykopávky na rýžovišti v Suché Rudné, pol. 13. stol. (!), investor výzkumu byl vlastník pozemku. Foto: Martin Přibil, 2013.

CO JSOU DŮLNÍ DÍLA

Důlním dílem se podle zákona rozumí místo vzniklé hornickou činností za účelem těžby vyhrazených nerostů ať už v podzemí či na povrchu. Pojem **důlní dílo** definuje vyhláška ČBÚ 22/1989 Sb. o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a bezpečnosti provozu při hornické činnosti a při činnosti prováděné hornickým způsobem v podzemí: § 2, písm. d): *„Důlní dílo podzemní je prostor vytvořený hornickou činností; za důlní dílo se považuje i větrací, odvodňovací, těžební a záchranný vrt a jiné vrty, které plní funkci důlního díla. Za důlní dílo se nepovažuje vyhledávací a průzkumný vrt."*

Pojem „**hornická činnost**" definuje Zákon 61/1988 Sb. o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, § 2 Hornická činnost, ***a)*** *vyhledávání a průzkum ložisek vyhrazených nerostů,* ***b)*** *otvírka, příprava a dobývání výhradních ložisek,* ***c)*** *zřizování, zajišťování a likvidace důlních děl a lomů,* ***d)*** *úprava a zušlechťování nerostů prováděné v souvislosti s jejich dobýváním,* ***e)*** *zřizování a provozování odvalů, výsypek a odkališť při činnostech uvedených v písmenech a) až d),* ***f)*** *zvláštní zásahy do zemské kůry,* ***g)*** *zajišťování a likvidace starých důlních děl,* ***h)*** *báňská záchranná služba,* ***i)*** *důlně měřická činnost.*

Zákon 61/1988 Sb. také definuje „**hlavní důlní díla**", kterými se rozumí všechna důlní díla, která ústí na povrch a důlní díla otevírající výhradní ložisko nebo jeho ucelenou část.

Historicky hornická díla byla i díla související s těžbou a úpravou vyhrazených nerostů včetně povrchových hald, dobývek, rýžovišť, úpraven a související infrastruktury včetně báňských vodních nádrží, vodních kanálů, akvaduktů, vodních štolových přivaděčů, později elektráren atp.

Za **provozovaná důlní díla,** dobývané a vydobyté prostory, projevy hornické činnosti, haldy, výsypky a odkaliště

Důlní dílo – chodba v historické štole na stříbro „Pod farou", Přibyslav, údajně 13. stol. Kulturní památka č. 103969, Rudný důl – štola. Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil, 2013

Důlní dílo – historická šachta (hloubení) v cínovém dole Jeroným u Krásna, cca 16.–18. stol. Národní kulturní památka č. 44326 / 4-4515. Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil, 2012

odpovídá během jejich provozu těžební organizace. Důlní díla, která nebyla po ukončení těžby zlikvidována, se nazývají **opuštěná důlní díla** (**ODD**[8]). Podle novelizace § 35 Horního zákona 44/1988 Sb. čl.3: *Opuštěným důlním dílem se podle tohoto zákona rozumí důlní dílo, jehož vlastník nebo provozovatel je znám, avšak toto důlní dílo trvale nebo dlouhodobě nevyužívá.* Odpovědnost za ODD náleží přímo těžební či průzkumné organizaci (např. OKD, a. s., DIAMO s. p. a další). **Tam kde nebyla ODD součástí privatizačního projektu za tato díla právní nástupce dřívější těžební organizace odpovědnost nenese** a spravují je zpravidla státní podniky DIAMO s. p. (rudy) a PKÚ - Palivový kombinát Ústí nad Labem s. p. (uhlí) v resortu MPO[9].

Pokud těžař ani jeho právní nástupce již neexistuje, jedná se o **stará důlní díla** (dále **SDD**), která spravuje MŽP. Staré důlní dílo je letitý právní pojem podle § 35 Horního zákona 44/1988 Sb.: *„starým důlním dílem se podle tohoto zákona rozumí důlní dílo v podzemí, které je opuštěno a jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám."*[6]. Toto ustanovení je v praxu vykládáno tak, že původní provozovatel není znám zřizovateli rejstříku SDD České geologické službě – útvaru Geofond *(nemá provozovatele vedeného ve svém adresáři),* a mezi SDD jsou tedy někdy řazena i díla, u kterých je známá jejich historie i původní provozovatel, ba je i obsažen ve sbírce zákonů ČR[7]. Reálný výklad pojmu SDD je tedy pružný, často dosti nejasný a praxe ukazuje, že zákonná definice je vymezená tím, k čemu se hlásí s. p. DIAMO a s. p. PKÚ, které mají na starosti zahlazování následků hornické činnosti, likvidace a zajištění opuštěných důlních děl, která převzali po dřívějších těžebních organizacích. Ostatní důlní díla pak většinou spravuje MŽP jako SDD. Do skupiny SDD patří také některé opuštěné lomy: *(2) Starým důlním dílem je také opuštěný lom po těžbě vyhrazených nerostů, jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám.*

Podzemní díla vytvořená za účelem těžby nevyhrazených nerostů, což byly zejména nerudné suroviny, byla v minulosti považována za lomy *(steinbruch)* a nespadala pod báňskou jurisdikci či jen částečně *(např. ve smyslu hospodaření s trhavinami, jízdy na laně atp),* nicméně dnešní legislativa na ně nazírá stejně jako na důlní díla vyhrazených nerostů a v praxi jsou považována za důlní díla, byť jsou historicky svázána s pozemky nikoliv horním regálem. Zda je správné

Zazdívka historicky (18.–19. stol.) zaklenuté šachty na úrovni skalního podloží pod zónou rozvolnění. Pohled do šachty zdola přímo nahoru v ose šachty. Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil

Propadům starých šachet lze předcházet stavební uzávěrou, ovšem stavební úřady často poddolovaná území ani existenci SDD a ODD nerespektují. Stejně jako obce a developeři neinvestují do podrobného báňsko-historického a báňsko-technického výzkumu poddolovaných území v zastavitelných plochách a pak se diví, když se něco propadne.

Způsob sanace podobného propadu se řeší jako mimořádná událost a OBÚ vydává závazný příkaz k likvidaci takové havárie. Bohužel až příliš často je řešením zásyp inertním či zpevněným materiálem (popílkem), aniž by se zvažovaly dopady na hydrogeologii poddolovaného území a další okolnosti. Příklad: důkladná likvidace náhle propadlé zazdívky světlíku na dědičnou štolu může změnit odvodňování stabilizovaných vytěžených dobývek, rozmočení zakládek a způsobit další závažné propady na zcela jiném místě. Pohyb zakládek může způsobit vzedmutí důlních vod a jejich průvaly ven dědičnou štolou. V takových případech je výhodnější tyto propadlé šachty hornicky vyzmáhat, prozkoumat a zajistit odvodnění[19] či na dědičné štole vybudovat průtočné protiprůvalové hráze *(štola 14. pomocníků na Turkaňku)*. Na podobných haváriích či preventivních akcích by se daly efektivně uplatnit případné zvýšené odvody z úhrad za vytěžené nerosty.

V praxi je ovšem při podobné havárii velký stress, nervozita a snaha vyřešit problém co nejrychleji a zároveň je třeba splnit zákonnou povinnost závazného příkazu OBÚ. Při posledních propadech v Kutné Hoře v roce 2012 byl jeden propad na frekventované Husově třídě vyplněn popílkocementem. Druhý, na hřbitově Všech svatých, byl díky vstřícnosti MŽP a OBÚ zajištěn poklopem pro archeologický výzkum. Hypoteticky: pokud by OBÚ vydalo závazný příkaz v tom smyslu, že je podobný propad nutno hornicky vyčistit a zjistit lokální poddolování v podzemí in situ, celkem pochopitelně bude protestovat MŽP proti řádově zvýšeným výdajům na sanaci[20]. Proto by bylo dobré těmto vypjatým okolnostem předcházet a ze strany obcí, památkové a archeologické péče tyto postupy pro případ podobné budoucí události předem řešit a předjednávat na MŽP (MPO) a příslušném OBÚ. Obce k tomu mají např. institut krizového řízení.

Nejsou to jen problémy, co s sebou přinášejí poddolovaná území. V některých městech a obcích se dochovaly přístupná i nepřístupná důlní díla. Mnohdy jsou sice vstupy do starých štol zavalené, šachty zasypané, zabořené či zaklenuté a stopy po jejich existenci jsou setřené změnami terénu, ale vlastní důlní díla v podzemí stále existují. Často se dnes uvažuje o nějakém způsobu využití těchto důlních děl. Nejčastěji formou zpřístupnění pro veřejnost či jako studijní lokality, zdrojů geotermického gradientu pro umístění tepelných čerpadel a hlavně zdrojů pitné vody i pro velké aglomerace *(Kovářská, Medlov pro Olomouc atp)*.

NĚKOLIK PŘÍKLADŮ ŘEŠENÍ PODDOLOVANÝCH ÚZEMÍ, LIKVIDACÍ DŮLNÍCH DĚL A REKULTIVACÍ

Praha Vysočany, Prosek, Hloubětín: V roce 1965 se v ulici Na Krocínce, v Praze 9 na Proseku vytvořil velký propad zející do podzemních dobývek na písek v perucko-korycanských vrstvách (křída, cenoman). Do podzemí na Proseku bylo následně vyhloubeno přinejmenším šest nových průzkumných šachet a z nich vyraženy stovky metrů chodeb na vyhledávání podzemních prostor. Dobývky byly zmapovány a z větší části vyplněny betonem. Práce trvaly 3 roky. Při zakládání sídliště byly odvrtány stovky vrtů. V oblasti dodnes, čas od času, dojde k naražení podzemních pískoven při stavebních pracích. Poslední událost na Proseku z roku 2014 je pokles do zásypu dobře známé šachty z 60. let na průzkum podzemních prostor. Při zakládání stavby nebyla stanovena (respektována) stavební uzávěra a nároží novostavby bylo založeno přímo na ohlubni zasypané průzkumné šachty. Přitom stejný problém s prasknutím domu (okálu), založeném na šachtě z 60. let na průzkum podzemí se již na Proseku jednou stal. Šachty co měly sloužit k tomu, aby se problém s poddolováním a propady vyřešil, nyní tyto problémy sami způsobují. Podobně tak u dalších průzkumných štol na Proseku nebyla provedena revize od roku 1968 a není zřejmé, v jakém jsou stavu. Od roku 1999 se zde plánuje zpřístupnění části podzemí Hamplovy pískovny zvané „Močálka". Protože se vstup do těchto děl nachází na soukromém pozemku na Praze 8, Praha 9 zde investovala miliony korun a nechala zde v roce 2000–2001 vyrazit novou šachtu a štolu, aby se do podzemí dostala ze svých obecních pozemků; tím si Praha 9 chtěla zabrat historické podzemí na Praze 8 pro sebe. Nicméně tato nová důlní díla Praha 9 následně prodala soukromým developerům, společně s pozemkem, na

kterém se nacházela nová vstupní šachta. Nyní zde Praha 9 chce razit další novou šachtu a další spojovací štolu, aby se podzemím dostala do štoly z roku 2001, ale ani to Praze 9 nepřinese majetkové nároky na historickou část podzemí. Navíc podzemí Hamplovy pískovny („Močálky") je postupně, přirozeně i díky lidským vlivům degradováno, rozvolňuje se a pro zpřístupnění již není vhodné. V roce 2012 bylo podzemí opět zatopeno při havárii vodovodu a dochází zde k vyjíždění písku z pilířů a další destrukci chodeb. I to ukazuje, jak se za posledních 15 let důlní dílo znehodnotilo, a že stabilita důlních děl a jejich vhodnost pro zpřístupnění může být jen dočasná. Vzhledem k tomu, že vykomínované části podzemí na Proseku zasahují těsně pod povrch, nedá se vyloučit, že celá akce jednou skončí tím, že podzemí tzv. „Močálky" bude částečně či dokonce úplně vyplněno zpevněným materiálem (popílkem).

Vedle Prahy-Proseka byla betonem sanována řada podzemí historických měst:[21] Jihlava, Znojmo, Telč, Tábor, Plzeň a dalších. Trasy chodeb těchto podzemních objektů sice zůstaly zachovány, ale jejich původní tvary byly zcela setřeny betonem vylitým do bednících forem. Tam kde byl použit stříkaný beton (Tábor) zůstala zachována hrubá morfologie chodeb, ve Znojmě, Jihlavě a Plzni byly ponechány určité úseky ve skále v původním stavu pro turistické zpřístupnění.

Mnohé škody na důlních dílech proběhly v lesních úsecích, kde se pro likvidace starých šachet často musely opravovat či budovat nové lesní cesty a „nezbytně nutný rozsah" zajištění nekorespondoval s vynaloženými náklady. Zasypáno tak bylo mnoho zejících ústí historických důlních šachet a dobývek, které stačilo oplotit, aby byl naplněn „zákonem chráněný obecný zájem"[22] na zajištění důlních děl. Velkou ztrátou bylo zasypání řady šachet v Krušných horách nebo zasypání historické dobývky „Šedivec" (Grauemann) u obce Potůčky. Podobné objekty jako Šedivec zde dnes, po několik málo letech, v zájmu zvyšování turistického ruchu aspirují na různé tituly od přírodní památky, kulturní památky, NKP, KPZ až po Unesco, byť je třeba znovu podotknout, že už jen statut KP je zbytečně vysoký stupeň ochrany. Naštěstí se v resortu MŽP situace změnila směrem k plotům či mřížoví a méně nákladným formám zajištění.

Vedle dolů na vyhrazené nerosty byla vyplněna popílkocementovou suspenzí řada dobývek na písek, např. pískovna Stropnická v Praze 14-Hloubětíně[23], pískovna v Kladně Motyčíně, na obou lokalitách se již prováděl 3D scan, ale ne z důvodů archivně-dokumentačních, ale aby podzemí bylo co nejlépe vyplněno bez volných dutin[24]. Bez kvalitní dokumentace byla v minulosti zlikvidována zajímavá rozsáhlá podzemní pískovna v Nebovidech (okr. Kolín) a další objekty.

Třeba také brát v úvahu názor místních občanů a samospráv, které zející otvory do podzemí většinou vnímají jako nebezpečné. Je zřejmé, že některá důlní díla a podzemní objekty musí ustoupit potřebám zástavby či bezpečnosti, ovšem je třeba, aby se tato díla, pokud je to možné, předem zdokumentovala i z pohledu báňsko-historického, mineralogického, geologického a archeologického. Často pro tyto účely stačí mapka podzemí, pár vypovídajících fotografických snímků, popř. několik drobných vzorků či nálezů.

Zajímavý případ se stal v roce 2011, kdy Ministerstvo financí vypsalo veřejnou zakázku v hodnotě 100 milionů korun na zasypání propadliny „Žebračka" u Zlatých Hor (k.ú. Heřmanovice)[25], shodou okolností kulturní památky[26]. Lokalita se stala vyhledávaným cílem speleologů a adrenalinových turistů, kteří propadlinou vstupovali do podzemí dolu a ve vytěžených podzemních komorách prováděli různé adrenalinové sporty, jako je bungee-jumping (skoky do komor na laně), survival, atp. vše takřka za on-line přenosu na internet, což budilo zájem dalších a dalších zájemců o tuto činnost, jezdily sem i celé autobusy.

Jedna z proseckých pískoven částečně vyplněná popílkem při sanaci staveniště soukromého investora v roce 2011.
Foto: Martin Přibil

Pískovna v ulici Stropnická v Praze 14-Hloubětíně byla zcela vyplněna zpevněným materiálem (popílkocementem). Archeologický průzkum zde proběhl jen formálně. Foto: Martin Přibil, 2006.

Projev hornické činnosti tzv. Vlčí jáma u Horní Blatné, k.ú. Potůčky (KP č. 24415/4-817), patří mezi nejvýznamější památky po těžbě cínu v ČR, poddolovaným územím prochází turistická značka. Foto: M. Přibil, 2008

Důl Centrum, šachta C2, zcela vpravo šachta C1, vše Kulturní památka včetně strojoven, těžních strojů, měničů, koupelen, zásobníků na uhlí. Foto: Martin Přibil, 2016

Toto by ale mělo řešit MŽP, ČGS, ČGS-Geofond, MPO, DIAMO, PKÚ a Státní báňská správa (ČBÚ a OBÚ) které mají důlní díla v gesci ze zákona 44/1988 Sb. 61/1988 Sb a dalších navazujících předpisů, společně s VŠB-HGF, Ústavem Geoniky AV atp. Naprostou většinu důlních objektů není třeba chránit, stačí nepoškozovat, neničit. K tomu je nutná osvěta, na které se snažíme pracovat např. v NTM pod heslem *„kdo zná neničí"*. Jedná se o propagaci reálné a udržitelné péče, nikoliv neudržitelné ochrany ze zákona, formou striktních regulací jako je PP, NPR, EVL - Natura 2000, KP, NKP či KPZ.

V gesci zmíněných úřadu je dobré ponechat důlní díla i co se týče památkových, archeologických a kulturních hodnot, tak aby tato administrativa byla na jednom místě. V resortu MK klesá počet pracovníků, ale památkových objektů i administrativy přibývá. **NPÚ a orgány památkové péče by se měly primárně starat o identifikaci a dokumentaci tisíců chátrajících budov (např. nádraží) a evidenci movitých památek dokud ještě existují, nikoliv o vytváření nových skupin památek, jichž může být stovky až tisíce.** Také stále není dořešena problematika technických památek (viz NKP ve Vítkovicích). Skutečnou naléhavou potřebu památkové péče představuje tristní osud řady budov v rámci důlních areálů, kde byla po likvidaci HDD ukončena strážní služba *(viz např. případ dolu Petr Bezruč)*. Zde je třeba aktivních památkářů a dalších prostředků, aby monitorovali stav těchto památek a popř. se postarali o zajištění instalace zabezpečovací techniky, nikoliv na řešení důlních děl v podzemí jako kulturních památek. Ostatně tento názor sdílí i většina pracovníků památkové péče a MK, že není nutné konvolut památkové ochrany rozšířit o tuto zcela novou kategorii památek, ke které zpravidla humanitně či stavebně vzdělaní památkáři nemají ani potřebnou báňskou kvalifikaci. **Navíc tyto památky není možné dokumentovat ani monitorovat v podzemí in situ bez dodržování zákonů 44 a 61 / 1988 Sb a dalších předpisů a požadavků na bezpečnost práce, jako i zák. 263/20016 Sb.** (§ 96) a vyhlášek Státního úřadu pro jadernou bezpečnost (SUJEB) a dalších úřadů.

Řada důlních děl je již dávno chráněna jako přírodní památka, EVL - Natura 2000 (netopýři), jsou v chráněných územích a další typy ochrany jako kulturní památky jsou samoúčelné. Pro ochranu netopýrů stačí masivní uzávěr vstupu do důlního díla, netřeba do podzemí vůbec vstupovat a něco tam řešit, netopýry spočítá automatické digitální zařízení umístěné ve vletovém otvoru, podobně jako v Německu či Rakousku.

Pojďme hledat cestu k ochraně historických důlních děl a projevů hornické činnosti (montánních tvarů) ze stávající legislativy, horního zákona 44/1988 Sb. zákona o hornické činnosti a státní báňské správě 61/1988 Sb. a navazujících předpisů. Většinu historických důlních děl a projevů hornické činnosti není potřeba chránit, postačilo by nastavit pravidla, tak aby se dále nepoškozovaly a aktivně nezahlazovaly. Jelikož takový způsob ochrany památková péče nezná, je třeba zde uplatnit a vymáhat horní zákon 44/1988 a zákon o hornické činnosti 61/1988 Sb ve smyslu neoprávněné hornické činnosti při zásahu do důlního díla, poddolovaného území či chráněného ložiskového území.

Důl Centrum, šachta C1 z roku 1888. Kulturní památka včetně strojovny. Jaký osud čeká tyto objekty po opuštění areálu bývalého dolu? Foto: Martin Přibil, 2016

Důl Centrum, strojovna šachty C1. Těžní stroj Škodovy závody, 1927 - kulturní památka. Foto: Martin Přibil, 2016

Důl Centrum, strojovna šachty C2. Těžní stroj, ČKD Praha typ B 40009-AR 2 3A, 1954 - kulturní památka. Foto: Martin Přibil, 2016

ZÁKONNÁ OCHRANA HORNICKÝCH OBJEKTŮ

Z celkového počtu cca **27000** důlních děl je **12300** důlních děl *(z toho 8550 vrtů)* chráneno tím, že se nachází v **chráněných ložiskových území** (ChLÚ), *viz tab. 1, str.28.*

Historická důlní díla jsou v ČR chráněny buď jako **přírodní** památky v resortu MŽP nebo jako **kulturní** památky v rezortu MK. Rozdíl je v tom, že u kulturní památky typu důlní dílo se často počítá se zpřístupněním a prezentací pro veřejnost *(podobně jako u zřícenin hradů)* a jsou svázány s turistickým ruchem, kdežto přírodní památky typu důlní dílo nikoliv, zde stačí monitoring a turismus je naopak většinou nežádoucí.

V ČR existuje **58** přírodních památek a nár. PP, kde jsou předmětem ochrany přímo důlní díla (**247 DD** v PP a NPP)., chráněno je také cca **100** starých lomů. Ve velko- a maloplošném zvláště chráněném území (přírodní rezervace, národní PR, ChKO, národní park) se nachází **2372** DD. V území s ochranou Natura 2000 se nachází **3286 DD**. **Celkem se v přírodně chráněných územích nachází 4765 DD**, *viz str. 28–29.*

V ČR existuje **165** nemovitých **kulturních památek** (KP) souvisejících s hornictvím[31] *(viz tab.7 na str. 30)*. Z toho **52** KP jsou budovy, areály dolů, těžní věže atp, zde je nejvíce objektů uhelných dolů. **44** KP zahrnuje též důlní díla včetně podzemí (převážně rudné doly), **41** jsou rýžoviště a povrchové projevy. Pomníků je **17**, portálů **7**, vodních kanálů **2.**

Hornictví má **6 národních kulturních památek**[32] *(tab. 5 str. 28)*, hornictví se přímo týkají **4** nové **krajinné památkové zóny** (2014), **městská památková rezervace** v Kutné Hoře (1961), Českém Krumlově (1963), částečně dalších **15 městských památkových zón** a **30 ochranných pásem**. **Celkem se v památkově chráněných území nachází 1330 DD**. Ve srovnání s tím, že památkově chráněny jsou např. pouze 3 žel. tunely, 14 nádraží nebo jen 26 rybníků a nádrží či 27 vodních kanálů a náhonů nebo cca 60 objektů předválečného opevnění, není na tom zákonná ochrana hornických památek úplně nejhůře.

Pokud se bude dále pokračovat v trendu nastartovaném v souvislosti s programem Montanregion Krušnohoří, mohou po celé ČR být vyhlášeny vyšší stovky až tisíce důlních děl za KP a desítky až stovky za NKP. Tento trend ředění památkového fondu není žádoucí a je třeba důlní KP a NKP vybírat objektivně, nikoliv na zakázku místních turistických či dotačních šíbrů, popř. vyhlašování důlních děl jako KP, NKP či KPZ zcela zastavit. Důležitější je se postarat o stávající hornické **stavební** památky, a že jich není málo.

Co se týká hodnot **hornického dědictví**, jsou u nás velice cenné tzv. **dědičné štoly**, investiční díla, která odvodňovala důlní revíry a jejich výstavba byla velice nákladná a zdlouhavá, ale větší péče se těmto štolám nevěnuje. To co se z důlních děl památkově řeší a sleduje jsou nesystematické a nekoncepční výkřiky. Zmnožení a přebíjení ochran u důlních děl chráněných již jako přírodní památky je pak už zcela nadbytečné.

Hodnotné jsou také **dochované areály dolů**, kde je skoro vždy problém s budoucím využitím a památkovou ochranou, vyžaduje to osvíceného vlastníka a masivní investice.

Nedávné nálezy českých soudů ukazují, že zřejmě cca 70% nemovitých kulturních památek bylo špatně vyhlášeno bývalými ONV, místo KNV jak určoval zákon 22/1958 Sb. a vyhl.116/1959Sb. Je možné, že řada hornických památek přestane existovat a nejsou jisté ani projekty jako je vyhlášení Montanregion Krušnohoří památkou UNESCO. Uvidíme.

Důl Centrum, strojovna šachty C1. Měnič na stejnosměrný proud systému Ilgner (Ward-Leonardovo soustrojí se setrvačníkem), kulturní památka. Foto: Martin Přibil, 2016

V roce 2013 zřícený pilíř v dole Johann na Zlatém kopci je výsledek nepromyšleného pokusu o zpřístupnění nestabilního dolu motivovaného hysterickou snahou dostat české Krušnohoří do Unesco i za cenu poškození či zničení historického důlního díla. Tento příklad demaskuje pravé motivy i cíle této „cesty do UNESCO", kde jde hlavně o dotační a turistický byznys, nikoliv památky jako takové. Nepomáhejme roztáčet dotační mlýny! Foto: Martin Přibil, 2003.

Oprávněné a správné bylo vyhlášení hornické NKP v případě Dlouhé stoky ve Slavkovském lese, protože toto povrchové vodní důlní dílo je na poškozování či nevhodné stavební zásahy mnohem více náchylné než primární montánní tvary, tedy různé haldy a pinkové tahy, o kterých je řeč výše. Univerzální hodnota NKP Dlouhá stoka je nezpochybnitelná, podobně jako hornických NKP v Příbrami Březových Horách či v Ostravě Michálkovicích. Jsou to budovy, dají se definovat v katastru, pojmout, chránit a hlavně dále smysluplně využívat. Ovšem pro plánované vyhlášení NKP Blatenský vodní příkop je titul „národní" už moc silný, stávající ochrana (KP, KPZ) je zde dostatečná.

Proces vyhlašování NKP musí být zcela transparentní a objektivní. Negativní důsledek kupčení s tituly NKP a UNESCO je rozšíření této praxe. Viz např. vážně míněné návrhy na vyhlášení statusu UNESCO v oboru hornictví pro bezvýznamné ruiny nehornické osady Königsmühle v Krušných horách u Loučné pod Klínovcem. To hovoří o naprostém odtržení od reality[43] a tvoří dojem, že *„svoji NKP"* může mít kdejaký místní aktivista, funkcionář, zastupitel, hejtman, poslanec či senátor. **Pro proces vyhlašování KP, NKP a KPZ je důležitější objektivita a čistota procesu, než celkový počet těchto zákonem chráněných památek, jinak vznikají nebezpečné precedenty, poškozující principy památkové péče jako takové.**

V případě důlních děl se již nyní projevují nedostatky a nevhodnost památkové ochrany typu KP a NKP pro důl-

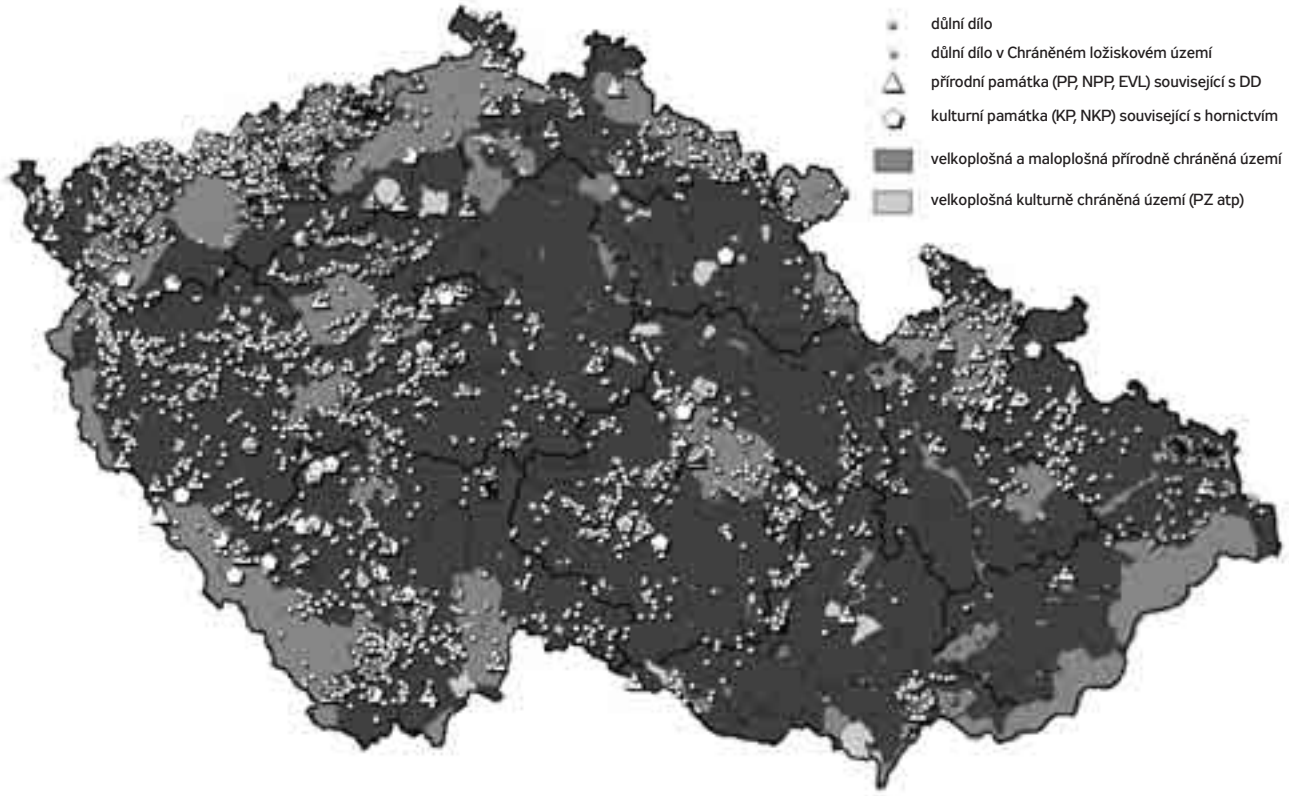

Rozložení důlních děl, zákonem přírodně chráněných území, kulturně chráněných území, přírodních a kulturních hornických památek. Podle údajů ČGS-Geofond (důlní díla), AOPK (přírodní památky a území) NPÚ (kulturní památky a území) a ČÚZK (kraje). Zpracoval M. Přibil, 2016.

ní díla v podzemí, zejména proto, že se zde předpokládá obnova a zpřístupnění pro veřejnost. V případě NKP je to stupeň ochrany stejně vysoký, jako je např. u hradu Karlštejn. Znamená to sice mediální pozornost, zvýšený zájem turistů, ale tak vysoký stupeň ochrany znamená obrovské problémy při obnově důlního díla, jeho údržbě a provozu.

Navíc, jak ukazují čerstvé zkušenosti z Montanregionu, propagace památkové péče, publikace, panely naučných stezek a detailní popisy důlních děl co jsou v KPZ a KP vede k násobném zvýšení vstupování a tím poškozování těchto důlních děl - „kulturních památek". **Efekt je tedy naprosto opačný**.

Jiný příklad je zcela nesystémový přístup k ochraně NKP *Důl Hlubina a vysoké pece a koksovna Vítkovických železáren*, která byla v roce 2002 prohlášena za národní kulturní památku. Na titul NKP získal majitel dotace *(celkem již 1,1 miliardy korun)* a byla zde zahájena razantní přestavba areálu, který dnes slouží spíše jako atraktivní kulisa typu ocelové město pro developerské projekty. Ve Vítkovicích vyhlášení NKP vygenerovalo dotace ohromné výše, ty indukovaly tlak na přestavbu a změny areálu, objevilo se mnoho kreativních osobností a celý projekt se zcela odchýlil od regulí památkové péče a jak zacházet s NKP. Zde je třeba omezit rozsah některých moderních zásahů jako je nevkusná a nepatřičná nástavba na vysokou pec. č. 1, kterou je třeba co nejdříve z NKP odstranit. Není pravda, že by absence těchto razantních zásahů nevdechla místu nový život, to je o soutěži nápadů, která chybí či je to jen kamufláž „soutěže".

Podobná neobjektivnost při výběru a managementu montánních KP a NKP a negativní jevy jako je falešné zkrášlování[44] a razantní přestavby *(portály štol, NKP Vítkovice),* účelové lobbistické znalecké posudky *(NKP Mauritus, Blatenský vodní příkop)* ukazují, že **je lepší hledat cesty k ochraně důlních děl jinak než přes památkový zákon**.

Na poli ochrany povrchového montánního reliéfu by pomohla domluva s a. s. Lesy ČR, Státním pozemkovým úřadem a ÚZSVM. Pokud by v tomto ohledu vydaly nějaké interní směrnice ohledně poddolovaných území a historických projevů hornické činnosti, ochránilo by to značnou část montánního reliéfu[45]. Otázkou je zda je to vůbec reálné. Správci lesů někdy páchají na hornickém reliéfu škody, jak si již v roce 1925 všiml prof. Kratochvíl. Nejčastěji se jedná o ukládání lesního odpadu do pinek nebo necitlivě pojatá zalesňování. Dotčené lesy jsou často ve vlastnictví státu nebo obcí, které tyto aspekty mohou implementovat do smluvních vztahů. Na druhou stranu i tato lesní činnost je do jisté míry přirozený způsob postupného zahlazení a rekultivace.

Ochrana přes Úmluvu o ochraně archeologického dědictví Evropy[46] je v tomto ohledu zřejmě nevymahatelná, její uplatnění v praxi by znamenalo ochranu každého čtverečního metru v Evropě jako archeologického terénu a znehybnění veškerého rozvoje. Dnes je u nás archeologická péče

Vápencový důl Richard, kulturní památka. Za války adaptace dolu na podzemní továrnu. Podle dokumentace NPÚ byl původně chráněn pouze vstupní portál dolu a povrchové stavby (krematorium) jako symbol a památka na nacistickou perzekuci a vraždy vězňů mechanismem *„Vernichtung durch Arbeit"*, později se ochrana rozšířila i na podzemí, tedy i na tyto zavalené chodby. To se v zahraničí uplatňuje podobně jako je ochrana masových hrobů, koncentračních táborů (Německo) a některých vraků lodí se statutem válečných hrobů. Závaly v dole Richard 1 dosahují až 10 metrů nad původní počvu (podlahu) chodeb do kulturně intaktních vrstev druhohor. I zde se plánovalo zpřístupnění pro veřejnost. S rozvojem internetu se toto extrémně nebezpečné místo stalo rájem „objevitelů", kteří návštěvu a zážitky dále masově propagují na sociálních sítích. Příklad díla, kde stabilita chodeb trvala pouze roky až desítky let a kde je památková ochrana přímo důlních chodeb naivní přání. Artefakty „válečného hrobu" *(místa utrpení, KZ)* jsou i přes statut KP nadále návštěvníky rozkrádány. Foto: MP, 2012

již na slušné úrovni a při nových stavbách je ohlášení stavby, následné požadavky na archeologický průzkum a jeho realizace standardem ze zákona 20/1987 Sb., § 22 odst. 2. Řeší se tak např. stavba dálnice D35 ***(0,6 miliardy** Kč na archeologii)* či skrývka na dole Bílina. Zdá se, že někteří archeologové mají zájem, aby se v rámci likvidací a zajištění SDD / ODD a jeho oprav platil z úhrad za vytěžené nerosty i archeologický průzkum podobně jako u staveb. To je u **některých likvidací historických děl** sice oprávněné, ale u oplocení a mříží je to již nadsazený požadavek. Bezesporu zajímavé a přínosné výzkumy důlních děl je třeba provádět **komplexně** než při opravě oplocení SDD.

V případě všech zde vyslovených úvah o hodnotě, ochraně, památkové péči a archeologickém výzkumu montánního reliéfu, projevů hornické činnosti, SDD, ODD a všech montánních hornických objektů je vždy nutné jedním dechem dodat, že přemíra památkové ochrany je v tomto případě stejně škodlivá jako cílená likvidace. Brzy se budou za památky považovat i všechny dnes provozované doly v ČR a poklesové kotliny na Karvinsku se pak zřejmě budou chránit jako kulturní památky. Říká se tomu proces „**archeologizace**". Jak ale pro budoucí generace památkově ochráníme dnešní poruby a dobývky 1000 metrů hluboko a jak je budou archeologové jednou zkoumat? Již dnes se archeologie věnuje běžně 2. světové válce nebo i 80. létům 20. století *(viz archeologické vykopávky herních kazet pro počítače Atari v Novém Mexiku)*[47], čemu se bude věnovat za 100 let? Námi?

TĚŽNÍ VĚŽE

Těžní věže jsou vzpomínky na hlubinné dobývání ložisek v naší zemi, památníky této práce i symbol naší závislosti na surovinách. Celkem se v ČR dochovalo 96 těžních věží včetně malých těžních zařízení větrných jam. Poměrně hodně se jich dochovalo v ostravsko-karvinském revíru (43), protože jsou zde ještě činné doly a v opuštěných částech revíru místní památkáři vyvinuli značné úsilí na jejich zachování. Z tohoto počtu je dodnes provozováno 25 těžních věží při těžbě uhlí či jako pomocné jámy při údržbě a provozu OKR revíru. Další těžní věže uhelných dolů se dochovaly v severočeském hnědouhelném revíru (7), kladenském (5), východočeském uhelném (4) a rosicko-oslavanském (3).

Dále je u nás 32 těžních věží rudných a nerudných dolů. Z toho je provozováno 10 těžních věží. Na uranového dolu Rožná s. p. DIAMO o.z. GEAM 5 věží (3 hlavní a 2 pomocné jámy) 2 těžní věže dolu Rako, 2 těžní věže Léčebných lázní Jáchymov, 1 těžní věž Vojenských lesů a statků,s. p. Dvacet těžních věží (vč. uhlí) se nachází v areálech, které patří státnímu podniku DIAMO. Jednou ze zákonných úloh podniku DIAMO je likvidovat a zahlazovat následky hornické činnosti včetně těchto důlních objektů. Ke všem těmto dolům má DIAMO v nějaké formě zpracovány (či rozpracovány) plány likvidace dolu, které zatím neprobíhají z důvodů nedostatku finančních prostředků. Těžní věže jsou významné krajinné dominanty i historické připomínky, ale není snadné tyto objekty udržovat ani uhájit jejich existenci v plánech likvidací dolů.

Velice zajímavé jsou areály podniku DIAMO na bývalých uranových dolech u Příbrami, kterým dominují velké haldy hlušiny. Tyto haldy je třeba považovat za ložiska kvalitního kameniva, ale bude trvat dlouhá desetiletí než budou zpracovány na štěrk , rudy popř. další nerosty. Tento malebný obrázek doplňují tři dochované těžní věže uranových dolů, které mají každá jiné konstrukční řešení. Těžní věže a haldy uranových dolů, společně s areály dolů na Březových Horách a v Bohutíně, zatím vytvářejí zajímavou dočasnou industriální hornickou krajinu, zcela specifického rázu, která se jinde v ČR nenachází. Náplní podniku DIAMO ale není těžní věže chránit pro příští generace, tedy pokud nebudou vyhlášeny za památky či jinak chráněny. Ani vyhlášení za památku a převedení majetku na obce či jiné subjekty nemusí zabránit rozsáhlým devastacím těchto konstrukcí ze strany zlodějů kovů, které mohou vést až k úplné zkáze objektů, která vyústí v jejich likvidaci, podobně jako v případě dolu Cínovec *(i když zde byl hlavním důvod nezájem o pozitivní řešení a velká veřejná zakázka na likvidaci areálu z veřejných financí; dtto Zahořany)*.

V rámci „záchrany" byla přemístěna těžní věž z grafitového dolu Bližná do skanzenu v Krumlově, kde zatím leží uskladněna. Evropsky unikátní věž pro lanovnice (návrh na KP) vlečné jámy (úpadní 13,5°) Wilhelm na železnorudném dole Krušná hora na Berounsku byla přemístěna do nedalekého důlního skanzenu Chrustenická šachta, kde ji pro muzejní účely lze použít jen obtížně. Těmto transferům měla předcházet snaha o zachování v místě, což je lepší než jako „exponát" na místě jiném. Lepší ale demontáž a přesun, než sešrotování. Ze zahraničí lze zmínit přesun těžní věž z šachty XII/A v maďarské Tatabánya, na výrazný hřbet Gerecse nad dálnicí M1, kde slouží jako rozhledna nebo přesun těžní věže dolu Germania a její vztyčení nad muzejním areálem Deutsches Bergbau-Museum v Bochumi v 70. letech.

Stržením těžních věží přišly mnohé typické hornické regiony o své letité dominanty. Bývalá Hubská šachta (Hubr[69]), Důl Stannum, Horní Slavkov (dnes ideální rozhledna). Foto: Martin Přibil, 1994.

Dtto, důl Prago, (František Josef, Antonín Zápotocký), Kladno Dubí. Věže dolu strženy v roce 1992, strojovna měla být (či svého času byla) KP. Foto: Martin Přibil, 1992.

Těžní věže je dobré zachovat na původním umístění jako místní zajímavosti, ale je to dosti nákladné. Základní oprava a nový nátěr může přijít na miliony; 6,77 milionu vč. DPH stála oprava těžní věže dolu Anselm. Některé těžní věže si pronajímají telekomunikační společnosti a z nájmu je

Mechanismus zkázy dolu Cínovec: Ukončení těžby, prodej povrchového areálu, zástava majetku, bankrot. Rozkradení plechové střechy a kovových prvků, zatékání vody a poškození stavebních konstrukcí mrazem. Výkup pozemků a ruiny dolu obcí Dubí, žádost o dotace, likvidace a rekultivace. Rok 2006. Foto: Martin Přibil.

Demolice dolu Cínovec v červnu 2011. Projekt *„vznikl za podpory MŽP a ministra Tomáše Chalupy, předmětem podpory bylo bourání a demolice nevyužívaných objektů se špatným stavebně technickým stavem v areálu Rudné doly Cínovec. Realizací tohoto projektu došlo k odstranění komunálních a nebezpečných odpadů umístěných v demolovaných budovách a likvidaci železobetonové štoly zasypáním popílkem“*[70]. Suma 36 753 372 Kč. Foto: Martin Přibil.

Důl Cínovec dnes. Na vzniklé ploše se měla postavit solární elektrárna (podle solární mapy je zde příhodné místo), ale nestihl se termín solárních dotací. K likvidaci areálu došlo bez většího zájmu **a**.) v době zvýšeného zájmu o ložisko lithia **b**.) v době intenzivních příprav projektu Montanregion. Jedny virální památky se na zelené louce budují, druhé autentické likvidují. Za určitých okolností a sladění zájmů by Cínovec mohl být typovou přeshraniční památkou v oboru hornictví, na které zároveň probíhá aktivní těžba surovin, která zafinancuje i určitou péči o hornické památky. Foto: Martin Přibil, 2013

Skipověž rudného dolu Zlaté Hory během demoličních prací v roce 2011. Na lokalitě se průběžně uvažuje o obnovení těžby zlata. Foto: Martin Přibil.

Těžní věž uranového dolu Hamr, DIAMO TTÚ, Stráž pod Ralskem byla demontována v létě 2015. Foto: Martin Přibil, 2008

Horní Benešov, šachta Obránců míru, soukromý areál. Atypicky podepřená věž vznikla otočením zhlaví věže po poklesu strojovny vlivem poddolování. Demontováno na jaře 2016 z důvodů špatného statického stavu věže. Impuls k demontáži byly m.j. obavy, aby těžní věž nebyla navržena za Kultruní památku a nezůstala firmě jako zátěž co polyká peníze na opravy a údržbu. Foto: Martin Přibil, 2011

Jeden ze symbolů čs. hornictví, těžní věž uranové šachty č. 16, Háje (Příbram), která s hloubkou 1838,4 metru byla nejhlubší rudnou jámou evropského hornictví (t.j. šachetní stvol zde byl v jedné kolmé délce 1838,4 m, uranové doly v NDR byly absolutně i relativně [m n.m.] hlubší). Slouží jako nosič antén telefonních společností, byla by vynikající rozhlednou. V nedávné době poškozeny těžní stroje rabováním mědi. Foto: MP, 2008

pak možné hradit údržbu, některé věže mohou sloužit jako rozhledna, reklamní poutač, jinak představují pro majitele zátěž, které se raději zbaví, něž aby měli kulturní památku.

Některé těžní věže jsou výrazné dominanty, symboly nebo mají zajímavé technické řešení či se k nim váží důležité události. Ty by mohly být chráněny jako vzpomínky na hornictví, tak jako se dnes chrání některé starší tovární komíny jako vzpomínky na průmysl. Jsou to důstojné, sentimentální připomínky hornictví, ale samozřejmě opět je zde otázka udržitelnosti a využití těchto objektů, především v případě různých průmyslových areálů, nemluvě o často přemrštěných požadavcích památkové péče. Důležité jsou technologie uvnitř těžních věží a strojoven, pokud jsou chráněny a zůstanou ponechány na místě, jsou tyto objekty nevyužitelné či jen jako muzea. Dost dobře není možné a udržitelné konvertovat každý opuštěný důl na muzeum. Pak záleží na majiteli objektu. Pokud nejsou objekty zabezpečeny a střeženy (či jen chabě), velice brzy se stávají měděná vinutí motorů, transformátory, měniče, rozvody el. proudu kořistí bývalých zaměstnanců dolů propuštěných z práce nebo různých existencí či podivných firem co cíleně brakují průmyslové brownfields, opuštěné vojenské prostory, objekty, kryty CO atp.

V posledním desetiletí je možno sledovat velký nárůst zájmu veřejnosti o historii a industriální, vojenské a i jiné památky z poválečného období a éry studené války. Zájem o toto období je patrný na řadě projektů zpřístupňující pozůstatky např. po železné oponě (NDR) nebo na vyhlášení areálu dolu Hlubina a vysokých pecí ve Vítkovicích za národní kulturní památku či neúspěšný pokus v rámci cesty Montanregionu do UNESCO památkově ochránit socrealistické sídliště n.p. Jáchymovské doly v Ostrově. Tyto areály se zatím těší i vysoké návštěvnosti. Ovšem i tyto zájmy jsou módní a časem se mění, jak ukazuje velký pokles zájmu o hornické objekty nebo o bunkry Stasi a armády z doby studené války v sousedním Sasku (resp. NDR).

Měděnec, vlevo ocelová těžní věž pro fárání mužstva, v pozadí žb. skipová těžní věž na dopravu těživa ve skipové nádobě. Soukromý areál (v exekuci, zástavní práva), zatím snad není ohroženo, poslední rudní žb. skipověž v ČR, úvaha o vyhlášení KP. Martin Přibil, 2011

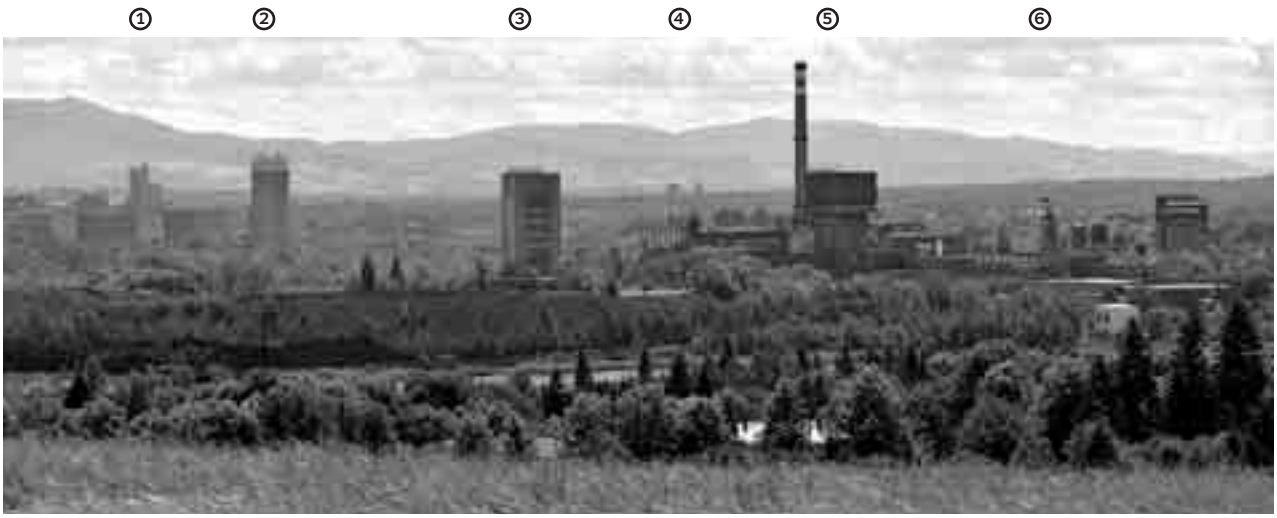

Činné doly na Karvinsku: zleva: **1**: důl ČSM Sever (skipověž), **2**: důl Darkov, **3**: uprostřed vepředu skipověž dolu ČSA, **4**: v pozadí důl ČSM Jih (skipověž a ocelová těžní věž); komín; **5**: vtažná jáma 2 dolu ČSA, **6**: vtažná jáma Jan dolu ČSA (ocelová těžní věž). Toto je příklad reálné funkční montánní krajiny. Foto: Martin Přibil, 2016

Zdvojená těžní věž uranové šachty č. 15, Brod (Příbram), 1242,6 m hluboké. Zpracován plán likvidace závodu, vážně ohrožena, v nedávné době zničeny těžní stroje demontáží mědi. Na šachtě 15 podnik DIAMO svého času uvažoval zřídit muzeum těžby uranu a shromažďoval zde různou techniku a je velká škoda že se tento projekt nerealizoval. Haldy v pozadí reprezentují dočasnou příbramskou montánní krajinu, výhledově budou odtěženy. Foto: M. Přibil, 2012

Šachta R3 Jasan, činná šachta (útěková cesta) uranového dolu Rožná. Elegantní krásná dominanta, v případě budoucí konverze na rozhlednu zde nebude levná údržba. Foto: Martin Přibil, 2016

Těžní věž uranové šachty č. 11 A, Bytíz (Příbram), která byla 1503,6 m hluboká. Dochované technologie, strojovna, kompresorovna od s. p. DIAMO kupuje (2016/17) SČ kraj pro Hornické muzeum Příbram. Foto: Martin Přibil, 2009

Kutná Hora, šachta Turkaňk, areál, s. p. DIAMO. Symbol a připomínka více jak 7 století těžby v Kutné Hoře, možnost využití, např. jako rozhledny[71] do Polabí. Ohroženo plánem likvidace závodu, ale je zde zájem města těžní věž zachovat. Foto: MP, 2012

Tab. 8: Přehled stávajících těžních věží v ČR. Včetně zděných těžních objektů, ventilátoroven a pomocných šachet s malým těžním zařízením.

Surov.	Revír, důl, místo, jáma	Konstr.	Provoz / ochrana
nerudy	Bližná ***viz Český Krumlov*** *(grafit)*		
nerudy	Český Krumlov, *(přenesená z Bližné, uskladněná)*	ocel.	mimo provoz
nerudy	Důl Rako, Lubná, # 1. máj *(žáruvzdorný jílovec)*	ocel	v provozu
nerudy	Důl Rako, Rakovník, # Rako *(žáruvzdorný jílovec)*	ocel	v provozu
nerudy	Vítkov – Lhotka, # Nová Lhotka *(břidlice)*	ocel.	mimo provoz
rudy	Kutná Hora, Důl Turkaňk, Sedlec, # Turkaňk	ocel.	mimo provoz
rudy	Krásno, Důl Stannum, # Ďuriš, Wilhelm	ocel.	mimo prov. / **KP**
rudy	Přebuz, # Hlavní (Nová)	želbet.	mimo provoz
rudy	Příbram (sko), Bohutín, # Řimbaba	ocel.	mimo provoz
rudy	Příbram (sko), Bohutín, # 25. únor (Štefánik,Rudolf)	želbet.	mimo prov.
rudy	Příbram, Březové Hory, # Anna	zděná,	mimo prov./**NKP**
rudy	Příbram, Březové Hory, # Marie	zděná	mimo provoz
rudy	Příbram, Březové Hory, # Prokop	želbet.	mimo provoz
rudy	Příbram, Březové Hory, # Ševčín	ocel.	mimo prov./**NKP**
rudy	Příbram, Březové Hory, # Vojtěch	zděná	mimo prov./**NKP**
rudy	Příbram, Zdaboř, # Drkolnov (August) *pomocná, uvnitř v budově*	ocel., obezd.	mimo prov./**NKP**
rudy Fe	Chrustenice, Důl J. Štětky, lanovnicová věž úklonné jámy, *přenesená z Krušné Hory (okr. Beroun)*	ocel.	mimo provoz
rudy Fe	Krušná Hora (Otrokovice) ***viz Chrustenice***		
rudy Fe	Měděnec, # Měděnec	ocel.	mimo provoz
rudy Fe	Měděnec, # Skipojáma	želbet.	mimo provoz
rudy Fe	Kovářská, # Kovářská, *dnes vodní zdroj*	ocel.	čerpací #
rudy U	Důl Rožná, Bukov, # B1	ocel.	v provozu
rudy U	Důl Rožná, Bukov, # B2, pomocná	ocel.	v provozu
rudy U	Důl Rožná, Rožná, # R1	ocel.	v provozu
rudy U	Důl Rožná, Rožná, # R3 Jasan	ocel.	v provozu
rudy U	Důl Rožná, Rožná, # R6, hloubicí, ventilátor	zd.,ocel.	v provozu
rudy U	Jáchymov, Důl Svornost, # Josef	ocel.	v provozu/**MPZ**
rudy U	Jáchymov, Důl Svornost, # Svornost	ocel.	v provozu/**MPZ**
rudy U	Příbram (sko), Brod, #15	ocel.	mimo provoz
rudy U	Příbram (sko), Bytíz, #11A	ocel.	mimo provoz
rudy U	Příbram (sko), Háje, #16	ocel.	mimo provoz
uhlí č.	KD, Brandýsek, # Michael	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	KD, Důl Kübeck, Kladno, # Nr.2	zd.,dřev.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	KD, Důl Mayrau, Vinařice, # Mayrau	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	KD, Důl Mayrau, Vinařice, # Robert	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	KD, Důl Schoeller, Libušín, # Nejedlý I	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	KD, Důl Tuchlovice, Lány, větrná # Pustinky	zděná	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl ČSA, Doubrava, # Doubrava 3	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl ČSA, Karviná-Doly, vtažná # 1, Jan	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl ČSA, Karviná-Doly, vtažná # 2	ocel.zd. želbet,	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl ČSA, Karviná-Doly, výd. # 3 skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Darkov, Darkov, # Da-1 vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Darkov, Stonava, # Mír 4, výdušná, skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Darkov, Stonava, # Mír 5, vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Lazy, Lazy, vtažná # 2	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Lazy, Lazy, vtažná # 5	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl Lazy, Lazy, výdušná # 6, skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl 9. květen, Stonava, # Su Sto I	ocel.	v provozu (likvid.)
uhlí č.	OKD, DZ1, Důl 9. květen, Stonava, # PG 3	ocel.	v provozu (likvid.)
uhlí č.	OKD, DZ2, Důl ČSM Jih, Stonava, vtažná #	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ2, Důl ČSM Jih, Stonava, výdušná # skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ2, Důl ČSM Sever, Stonava, vtažná #	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ2, Důl ČSM Sever, Stonava, výd.#, skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Chlebovice, # Stařič III/5, výdušná, ventilátor	ocel.zd. želbet	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Chlebovice, # Stařič III/6, vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Stařič, # Stařič II/3, vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Stařič, # Stařič II/4, výdušná, skip	želbet.	v provozu
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Sviadnov, # Stařič I/1, výdušná	želbet., ocel	v provozu / **KP**
uhlí č.	OKD, DZ3, Důl Paskov, Sviadnov, # Stařič I/2, vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, Lokalita Frenštát, Trojanovice, #F4, hloubicí	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKD, Lokalita Frenštát, Trojanovice, #F5, hloubicí	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl Jeremenko, Ostrava, Vítkovice, # Jeremenko 1 - Louis	ocel	v provozu
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl Jeremenko, Ostrava, Vítkovice, # Jeremenko 3 vodní	ocel, žb.,zd.	v provozu / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Karviná-Doly, Důl Barbora, Hlavní #	ocel.	mimo provoz
uhlí č.	OKR, DIAMO, Karviná-Doly, Důl Barbora, těžní # 2 (typ Walsum)	ocel.	mimo provoz
uhlí č.	OKR, DIAMO, Karviná-Doly, Důl Mír 1 - Gabriela, těžní # 1	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Karviná-Doly, Důl Mír 1 - Gabriela, těžní # 2	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Lokalita Žofie (Důl J. Fučík), Poruba u Orlové, # Žofie 5/1, vtažná	ocel.	v provozu
uhlí č.	OKR, DIAMO, Lokalita Žofie (Důl J. Fučík), Poruba u Orlové, # Žofie 5/4, výdušná	bet,zd., ocel	v provozu
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl Alexander, Ostrava, Kunčičky, # Alexander 1 těžní	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl Alexander, Ostrava, Kunčičky, # Alexander 2 výdušná	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl J. Fučík, Pokrok, (Habsburg), Petřvald, # č. 1/1	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, DIAMO, Důl Petr Bezruč, Ostrava, Slezská Ostrava, # Terezie 1	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, Důl Ed. Urx 1, (Anselm), Ostrava, Petřkovice (Landek), # K1	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, Důl Ed. Urx 5, Ostrava, Hrušov, větrní # Vrbice K2	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, Důl František (Gottwald), Horní Suchá, # F4 (PG4), skip	želbet.	mimo provoz
uhlí č.	OKR, Důl Hlubina, Ostrava, Vítkovice, # Hlubina 2, těžní	ocel	mimo prov./**NKP**
uhlí č.	OKR, Důl Jan Šverma, Ostrava, Nová Ves, Výdušná # 3 jih	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, Důl Jindřich, Ostrava, Moravská Ostrava, těžní # Jindřich	ocel	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	OKR, Důl Michal, Ostrava, Michálkovice, # Michal	ocel	mimo prov./**NKP**
uhlí č.	RUD, Oslavany, # Kukla	želbet.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	RUD, Zastávka, důl Důl Herring	zděná	mimo provoz
uhlí č.	RUD, Zbýšov, # Simpson	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	VUD, Lampertice, Důl J. Šverma, # Jan	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	VUD, Lampertice, Důl J. Šverma, # Julie	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	VUD, Lampertice, # Františka	ocel., obezd.	mimo prov. / **KP**
uhlí č.	VUD, Lampertice, # Jiří	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Dolní Jiřetín, Důl Centrum, # C 1	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Dolní Jiřetín, Důl Centrum, # C 2	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Dolní Jiřetín, Centrum, větrní # C 12	zděná	mimo provoz
uhlí h.	SHR, Mariánské Radčice, Důl KohinoorII, # K1	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Růžodol, Důl Julius III, těžní #	ocel.	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Růžodol, Důl Julius III, vodní #	ocel.,	mimo prov. / **KP**
uhlí h.	SHR, Vysoká Pec	zděná	mimo prov. / **KP**
lignit	JLD, Kyjov, větrací vrt S-300	ocel.	mimo provoz
voda	Velká Střelná, čerpací # Jan	ocel.	mimo provoz

Poznámka: dřev. = dřevěná; zd. = zděná; žb. , želbet. = železobetonová
Zpracoval: M. Přibil, stav podzim 2016.

Přehled stávajících těžních věží v ČR. Včetně zděných těžních objektů, ventilátoroven a pomocných šachet s malým těžním zařízením.

DŮLNÍ DÍLA, RŮZNÉ FORMY TURISTIKY A TZV. URBEX

V posledních 20 letech je možno registrovat zvýšený zájem laické veřejnosti o návštěvu průmyslových areálů, továren, elektráren, atp. Tuto poptávku veřejnosti dokládá např. každoroční mimořádný zájem o návštěvu Jaderné elektrárny Temelín nebo vysoká návštěvnost při dnech otevřených dveří na stavbách tunelů či metra.

Tento zájem se nesoustředí jen na provozované objekty, ale i opuštěné a chátrající průmyslové areály a další objekty. Určitá část těchto zájemců jsou technici, odborníci či dokumentátoři, kteří se této činnosti věnují v souvislosti s výkonem svého povolání nebo je průmysl a technika jejich mimopracovním osobním zájmem. Tato skupina se snaží prohlídku objektů či exkurzi do podniku domluvit s vlastníkem objektů, což je někdy možné, jindy velice obtížné ba i nemožné.

Větší část laické veřejnosti navštěvuje tyto objekty „turisticky" a vstupuje do opuštěných, neoplocených či špatně střežených areálů a objektů zpravidla bez svolení vlastníka, mnohdy jde dokonce o vloupání. Specifický druh této turistiky, který je úzce provázaný s internetem se nazývá *„urban exploration"*, zkráceně *„urbex"* a existuje kolem něj rozsáhlá celosvětová internetová komunita. Tato činnost je spojená i s určitým životním stylem, je to mnohdy vyloženě módní „lifestylová" samoúčelná zábava. Příznivci urbexu jsou nezřídka labilní osoby s afektovanými názory, vzývají módní styly jako je punk atp.

Rysem typickým pro urbex a abandonismus je pořizování fotografií na těchto opuštěných (i provozovaných) místech a jejich prezentace v nějakém masmediálním médiu na internetu jako je facebook, flickr či youtube, v ČR často na serveru Rajče[72], společnosti iDnes. Charakteristickým pro urbex jsou fotografické snímky upravené efektovým filtrem HDR[73] a absence popisky co snímky vlastně zachycují, podstatná je atmosféra, pocit, barvy, design, facebook a hlavně neadresná masová medializace tohoto konání, které je většinou za hranou zákona.

Zájemců o opuštěná místa *(abandoned places)* je již tolik, že se *„opuštěné"* objekty stávají vyhledávánými turistickými cíly s intenzivním turistickým provozem bez ohledu na práva vlastníků objektů, vydávají se k tomu knihy a průvodce.

Další část nezvaných návštěvníků průmyslových objektů zde těží ocel a barevné kovy, tady ovšem není motivace turistická, ale ekonomická. Často se zájmy turistické a ekonomické kříží. Např. velká část opuštěných průmyslových areálů je dnes zbavena podružných hodin jednotného času Pragotron, které provozovatelé urbexu ukradli a po úpravě strojku je nabízejí k prodeji jako módní, trendy bytový designový doplněk, samostatně fungující bez hlavních řídících hodin. Podobně milovníci urbexu odnášejí z opuštěných kanceláří do specializovaných bazarů s designovým nábytkem židle Thonet či dřevěná otočná křesla Kontor. Spokojí se i měděnými kabely - kvalitní fototechnika je pro mnohé finančně nedostupná, fotografie pak horší - tím je ale horší jejich status na sociálních sítích.

Budovy dolu a úpravny na Rolavě. Vzhled betonových konstrukcí byl v nedávné době poznamenán malbami účastníků „výtvarného workshopu". Inu umělci v lese. Foto: Martin Přibil, 2014

Urbex tedy není jen neškodou zábavou, ale často jde o specifický druh vandalismu, přispívající ke zkáze opuštěných objektů.

Podobná vlna zasáhla i areály opuštěných dolů, např. důl Měděnec je častým cílem těchto výprav, jeden provozovatel soukromého hornického „minimuzea" dokonce prodával vybavení tohoto dolu přes internet. Tento druh chování v sobě nosí zcela jiné typy motivací, než bylo dosud lidstvo zvyklé, v globálu je to zřejmě jistý druh zištnosti.

Jedním z turisticky nejnavštěvovanějších opuštěných důlních areálů jsou ruiny bývalého cínového dolu Rolava v Krušných horách. Železobetonové konstrukce v režimu nekontrolovatelného chátrání čeká postupný rozpad či osud Cínovce a Zahořan. Obnova těžby je zde ekonomicky nereálná a jiné využití velice problematické. Pokud je objekt stabilní, šel by asi zpřístupnit podobně jako zřícenina hradu *(zábradlí, schodky)* bez stálé služby. K objektu se ale nikdo nehlásí[74] a není vlastně jasné, jak naložit s podobným areálem, který je součástí národní přírodní rezervace Rolavské vrchoviště, kde jsou chráněna ***„jedinečná společenstva rostlin a bezobratlých živočichů vázaná na ruiny areálu a zbytky staveb bývalé úpravny cínové rudy"*** *(citace z vyhlášky MŽP 157/2012 Sb)*. Oplotit a nechat ladem?

Železobetonová těžní věž na Přebuzi, ruina nekontrolovaně chátrající, podobně jako důl na nedaleké Rolavě. Foto: M. Přibil, 2014

Toto místo je natolik turisticky vyhlášené, že jen úvaha o jeho demolici vyvolá ihned řadu protestů. Padly i návrhy na památkovou ochranu, ale není jasné, kdo zaplatí opravu a údržbu, když v památkové péči není prostředků a sil na dokumentaci či monitoring stavebně hodnotnějších objektů. Hodnota zbytků budov na Rolavě je dnes hlavně abstraktní, pocitová; je to duch místa, vzpomínka na hornictví a přinejmenším do dalšího těžkého úrazu bude zachován status quo.

Nejsou to jen povrchové objekty dolů, co se staly vyhledávanými turistickými cíli. Připomeňme důlní chodby vápencových lomů Mořina-Amerika, které se svého času staly oblíbeným cílem tisíců návštěvníků, jež těmito důlními díly volně procházely. Každý rok v lomech docházelo k několika smrtelným úrazům. Před asi 10 lety byla důlní díla zajištěna a úrazovost v lomech Mořina značně poklesla. Mezi podobná volně masově turisticky navštěvovaná důlní díla patří kaolinový důl Hosín u Českých Budějovic, polozavalené vápencové doly „Richard" u Litoměřic a mnoho dalších.

Podobně jako se opuštěným stavbám věnují různí zájemci o „urbex", vyhledávají stará a opuštěná důlní díla zájemci z řad tzv. *speleologů* či *sčítačů netopýrů* co se sami někdy označují jako tzv. *montanisté*. To je ovšem nepochopení smyslu a významu slova „montanista". Tento terminologický omyl s nadsázkou použil v 90. letech Václav Cílek v jeskyňářském časopise Speleo jako označení pro jeskyňáky vstupující do důlních děl.

Ve skutečnosti jsou ***montanisté*** akademici a vzdělanci v montánních vědách; **Dr. Mont.**, doktor věd montánních, byl starší akademický titul absolventů Horní akademie – Vysoké školy báňské. Montanisté jsou profesoři a kantoři na VŠB, báňští a hutní inspektoři, báňští inženýři a ložiskoví geologové, úředníci, vedoucí pracovníci, podílníci, podnikatelé v hornictví a montánních oborech. Též je to báňský akademik či praktik se širokým komplexním rozhledem od hornictví, hutnictví, surovin, ložiskové geologie, geoinformatiky, dobývání, technologií, zpracování a využití nerostů, finálních výrobků, jejich uplatnění a prodeje na trhu. Určitě to nejsou osoby, co do opuštěných či starých důlních děl vstupují ze zvědavosti, rekreačních, sportovních či jiných důvodů - to jsou **montánní turisté**.

Paradoxně mezi touto skupinou *„speleologů"* se nachází řada jedinců, kteří aktivně vystupují proti těžbě surovin a staré doly mají jako adrenalinovou náhražku za nedostatkové, chráněné – a proto uzamčené jeskyně. Nehledě na to, že *speleologie* je **věda** o jeskyních a krasu (řecky: *spelaion* = jeskyně, *logos* = věda) nikoliv sportovní prolézání důlních děl.

Do dolů také vstupují různí sběrači a těžaři minerálů, zloději kovů, samozvaní dobrovolní „hasiči", „záchranáři" či „ochranáři": např. amatérští mykologové *(v dolech sbírají a chrání plísně a houby)* či amatérští chiropterologové *(v dolech sčítají netopýry)*. Posledně řečení svojí nežádanou sčítací aktivitou a absencí hygieny zásadní měrou přispěli k rozšíření plísňového onemocnění netopýrů „White-nose syndrome" a zdecimování jejich populace. Podobně jako v případě urbexu, je i toto nezákonné vstupování do důlních děl často úzce navázáno na sociální sítě.[75]

Poučené osoby, profesionální pracovníci odborných institucí, technici, geologové, mineralogové, biologové, zoologové, muzejníci, odborně fundovaní nadšenci, úředníci ochrany přírody a památkové péče vstupují do **nezpřístupněných** důlních děl jako soukromé osoby, aby neohrozili zaměstnavatele trestním stíháním a pokutou. **Rozdíl mezi adrenalisty a odbornými pracovníky je v étosu jejich konání a společenském přínosu jejich práce, před zákonem jsou si rovni.**[54] Jejich pracovní činnosti by jinak musela provádět HBZS či odborná důlní firma pod báňským dozorem. To se již děje např. při sčítání netopýrů na Hrubé Vodě a později se rozšíří všude, status quo je neudržitelný a pro malé důlní firmy a HBZS to bude vítaný zdroj příjmů.

Samotný akt vstupování do starých a opuštěných důlních děl je sice přestupkem podle občanského zákoníku, ale tato činnost není až tak společensky nebezpečná, a pokud se nejedná o provozovaná důlní díla, nikomu dalšímu větší újma nevzniká. **Mnohem horší je to v případě masové propagace tohoto nezákonného konání na internetu.** To zvyšuje zájem veřejnosti o vstupování do důlního podzemí a zmnožuje počet úrazů i riziko úmrtí v podzemí důlních děl. Na to, že se nejedná o zcela bezpečnou zábavu ukazuje i vysoký index úrazové četnosti LTIFR[53] při této činnosti, který je o mnoho řádů vyšší než při práci na uhelných dolech OKD.

Dřevěné dvojčinné pístové čerpadlo v dole Alt Hackelsberg (Gottes Gab) bylo poškozeno nekontrolovaným vstupem speleologů a jiných milovníků adrenalinové zábavy do opuštěných dolů u Zlatých Hor. Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil, 2009.

V solném dole v rumunské Turdě byl vybudován lunapark. Pravděpodobně právě Turda se stala inspirací pro různé projektové úvahu typu zpřístupnění komor ve Zlatých Horách pro adrenalinové sporty či sjezdovky ve strmých slojích v OKR. Foto: Earl Baron (internet)

Pryč je čas, kdy historická a opuštěná důlní díla zajímala jen hrstku odborně fundovaných nadšenců se zájmem o hornictví, techniku, geologii, mineralogii, přírodní vědy či netopýry. Dnes se ze vstupování do důlních děl stala móda a levná zábava na víkend, podobná jako je „urbex". Zájemci o podzemí a opuštěná místa z různých internetových komunit mají neobyčejně silné puzení důlní díla, podzemní objekty a opuštěná místa na internetu masově propagovat a vytvářet z nich turistické cíle; v internetovém světě je věcí prestiže ukázat, která podzemí navštívili, vyfototili a jaká dobrodružství zažili. Řada historických děl je touto turistickou činností již poškozena *(Hosín, Mořina, Richard, Zlaté Hory, Jáchymovsko)*. Jak ukazují videa na youtube, v podzemí se příznivci urbexu a tzv. *„montanisté"* baví rozkrádáním původního vybavení, vypouštěním komínů či soutěží kdo vhodí do hloubení větší balvan, zapalují dýmovnice, shazují důlní vozy do šachet a do kamery křiví obličeje v punkové křeči z infantilní destrukce a adrenalinu vyplaveného do krevního oběhu. **Podobná činnost a propagace vstupování do důlních děl na internetu jsou již vysoce společensky škodlivé**, se zřejmou formální a materiální stránkou protiprávního jednání.

Podle různých názorů (např. setkání „České podzemí") skýtají SDD a ODD z turistického hlediska komerční potenciál, *„který je třeba využívat"*, takže ze strany „speleologů" a různých samozvaných dobrovolných „záchranářů" či „hasičů"[76] padají absurdní návrhy, jak tuto ilegální činnost komerčně využít a kontrolovat formou *„certifikovaných"* průvodců a jejich školitelů z jejich vlastních řad, podobně jako jsou horští vůdci v Alpách (a ostatním to zakázat), vše zcela mimo zákony 44/1988 Sb. a 61/1988 Sb.

Stejně tak nejsou možné návrhy pocházející z myšlenkového prostředí kolem agentury CzechTourism[77] na masovou „montánní" adrenalinovou turistiku přímo uvnitř opuštěných dolů: různé slaňování, brodění, bivakování, jízda na kolech, člunech, survival, paintball a další atrakce na podporu turistického ruchu. To prakticky není možné ze zákona nebo pouze ve zpřístupněném díle (podzemním objektu) ve velice omezeném a řízeném rozsahu[78]. Podobné ilegální aktivity jsou široce prezentovány na sociálních sítích, což obecně škodí všem historickým i přírodovědeckým objektům, podobně jako eroze, koroze, zloději kovů[79] a stále častěji i geocaching *(kdysi přísně etický a neškodný)*.

Do jak extrémě rizikových situací jsou sociální sítě a geocaching schopny lidi vehnat, ukázala svého času causa propadlina Žebračka u Zlatých Hor, kde byly na webu masově a neadresně propagovány z bezpečnostního hlediska naprosto nemyslitelné nehoráznosti jako třeba bungee-jumping ve vytěžených komorách. Problém vyřešilo rozsáhlé oplocení propadliny se signální stěnou a kamerovým systémem napojeným na PCO. Viz též známý případ úmrtí chlapce při geocachingu v minové kobce mostního pilíře. **Všechny schránky geochachingu, tzv. „keše" umístěné v důlních dílech (obecně v podzemí či na nebezpečných místech) je třeba důsledně likvidovat, popř. ihned předávat na Policii ČR, aby zahájila řízení ve smyslu § 13 zákona č. 250/2016.**

Toto protiprávní jednání ale není důvod, aby se historická důlní díla plošně likvidovala, je třeba stíhat konkrétní pachatele. Na internetu se tyto osoby ze sociálních sítích, opojené a zdopované informační revolucí a bezpečně ukryté pod rouškou anonymity, projevují vysoce toxicky, agresivně a zcela bezohledně, ti z nich co jsou již dospělí či v pokročilejším věku k tomuto protiprávnímu jednání nabádají i mladší generace, aby se tato činnost maximálně rozšířila a tím se utvrdili ve své pomatené „pravdě", že toto chování je běžné.[75]

Internetová propagace vstupování do důlních děl způsobuje devastaci cenných mineralogických, technických, historických i přírodovědných artefaktů. Takto bylo masivním turisticko-speleologickým provozem[80] poškozeno dřevěné čerpadlo na dole Hackelsberg ve Zlatých Horách, jeho dalšímu ničení zabránila až likvidace úvodního důlního díla. Zcela paradoxně tak likvidace vstupních částí důlních děl *(vstupů do štol)* ze strany s. p. DIAMO, PKÚ či MŽP chrání hodnoty v podzemí před podobnými negativními vlivy.

Autor si uvědomuje tento protimluv, ale **praxe ukazuje rychlou zkázu všech objektů v podzemí propagovaných na internetu k „volné" podzemní turistice**. Je lepší, když jsou úvodní díla (především štoly) důkladně **zajištěna** či dokonce snad zavalena, než se najde technické, právní a finanční řešení jak podzemí uchránit před nájezdy laických zájemců o dobrodružství v podzemí, komerční těžbu minerálů *(Kohlreuter na Zlatém Kopci [KP], Krupka [KP] atp.),* krádeže kovů *(Vrchoslav, Velká Chuchle atd)* či tvorbu pseudouměleckých kreací - viz jak „umělci" a kreativci poničili kaolinové doly Nevřeň a Hosín (PP).

V cizině se různé adrenalinové atrakce provozují hlavně na činných dolech, např. cyklistické závody v draselném dole Sonderhausen, lanové centrum v dole Merkers. Existuje ale i cyklodrom v historickém dole, kde škody jsou značné a názor odborníků negativní. Podobně byl poškozen historický solný důl v Turdě v Rumunsku, kde byl v prostorných dobývacích komorách vybudován zábavní lunapark včetně ruského kola a poničeny původní historické dřevěné konstrukce. Takové europrojekty se v ČR snad nikdy realizovat nebudou. Již se ale objevují první vlaštovky, jako třeba zcela absurdní a nevědecký návrh pracovníků (sic) **Akademie věd ČR** na výstavbu sjezdovek ve vytěžených a zavalených polostrmých slojích pod Ostravou.[81]

Zahraniční příklad poškození historického dolu cyklodromem. Foto: MP

25 let problematiky starých důlních děl v praxi a legislativním procesu (1988—2013)

PETR ULDRYCH, VÍT ŠTRUPL

1. ÚVOD

Problematika starých důlních děl se začala v České republice řešit nabytím účinnosti nového horního zákona č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), který nahradil zákon č. 41/1957 Sb., o využití nerostného bohatství (horní zákon). Zákon č. 41/1957 Sb., pojem stará důlní díla neznal, avšak obecný horní zákon z roku 1854, který byl platný právě až do roku 1957, pojem stará důlní díla v několika svých paragrafech aktivně používal. Přestože je to tedy letos 25 let, co báňské předpisy používají pojem „staré důlní dílo", je tento pojem často nesprávně používán.

Jak už je výše uvedeno problematika tzv. „starých důlních děl" je v České republice řešena již 25 let. V současnosti platný zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) má do dnešního dne již 23 novelizací. Nejzásadnější novelou z hlediska starých důlních děl byla novela z roku 2002 (zákon č. 61/2002 Sb.), která nově vymezila, že starým důlním dílem je také opuštěný lom po těžbě vyhrazených nerostů, jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám.

Ministerstvo životního prostředí v souladu s § 35 horního zákona zabezpečuje zajišťování nebo likvidaci starých důlních děl a jejich následků, která ohrožují zákonem chráněný obecný zájem, a to v nezbytně nutném rozsahu. Ministerstvo životního prostředí rovněž zabezpečuje zjišťování starých důlních děl a vedením registru starých důlních děl ministerstvo životního prostředí pověřilo Českou geologickou službu, přičemž vlastní zjišťování a vedení registru zajišťuje útvar Geofond. Zjišťování starých důlních děl a vedení jejich registru je upraveno vyhláškou MŽP č. 363/1992 Sb., o zjišťování starých důlních děl a vedení jejich registru, v platném znění.

Při zabezpečování starých důlních děl a opuštěných průzkumných důlních děl je Ministerstvo životního prostředí samozřejmě povinno postupovat v souladu s platnou legislativou České republiky.

2. ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE DŮLNÍCH DĚL

V současném horním právu je mnoho nejasných či nepřesných definic. Objektivně je však třeba dodat, že odborná veřejnost se doposud dokázala i s touto skutečností vyrovnat

2. 1. POJEM DŮLNÍ DÍLO

Stěžejní pojem „**důlní dílo**" není zákonem č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) definován. Další obecně platné předpisy související s horním zákonem poskytují pro důlní dílo dvě definice. Vyhláška č. 22/1989 Sb., o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a bezpečnosti provozu při hornické činnosti a při dobývání nevyhrazených nerostů v podzemí, definuje důlní dílo takto: *„podzemní prostor vytvořený hornickou činností; za důlní dílo se považuje i větrací, odvodňovací, těžební a záchranný vrt a jiné vrty, které plní funkci důlního díla. Za důlní dílo se nepovažuje vyhledávací a průzkumný vrt".* Vyhláška č. 26/1989 Sb., o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a bezpečnosti provozu při hornické činnosti a při činnosti prováděné hornickým způsobem na povrchu, definuje důlní dílo jako: *„prostor v zemské kůře, například rýha, lom, vytvořený hornickou činností nebo vyhledáváním, průzkumem a dobýváním ložisek nevyhrazených nerostů. Za důlní dílo se nepovažuje vyhledávací a průzkumný vrt".* Obě uvedené definice se jednoznačně shodují v tom, že za důlní dílo se nepovažují vyhledávací a průzkumné vrty. Obě prováděcí vyhlášky dále specifikují důlní dílo jako prostor vytvořený hornickou činností, přičemž vyhláška č. 26/1989 Sb., tuto specifikaci rozšiřuje i na vyhledávání, průzkum a dobývání ložisek nevyhrazených nerostů, což však podle zákona č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, není hornická činnost ve smyslu § 2 zákona, ale činnost prováděná hornickým způsobem ve smyslu § 3 zákona. Mezi důlní díla je naopak nezbytné zahrnout i podzemní prostory, které vzniknou zvláštními zásahy do zemské kůry[1]. Z výše uvedeného je patrné, že definice důlního díla není zcela jednotná a liší se podle účelu jednotlivého předpisu.

[1] Zvláštními zásahy do zemské kůry se rozumí zřizování, provoz, zajištění a likvidace zařízení pro činnosti vyjmenované v § 34 zákona č. 44/1988 Sb.

2. 2. POJEM STARÉ DŮLNÍ DÍLO

Pojem **„staré důlní dílo"** se objevuje v zákoně č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) a následně v řadě prováděcích předpisů. Zákonná definice starého důlního díla upravená § 35 odstavec 1 a 2 zákona č. 44/1988 Sb., zní:

(1) Starým důlním dílem se podle tohoto zákona rozumí důlní dílo v podzemí, které je opuštěno a jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám.

(2) Starým důlním dílem je také opuštěný lom po těžbě vyhrazených nerostů, jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám.

V důvodové zprávě k zákonu se dále uvádí: *„že jde o důlní díla, která nejsou v majetkové podstatě nynějších hornických organizací, nebyla jimi ani zřízena ani využívána, popřípadě jde o stará důlní díla bez právního nástupce. Tato díla mohou jednak ohrozit stávající objekty, jednak jsou překážkou pro novou výstavbu a vyžadují často nákladné asanační práce.".*

Definice použitá v § 35 zákona č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) skrývá mnohá úskalí, přičemž část problémových definic uvádí rozbor pojmu důlní dílo. Už slovní spojení: *„Starým důlním dílem..., které je opuštěno a jehož* ***původní provozovatel...není znám"*** použité pro definicí starého důlního díla v § 35 zákona č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) je dosti nešťastné, a to zejména z důvodů vložení slova **původní**. U značné části potenciálních starých důlních děl totiž **původního** provozovatele na základě studia archivních materiálu zjistíme, ale již neexistuje ani on, ani jeho právní nástupce. Otázka zní, zda takovéto důlní dílo splňuje definici starého důlního díla či nikoliv!? Také slovní spojení: *„Starým...důlní dílo (lom).....je opuštěno..."* není úplně ideální. Zjednodušeným výkladem dojdeme k závěru, že jde o věc (pokud se dá považovat důlní dílo za „věc"), kterou původní vlastník opustil. Právo opustit věc je součástí obsahu vlastnického práva a jeho podstatou je projev vůle nebýt nadále vlastníkem věci a věc se tak stává věcí nicí neboli „res nulius", jak plyne z dikce zákona.

2. 3. DALŠÍ TYPY DŮLNÍCH DĚL A PODZEMNÍ OBJEKTY

Definice pojmu **„hlavní důlní dílo"** používaná vyhláškou č. 52/1997 Sb., kterou se stanoví požadavky k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a bezpečnosti provozu při likvidaci hlavních důlních děl, která považuje za hlavní důlní dílo: *„důlní dílo vyúsťující na povrch. Hlavními důlními díly jsou důlní díla průzkumná (šachtice, komíny), díla otvírková (jámy, štoly), větrací, odvodňovací, těžební a záchranné vrty. Hlavním důlním dílem nejsou vyhledávací a průzkumné vrty",* není zcela přesná a zcela pomíjí otázku, zda je hlavním důlním dílem také lom. Další definici pojmu hlavní důlní dílo obsahuje zákon č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, který za hlavní důlní díla považuje nejen všechna důlní díla, která vyúsťují na povrch, ale také *důlní díla otevírající výhradní ložisko nebo jeho ucelenou část*.

„Opuštěná důlní díla" řeší od 1.1. 2017 novela Horního zákona 44/1988 Sb. § 35 čl.3: *Opuštěným důlním dílem se podle tohoto zákona rozumí důlní dílo, jehož vlastník nebo provozovatel je znám, avšak toto důlní dílo trvale nebo dlouhodobě nevyužívá.* Dále také vyhláška č. 22/1988 Sb., o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a bezpečnosti provozu při hornické činnosti a při dobývání nevyhrazených nerostů v podzemí, která má termín opuštěná důlní díla dokonce v názvu dvou svých paragrafů, ale bohužel bez jasné definice opuštěného důlního díla. Z dikce obecně platných báňských předpisů lze vytvořit obecnou definici opuštěného důlního díla: *podzemní prostor vytvořený hornickou činností, a dále podzemní prostory, které jsou vytvořeny a využity za účelem vyhledávání, průzkumu a využití ložiska; za opuštěné důlní dílo se považuje i větrací, odvodňovací, těžební a záchranný vrt a jiné vrty, které plní funkci důlního díla. Za opuštěné důlní dílo se nepovažuje vyhledávací a průzkumný vrt*. Opuštěné důlní dílo má provozovatele nebo jeho právního nástupce, který důlní dílo dočasně nebo trvale nevyužívá. Provozovatel má všechna práva a povinnosti plynoucí z provozování tohoto důlního díla, včetně likvidace eventuelních projevů důlní činnosti na povrch, zajištění odtoku důlních vod a zajištění vstupu do podzemí a další práva a povinnosti v souladu s platnými právními předpisy. Za **„opuštěné průzkumné důlní dílo" (též OPDD)**, je v současnosti považováno důlní dílo *realizované a provozované v rámci geologicko-průzkumných prací financovaných ze státního rozpočtu, které nebylo po ukončení průzkumu předáno k hornické činnosti*. Do této kategorie je nutné zahrnout i původně historická důlní díla, která byla z prostředků státu znovu otevřena, a proběhl zde nový geologický průzkum financovaný ze státního rozpočtu. Stát vykonává správu těchto důlních děl prostřednictvím Ministerstva životního prostředí a udržuje je v bezpečném stavu.

Relativně nový je pojem **„podzemní objekt"** což jsou podzemní prostory vytvořené ražením například: tunely a štoly metra, kolektory, dále také jiné prostory o objemu větším než 1000 m^3 zpřístupněné veřejnosti nebo využívané k podnikatelské činnosti, **bývalá stará nebo opuštěná důlní díla následně zpřístupněná veřejnosti nebo využívaná k podnikatelské činnosti.** Vlastník podzemního objektu nebo jeho provozovatel je povinen ohlásit místně příslušnému báňskému úřadu existenci, zřízení, nabytí a likvidaci podzemního objektu, změny v jeho rozsahu nebo využití, identifikační údaje podzemního objektu a změny těchto

Příručka pro vlastníky podzemních objektů nebo jimi písemně pověřené provozovatele

IVO PĚGŘÍMEK

ÚVOD

Pokud na území České republiky vlastníte podzemní objekt, nebo na základě písemného pověření vlastníka tohoto podzemního objektu jste jeho provozovatelem, jste povinni, bez ohledu na vaši odbornou způsobilost či právní subjektivitu, plnit své dále uvedené zákonné povinnosti.

Tato příručka obsahuje výčet vašich zákonem stanovených povinností ke dni 31. března 2013. Paragrafové znění vybraných ustanovení zákona č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, ve znění pozdějších předpisů (v textu zvýrazněno tučným písmem), je doplněno komentářem autora a dalšími souvisejícími povinnostmi uvedenými ve vyhlášce č. 49/2008 Sb., o požadavcích k zajištění bezpečného stavu podzemních objektů, ve znění pozdějších předpisů (v textu uvedeno kurzívou).

Jestliže uvedené povinnosti neplníte, vystavujete se možnosti správního řízení a ze strany státní báňské správy uložení pokuty až do výše 2.000.000 Kč.

1. PLATNÁ LEGISLATIVA K PROBLEMATICE PODZEMNÍCH OBJEKTŮ

Podmínky pro bezpečné provozování podzemních objektů upravují ke dni 31. března 2013 tyto právní předpisy:

- zákon č. 61/1988 Sb., ve znění zákona č. 376/2007 Sb. a zákona č. 184/2011 Sb.[1] (dále jen „zákon"),
- vyhláška č. 49/2008 Sb., o požadavcích k zajištění bezpečného stavu podzemních objektů, ve znění vyhlášky č. 13/2013 Sb. (dále jen „vyhláška").

2. NA KTERÉ STAVBY V PODZEMÍ SE NEVZTAHUJE ZÁKON?

Zákon se nevztahuje na podzemní objekty, které podléhají dozoru Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva dopravy ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR, pokud tento zákon nestanoví jinak (§ 1 odst. 3 písm. d).

Na území České republiky je řada staveb, které lze při splnění dalších podmínek označit jako podzemní objekty.

Stavby v podzemí např. využívané jako podzemní vojenské nemocnice, podléhají podle stávající právní úpravy dozoru Ministerstva obrany ČR. Další podzemní stavby, podle druhu užívání mohou podléhat dozoru Ministerstva vnitra ČR nebo dozoru Ministerstva spravedlnosti ČR.

Zákon č. 266/1994 Sb., o dráhách, ve znění pozdějších předpisů, upravuje kontrolu stavu staveb v podzemí tzv. kontrolou provozně technického stavu staveb železničního spodku, který tvoří nejenom drážní zemní těleso a odvodňovací a regulační stavby, ale také samotné staniční a traťové tunely. V případě dálničních a silničních tunelů stanovuje nezbytná bezpečnostní opatření Nařízení vlády č. 264/2009 Sb., o bezpečnostních požadavcích na tunely podzemních komunikací delších než 500 m. Z tohoto důvodu podzemní stavby, jako např. železniční a silniční tunely, spadají pod dozor Ministerstva dopravy.

Z taxativního výčtu dozorujících orgánů státní správy lze dovodit rozsah (působnost) i státní báňské správy. Státní báňská správa tak „dozoruje[2]" ostatní stavby v podzemí, pokud splňují další požadavky zákona.

3. KTERÉ STAVBY V PODZEMÍ LZE PODLE ZÁKONA POVAŽOVAT ZA PODZEMNÍ OBJEKTY?

Za podzemní objekty se pro účely zákona považují podzemní prostory vytvořené ražením včetně jejich přístupových částí, jedná-li se o

a.) **tunely a štoly metra,**
b.) **ostatní tunely a štoly, pokud jejich délka přesahuje 50 m,**
c.) **kolektory včetně jejich hloubených částí a spojovacích šachet,**
d.) **jiné prostory o objemu větším než 1 000 m^3 zpřístupněné veřejnosti nebo využívané k podnikatelské činnosti,**
e.) **stavby pro účely ochrany obyvatelstva,**
f.) **kanalizační stoky o světlém průřezu větším než 2 m^2, pokud jejich délka přesahuje 50 m,**

[1] Pozn. jedná se pouze o věcné novely upravující podmínky pro bezpečné provozování podzemních objektů, ke dni 31. března 2013 byl zákon č. 61/1988 Sb., změněn celkem 27×.

[2] Podle zákona orgány státní báňské správy vykonávají vrchní dozor mj. nad zajišťováním bezpečného stavu podzemních objektů.

g.) **odvodňovací a vodovodní štoly o světlém průřezu větším než 2 m^2, pokud jejich délka přesahuje 50 m,**
h.) **bývalá stará nebo opuštěná důlní díla následně zpřístupněná veřejnosti nebo využívaná k podnikatelské činnosti.** (§ 37 odst. 1 písm. a) – h)

Zákon taxativním výčtem staveb v podzemí a stanovením jejich konkrétních parametrů definuje podzemní objekt jako podzemní prostor vytvořený ražením.

Pojem „ražení" dlouhých důlních nebo podzemních děl zpravidla zahrnuje rozpojování hornin např. s použitím výbušnin, nakládání a odvoz rozpojeného materiálu a podle potřeby vyztužování důlního nebo podzemního díla – vzniklého podzemního prostoru. Jedná se o nejstarší hornický způsob vytváření dlouhých podzemních prostor v soudržných horninách.

Důlním dílem se rozumí podzemní prostor vytvořený hornickou činností (nejčastěji otvírka, příprava a dobývání vyhrazeného ložiska nerostů [všechny druhy uhlí, radioaktivní nerosty a další vyjmenované nerosty v horním zákoně, na nichž má ČR zájem]). Za důlní dílo se také považuje i větrací, odvodňovací, těžební a záchranný vrt a jiné vrty, které plní funkci důlního díla. Za důlní dílo se však nepovažuje vyhledávací a průzkumný vrt.

Podzemním dílem se rozumí podzemní prostor vytvořený činností prováděnou hornickým způsobem (nejčastěji dobývání ložisek nevyhrazených nerostů, dále podzemní práce spočívající v hloubení důlních jam a studní, v ražení štol a tunelů, jakož i vytváření podzemních prostorů o objemu větším než 300 m^3 horniny).

Staré důlní dílo báňské předpisy označují jako důlní dílo v podzemí, které je opuštěno a jehož původní provozovatel ani jeho právní nástupce neexistuje nebo není znám. Za opuštěné důlní dílo lze považovat důlní dílo, které splnilo svůj účel a je znám jeho majitel.

Vyhláška dále dělí podzemní objekty z hlediska možného vstupu do nich takto:

a.) *podzemní objekty nebo jejich části volně přístupné,*
b.) *podzemní objekty nebo jejich části přístupné jen s doprovodem,*
c.) *podzemní objekty za provozu přístupné jen pracovníkům provozovatele podzemního objektu,*
d.) *podzemní objekty za provozu nepřístupné.*

Vyhláška dále dělí podzemní objekty podle způsobu zajištění ostěním na:

a.) *podzemní objekty trvale zajištěné v celé délce ostěním z betonu, cihel a jiných trvanlivých materiálů obdobných vlastností,*
b.) *podzemní objekty trvale zajištěné v celé délce ostěním jiným než uvedeným v písmenu a),*
c.) *podzemní objekty zajištěné zcela nebo zčásti dočasným ostěním a podzemní objekty celé nebo zčásti bez ostění.*

Podzemní objekty jsou rozděleny ze dvou hledisek. Jednak z hlediska možnosti vstupu do nich a z hlediska způsobu jejich zajištění proti pádu horniny a vlivu tlaku, zejména nadložních vrstev.

V rozdělení objektů podle způsobu zajištění ostěním *(pro účel vyhlášky se za ostění považuje soubor výztužních prvků sloužících k zajištění světlého průřezu podzemního objektu před jeho nežádoucí deformací horskými tlaky, k zajištění proti uvolňování a opadávání horniny nebo obdobným vlivům)* bylo zohledněno hornické riziko. Hornické riziko může spočívat v nejistých geologických podmínkách, v jakých se podzemní objekt vyrazil. Dalšími hornickým rizikem může být odezva horninového prostředí na způsob zajištění ostěním. Dalším rizikem může být i jiný způsob užívání objektu. Pokud jsou hodnoty mechanických parametrů vlastností hornin, které vstupují do statických výpočtů zatíženy značnou nejistotou, je zpravidla volen způsob zajištění ostěním, neboť vlastnosti betonu, oceli, cihelného zdiva apod. lze stanovit s dostatečnou přesností.

K těmto hlediskům se pak váží konkrétní povinnosti a různé lhůty pravidelných prohlídek.

Za podzemní objekty podle tohoto zákona se nepovažují podzemní objekty, které podléhají technickobezpečnostnímu dohledu podle zvláštního právního předpisu, a dálniční, silniční a železniční tunely, s výjimkou tunelů a štol metra (§ 37 odst. 2).

Principem právního vymezení pojmu podzemní objekt je stanovení dalšího kritéria - tzv. technickobezpečnostního dohledu. Některé podzemní objekty jsou současně i vodními díly ve smyslu zvláštního právního předpisu - zákona č. 254/2001 Sb., o vodách, a o změně některých zákonů (vodní zákon), ve znění pozdějších předpisů. Na tyto objekty se vztahuje vyhláška č. 471/2001 Sb., o technickobezpečnostním dohledu nad vodními díly, ve znění pozdějších předpisů, která stanovuje rozsah kontrol včetně hodnocení vlivu manipulace s vodou ve vodních nádržích a zdržích.

Stejný princip je uplatněn u dálničních, silničních a železničních tunelů, s výjimkou tunelů a štol metra.

Účelem tohoto ustanovení je stanoveným kritériem vytvořit podmínky pro jednotný a nekolizní výkon veřejné správy.

K problematike ochrany bansko-technických pamiatok na Slovensku na príklade industriálneho areálu Rákošská Baňa

MIROSLAV LACKO

ÚVOD

Problematike ochrany industriálnych pamiatok tak v teoretickej, ako aj praktickej rovine sa na Slovensku nevenovala systematická pozornosť. V teoretickej rovine podnikla odborná verejnosť v oblasti pamiatkovej ochrany a múzejníctva prvé významnejšie pokusy o reflexiu industriálnych stavieb a ich pamiatkových hodnôt až v osemdesiatych rokoch 20. storočia.[1] Uvedená situácia platí aj pre problematiku bansko-technických pamiatok, ktorá bola zhodnotená v októbri 1985 na seminári o ich ochrane konanom v Štiavnických Baniach. Už vtedy konštatovali jednotliví referujúci absolútne nedostatočný stav ochrany technických pamiatok na Slovensku. I keď vydané nariadenia a uznesenia teoreticky reflektovali i tento druh pamiatok, v praxi to však neplatilo, čo konštatoval aj známy odborník na technické pamiatky Ladislav Mlynka: „*Projekt záchrany technických pamiatok bol označený ako E-program – záchrana a obnova pamiatok výroby, vedy a techniky (Bratislava 1973, 43 str.). Pre obnovu technických pamiatok sa počítalo s oveľa menším počtom než pri iných druhoch pamiatok – celkovo s 27 objektami, no doteraz sa pamiatková obnova realizovala sotva na tretine plánovaných objektov. Medzi 27 technickými pamiatkami zaradenými do tzv. E-programu bolo 11 objektov z oblasti bansko-hutníckej.*“[2] Mlynka sa kriticky vyjadril aj o Súpise pamiatok na Slovensku z konca šesťdesiatych rokov, v ktorom bola uvedeným pamiatkam venovaná len okrajová pozornosť. Ukázalo sa to i v roku 1980, keď na 7 000 pamiatok vedených v štátnom zozname nehnuteľných kultúrnych pamiatok pripadalo len 86 technických pamiatok.[3]

Napriek tomu, že záujem o tento pamiatkový druh bol deklarovaný opakovane v rôznych nariadeniach – koncepcia ich záchrany bola schválená uznesením vlády vtedajšej SSR č. 155 z 26. mája 1982 v súvislosti s budovaním Slovenského technického múzea, tento záujem zostával iba takpovediac „na papieri“. Značne realisticky dokresľuje vtedajšiu situáciu aj fakt, že až do polovice osemdesiatych rokov, bol za národnú kultúrnu pamiatku spomedzi technických pamiatok vyhlásený len areál starého solivaru pri Prešove. Reálna záchrana – rekonštrukcia bansko-technických pamiatok priamo v teréne sa realizovala pred rokom 1989 len v niekoľkých prípadoch solitérov, často však úplne neodborne. Medzi takto rekonštruované objekty patrí napríklad banícka klopačka v Zlatej Idke, okolo ktorej boli vybudované celkom ahistorické nevkusné betónové ochodze (obr. 1), alebo portál štôlne Jozef na dubníckych opálových baniach, ktorého rekonštruovaná podoba taktiež absolútne nezodpovedá historickej realite.

Obr. 1: Banícka klopačka v Zlatej Idke – stav v roku 2009 – s nevkusným betónovými ochodzami z obdobia spred roka 1989. Foto: Miroslav Lacko

Obr. 2: Zrekonštruovaný portál štôlne Wilhelm II. v Žakarovciach v roku 2012 – po obnove však nezodpovedá pôvodnej podobe so štítom nad ústím, ktorú dokladajú aj dobové fotografie. Foto: Miroslav Lacko

Železiarsky hámor v Medzeve vo vlastníctve Slovenského technického múzea bol znefunkčený odstránením prívodu vody. Žiaľ, uvedený stav platí aj pre súčasné, často necitlivé, rekonštrukcie portálov starých banských diel v teréne, ktoré realizoval štátny podnik Rudné bane bez náležitej konzultácie s historikmi techniky a baníctva, či akéhokoľvek iného odborného prieskumu pôvodného stavu banského diela (obr. 2). Nelichotivú situáciu v stavebnej obnove bansko-technických pamiatok si odborná verejnosť uvedomovala už pred rokom 1989: *„Závažným problémom ostáva aj samotná realizácia záchrany technickej pamiatky, a teda dodávateľa. Je všeobecne známe, že jediným monopolným dodávateľom ich obnovy u nás bol a zatiaľ je Pamiatkostav Žilina, ktorý k týmto pamiatkam nikdy neprejavoval vrelý vzťah, a to či už z objektívnych, alebo subjektívnych príčin. Spravidla postrádal voľné kapacity, ak išlo o uvedený druh záchrany pamiatky. Keď išlo o náročnejšiu rekonštrukciu (technické, resp. technologické zariadenie), nemal k dispozícii ani potrebné kvalifikované pracovné sily."*[4]

Zdá sa, že najväčší úspech v oblasti praktickej ochrany bansko-technických pamiatok na Slovensku pred rokom 1989 znamenalo vybudovanie banského skanzenu v Banskej Štiavnici. Banský skanzen v Banskej Štiavnici – súčasť Slovenského banského múzea – sa začal budovať v roku 1965 a prvé expozície boli sprístupnené v roku 1974. Do skanzenu sa premiestnili viaceré – cenné technické zariadenia z banských prevádzok na území Slovenska. Žiaľ, do súčasnosti nebol skanzen dobudovaný podľa pôvodnej koncepcie a tak v súčasnosti je pre návštevníkov k dispozícii len povrchový areál pri šachte Ondrej a hlbinný obzor tejto šachty – štôlňa Bartolomej. Okrem toho mali skanzen tvoriť ešte ďalšie štyri areály – areál Trojického vrchu, areál andezitového kameňolomu, areál baníckej ľudovej architektúry a celkom nerealizovaný vstupný areál.[5] I keď jeho postupné rozširovanie malo byť dlhodobé, Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici však neskôr celkom rezignovalo na dostavbu skanzenu. Pamiatku na pôvodnú koncepciu Banského múzea v prírode predstavuje nedokončený areál baníckej ľudovej architektúry, ktorého objekty – v správe Slovenského banského múzea – chátrajú celkom opustené (obr. 3).

Kým pred rokom 1989 boli mnohé bansko-technické areály ešte intenzívne využívané a tak otázka ich pamiatkovej ochrany sa nezdala byť aktuálna, po roku 1989 sa situácia radikálne zmenila – došlo k okamžitej realizácii útlmu rudného baníctva na Slovensku. Podľa názoru odborníka špecializujúceho sa na priemyselné dedičstvo Vladimíra Husáka zastihli tieto radikálne zmeny po roku 1989 odbornú verejnosť v pamiatkovej sfére celkom nepripravenú.[6] Problematike útlmu rudného baníctva sa ešte bude potrebné venovať – v tomto období na začiatku deväťdesiatych rokov boli zlikvidované celé banské závody v pomerne krátkom čase bez náležitej odbornej diskusie a akejkoľvek koncepcie. Povrchové stavby boli totálne demolované bez najmenšej úvahy o ich prípadnom alternatívnom využití, technické zariadenia zošrotované, za čo boli vedúci likvidovaných závodov dokonca finančne prémiovaní, a závodné dokumentácie s odbornou literatúrou nenávratne zničené, v lepšom prípade rozobrané bývalými zamestnancami (obr. 4, 5 a 6). Do tohto procesu v deväťdesiatych rokoch nedokázali vstúpiť ani pracovníci orgánov pamiatkovej starostlivosti, ani historici, či bansko-technické múzeá, a to napriek tomu, že práve v predmetnom – rozhodujúcom – čase mali so zvýšeným úsílím

Obr. 3: Chátrajúci banícky dom v nedobudovanom areáli ľudovej architektúry, ktorý mal byť podľa pôvodnej koncepcie súčasťou Banského múzea v prírode – jednej z expozícií Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici – stav v roku 2011. Foto: Miroslav Lacko

Zlatohorské hornické kulturní památky

VIERA VEČEŘOVÁ, JOSEF VEČEŘA

Těžba nerostů hrála významnou roli v dějinách lidstva. Zvyšující se poptávka po surovinách nutila těžaře pronikat stále hlouběji do nitra Země a tak hornictví stálo u zrodu nejednoho technického vynálezu. Když si k tomu přidáme nelehkou práci horníků, kteří s pomocí primitivních nástrojů dokázali vyrazit ve tvrdé skále kilometrová důlní díla nebo přivést vodu k úpravnám na několikakilometrové vzdálenosti s minimálním výškovým rozdílem, nezbývá nic jiného, než smeknout před jejich umem a chránit to, co se z jejich díla zachovalo až do dnešních dnů, také pro budoucí generace.

V okolí Zlatých Hor v Jeseníkách bylo v roce 1994 prohlášeno 9 hornických kulturních památek. Stalo se tak v souvislosti s útlumem hornictví a s likvidačním plánem, který počítal s jejich zasypáním. Na podporu snah o záchranu nejcennějších technických památek po těžbě kovů, trvající s přestávkami téměř tisíciletí, byla ve Zlatých Horách založena Montanisticko-geologická nadace. Komplex hornických kulturních památek tvoří 9 objektů reprezentujících různá období od středověku po současnost a také těžbu různých surovin (zlato, železo, vitriol, měď) z masivu Příčného vrchu. Tou dobou již probíhala sanace opuštěných důlních děl dle likvidačního plánu vypracovaného pro Zlatohorský rudní revír, a tak u některých dolů bylo možné ochránit již jen znepřístupněné podzemní části, které jsou však neméně cenné. Společně s desátou dříve prohlášenou památkou Měkký cech to je v celorepublikovém měřítku největší koncentrace technických památek v souvislosti s hornictvím na relativně malé ploše (obr. č. 1).

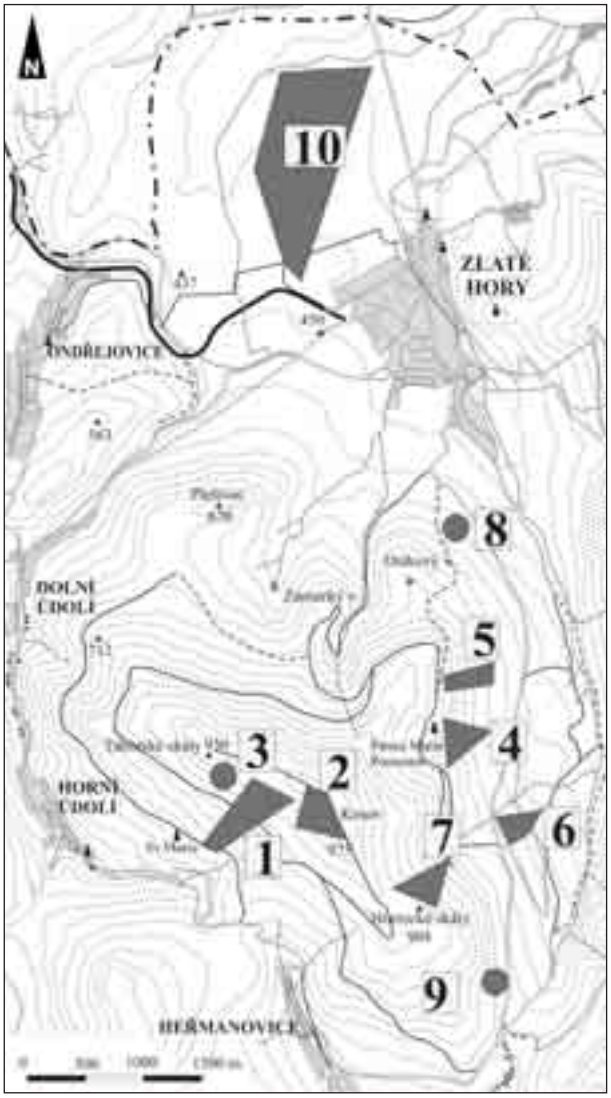

Obr. 1 Mapa kulturních památek Zlatohorského revíru (čísla v mapě odpovídají číslům kapitol).

1 - STAROHOŘÍ (REJ. Č. 12895/8_3843)

Starohoří (původní název Altenberg) je plošně nejrozsáhlejší oblast prostírající se na jihozápadním svahu Příčné hory, nad Horním Údolím. Představuje jeden z nejstarších revírů Zlatohorska, v němž probíhala zejména těžba zlata. Předmětem památkové ochrany jsou zde povrchové projevy po hornické činnosti a po úpravě rud a podzemní prostory dolu s impozantními komorami a zbytky vodotěžního zařízení. Nejmarkantnější jsou tzv. Velké pinky, poprvé

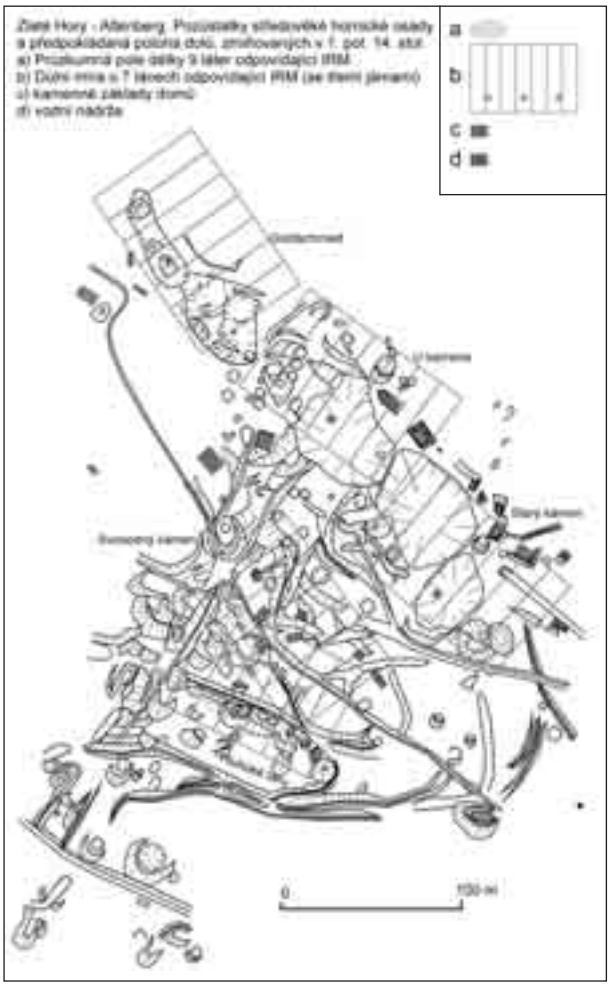

Obr. 2 Altenberg - mapa s vyznačenými důlními poli, morfologií a objekty hornické osady.

zmiňované již v polovině 16. stol. Nejzápadnější je Lange Pinge (100×30×10 m), vzniklá převážně povrchovou těžbou, na okrajích se zbytky původních středověkých důlních polí. Dál k jihovýchodu leží největší Schäfer Pinge (50×50×30 m). Původně šlo o povrchovou dobývku, jejíž dno se následně propadlo. Následují Mittel Pinge I (60×40×25 m) a Mittel Pinge II (40×40×20 m), které můžeme považovat za reprezentanty propadů, o čemž svědčí obrovské kamenné bloky a zátrhové praskliny na okrajích, které dodnes komunikují s podzemím. Nejvýchodnější Tiefe Pinge (20×20×20 m) představuje zasuté ústí jámy s původním obdélníkovým profilem.

Nejstarší těžba zde mohla probíhat již před naším letopočtem. Těžilo se pravděpodobně povrchovou dobývkou v prostoru dnešní Schäfer Pinge. Rozsah dobývky lze dodnes vyčíst z vrstevnic. Směrem k jámě Kunschacht byl místy terén těžbou snížen až o 9 m. První těžaři zde kromě zlata mohli získávat i železné rudy z tzv. železného klobouku (gossanu) vzniklého oxidací sulfidů, které šly dobře tavit v malých železářských pecích. Struska nalezená v odpadních haldách v okolí odpovídá struskám vzniklým při hutnění železa.

Středověká etapa dolování je nejlépe patrná v nejzápadnější Lange Pinge, která byla nejméně postižená propadem. Pod Lange Pinge se nacházelo technické zázemí dolu, reprezentované vodní nádrží, haldami a relikty kamenných základů.

Ve 14. století těžily na ploše 350×400 m 4 doly, jejichž názvy se zachovaly v naučeních jihlavského práva. Byly to doly czu dem Goldschmidten (Zlatník), czu den Steine (Kámen), czu dem alten steine (Starý kámen) a Czu den vreien Steine (Svobodný kámen). Doly odvodňovala dědičná štola, ražená počátkem 14. století. Kromě dolů a zázemí pro zpracování rud zde dokládá přítomnost horníků i zachovalý relikt hornické osady, včetně komunikací a základů desítky domů (obr. č. 2). Nálezy keramiky datovaly osadu do přelomu 14. a 15. století. Bohužel je jak hornická osada, tak i odvaly dolů a zbytky technologických provozů již po desetiletí cílem nájezdů detektorářů, aniž by byla kdy systematicky archeologicky prozkoumána.

Na konci 15. století byl revír Starohoří podfárán novou dědičnou štolou, označovanou jako Althackelsberská nebo Druhá dědičná štola. Její ústí je dnes zavaleno. Do štoly ústí několik světlíků, které jsou stejně jako štola předmětem ochrany. Některé světlíky mají svá jména - Luderwinkel, Bergmeister nebo nejvýše položená a nejznámější jáma Kunstschacht pod Velkými pinkami, která byla naposledy vyzmáhana a nově vystrojena v 19. století. Dnes je rovněž zavalena.

Předmětem ochrany je rovněž rozsáhlé podzemí. Z dolu s hloubkou štolového horizontu téměř 200 m je známá část, která byla nafárána novodobou těžbou ze štoly Mír – hloubení Gegentrumgang a labyrint komor, dobývek a chodeb různých profilů od 16. po 19. století, známý jako Alt Hackelsberg (Starý Hackelsberg). Jsou zde zachovány nejméně 3 různé typy těžby. Jako nejstarší se jeví malé chaoticky v prostoru rozmístěné komůrky po selektivní těžbě ve střední části dolu. Druhým typem jsou úzké komory výšky 2 m, často založené kamennými zakládkami, kterými byla těžena deskovitá ložisková tělesa, nazývaná žílami. Třetím, nejmladším typem jsou velké otevřené komory, těžené převážně výstupkovou metodou, které poskytovaly komplexní vtroušeninové zrudnění. Výzdobu rozsáhlých podzemních prostor tvoří minerál, v 19. stol. popsán jako glockerit (obr. 3). Tým Mgr. Lukáše Falteiska z Karlovy univerzity v Praze nedávno prokázal, že na jeho vzniku se podílejí určité

Hornická kulturní krajina Krušnohoří/Erzgebirge

ADAM ŠREJBER

Těžba drahých a obecných kovů formovala celkový vývoj Krušných hor a ovlivňovala život na obou stranách česko-německé hranice. Technické památky, urbanistické celky a množství nemateriálních aspektů spolu vytvořily v průběhu osmi staletí specifický region s unikátní krajinou. Tato krajina představuje mimořádné kulturní dědictví, jehož nejcennější části aktuálně usilují o zápis na Seznam světového dědictví UNESCO a přináší jedinečnou šanci a nové podněty k rozvoji tohoto regionu.

Hornická oblast Krušnohoří, která se nachází na hranicích dvou zemí – Spolkové republiky Německo a České republiky, je mimořádně cenné území jak co do rozsahu, tak do fenoménu hornictví, který zastupuje. Od prvních nálezů stříbrné rudy ve 12. století se mohutný horský masiv Krušnohoří v průběhu doby na mnoha místech změnil ve zcela jedinečnou montánní kulturní krajinu. Ačkoliv zde těžba v různé intenzitě probíhala již v pravěku a protohistorickém období, Krušné hory a jejich města představují mimořádné montánní dědictví, které vyrostlo především na bázi středověké i novověké těžby širokého spektra nerostů, a to především stříbra a cínu, které se nikde jinde ve světě v takové pestrosti nevyskytuje. Pokrok ve zdejším důlním inženýrství, podpořený světově známým a zde vytvořeným dílem Georga Agricoly, přispěl k rozvoji dalších hornických regionů v celé Evropě i ve světě.

Česká i německá část pohoří, jsou vnímány z hlediska montánní problematiky, jako neoddělitelné součásti téhož kulturního dědictví, neboť se vyvíjely obdobným způsobem, v některých obdobích dokonce tvořily jednotný hospodářský a společenský celek, přestože se jednalo o dva rozdílné státní útvary. V Krušných horách díky fenoménu hornictví vznikla v potu tváře horníků nejen řada unikátní hlubinných i povrchových důlních děl, ale i urbanisticky a architektonicky jedinečných hornických měst. Historická kontinuita regionu byla narušena po druhé světové válce, kdy se obě jeho části rozvíjely odděleně. Česká část byla tehdy po odsunu sudetských Němců dosídlena a řada míst doznala zmenšení nebo zcela zanikla. Chybějící vazba nových obyvatel vůči regionu se pak projevila upadnutím řady montánních památek v zapomnění. A i když zájem o

montánní problematiku Krušnohoří se poté na jeho české straně řadu let pohyboval pouze v rovině odborníků a laiků-nadšenců, jejichž největším podílem je zpřístupnění a prezentace řady důlních děl, stoupající zájem i aktivity na německé straně postupně podnítily podporu regionálních institucí i na straně české.

Sériová transnacionální nominace pod názvem Hornická kulturní krajina Krušnohoří / Erzgebirge je svým pojetím unikátní a to jak svou tematikou, tak svým mezinárodním charakterem.

Tato iniciativa nevznikla v České republice, nýbrž je od roku 1998 systematicky podporována a rozvíjena týmem odborníku v čele s Prof. Dr. Helmuthem Albrechtem z Technické univerzity báňské ze saského Freibergu. Od roku 2004 probíhala také jednání v ČR a především se hledal partner ke společné spolupráci. Tím se oficiálně stal v roce 2009 Ústecký kraj, který prostřednictvím programu přeshraniční spolupráce Cíl 3 / Ziel 3 realizoval projekt s úkolem zhodnotit a v základu popsat montánní dědictví Krušných hor, včetně výběru potencionálních památek a lokalit určených k nominaci na české straně pohoří. V průběhu projektu se k celé iniciativě připojil Karlovarský kraj a krušnohorské obce, v jejichž správních obvodech se nacházejí nominované kulturní památky a lokality. Projekt byl ukončen v září 2012.

Následně bylo na předběžný tzv. indikativní seznam památek Světového dědictví UNESCO, jako jeden kulturní statek, zapsáno 8 lokalit ze SRN a 5 lokalit z ČR. Z území Karlovarského kraje se jedná o hornickou kulturní krajinu Jáchymov, hornickou kulturní krajinu Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar, Rudou věž smrti ve Vykmanově. Ústecký kraj reprezentuje hornická krajina Krupka a hornická krajina Měděnec – Kovářská.

Průkaznost světové hodnoty, tzv. mimořádné univerzální hodnoty (též OUV) vybraných památek a lokalit, je jednou z klíčových podmínek pro úspěšnost plánované sériové nominace montánního dědictví Krušnohoří. Tato nominace je navrhována k zápisu na bázi hned několika kritérií, a to (ii), (iii), (iv), (v) a (vi). V případě kritéria (ii) je dokladem vzájemné výměny a rozvoje znalostí o těžbě a zpracování rud po období mnoha staletí, a to od středověku do 20. století. Kritérium (iii) spočívá ve výjimečném svědectví vývoje společnosti, která zde byla převážně utvářena těžebním průmyslem. Na základě kritéria (iv) pak série zcela jedinečným způsobem ilustruje významné období předindustriální těžby nerostů a rud s přesahem do nedávné minulosti. Podle kritéria (v) je příkladem dlouhodobého formování a užívání území pro vyhledávání, těžbu a zpracování rud, tedy pro činnosti, které jsou příznačné pro určitý typ interakce mezi člověkem a přírodou. Argumentačně nejsložitější a dosud předmětem diskuse odborníků je uplatnění kritéria (vi), které lze svázat nejen s dílem takových osobností jako Georga Agricoly či nositelky Nobelovy ceny Marie Curie-Skłodowské, ale také s významnými kulturně-společenskými aspekty celého regionu, který reprezentuje řadu asociativních hodnot přežívajících dodnes například v podobě nejrůznějších náboženských a společenských aktivit. Průkaznost světové hodnoty, takzvané mimořádné univerzální hodnoty série montánního dědictví Krušnohoří, podložená precizní argumentací, je jednou z klíčových podmínek pro úspěšnost zápisu.

Dle stanoveného harmonogramu a v nejužší spolupráci české a saské strany a za podpory Ministerstva kultury ČR, Národního památkového ústavu a Ministerstva vnitra Svobodného státu Sasko, proběhne do konce roku 2013 zpracování společné nominační dokumentace, která bude Spolkovou republikou Německo oficiálně předána v únoru 2014 Centru světového dědictví UNESCO v Paříži jako podklad k projednání zápisu Výborem světového dědictví. V případě úspěšného hodnocení navrhovaného kulturního statku je pak velká šance k jeho zapsání na Seznam světového dědictví v roce 2016.

K nominovanému kulturnímu statku více na:
http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5776/

Vlevo a nahoře: Město Krupka.

Hornické muzeum Příbram a spolupráce se školami

JOSEF VELFL

Hornické muzeum Příbram, příspěvková organizace Středočeského kraje, je rozsahem jednotlivých areálů, včetně několikakilometrového podzemí, s více než šedesáti stálými expozicemi jedním z největších hornických muzeí v České republice a zároveň i jedním z největších v Evropě. Jednotlivé výstavnické celky umístěné v původních většinou památkově chráněných báňských provozních a správních budovách přibližují návštěvníkům bohatou montánní minulost spjatou s rozsáhlou exploatací v příbramském stříbrorudním revíru, uranovém ložisku, podbrdské železářské oblasti i s těžbou zlata a kamene ve středním Povltaví. Významná část expoziční nabídky i charakter prezentovaných objektů se snoubí s nejslavnějším obdobím místní báňské praxe v 19. a 20. století.

Hornické muzeum Příbram, příspěvková organizace navazuje na činnost někdejšího Krajinského muzea v Příbrami založeného roku 1886 a dále podnikového muzea, existujícího při báňském ředitelství C. k. hlavního horního závodu na stříbro a olovo v Příbrami již okolo roku 1850. O vznik muzea v roce 1886 se zasloužil řídící učitel Ladislav Malý (1862–1956), vlastivědný badatel, publicista, přítel a blízký spolupracovník Vojty Náprstka, jenž při své pedagogické práci často využíval sbírek a expozic muzea. U zrodu současné podoby této kulturní instituce stál ve 2. polovině 20. století mezinárodně uznávaný montánní historik a dlouholetý vedoucí hornického oddělení Národního technického muzea Praha PhDr. Jiří Majer, CSc. (1922–2008), který přišel s myšlenkou na zachování hlavních báňských staveb a provozů v Příbrami - Březových Horách po ukončení těžební činnosti v březohorském rudním revíru roku 1978. Ty přibližují, jak již bylo konstatováno, nejúspěšnější etapu zdejšího montánního podnikání odehrávající se v 19. a 20. století.[1]

Nejstarší část muzea tvoří Hornický skanzen v Příbrami na Březových Horách, prohlášený v roce 2014 vládou ČR národní kulturní památkou. Patří do něj areál historické Ševčinské šachty zaražené roku 1813 na místě staršího dolu z 16. století, dále původní báňské objekty dolu Vojtěch založeného v roce 1779, dolu Anna z roku 1789 a dolu Drkolnov z roku 1836. Areál Ševčinské šachty nabízí v budově někdejších sypů vstupní expozici na téma „Tradiční řemesla a průmysl Příbramska do roku 1918" a na ni navazuje v hornické cáchovně expozice „Z dějin příbramského dolování". Areálu dominuje šachetní budova Ševčinského dolu postavená roku 1879 ve stylu průmyslové architektury 2. poloviny 19. století (typ Malakov). Tento druh industriální stavby se vyznačuje kombinací režného (neomítnutého) cihlového a kamenného zdiva. Jáma byla zaražena v roce 1813, roku 1909 tu bylo dosaženo maximální hloubky 1 108,2 m; poslední 32. patro mělo hloubku 1 092,1 m. V tomto zajímavém objektu, kde návštěvník spatří i ústí jámy s těžní klecí, je stálá výstava s názvem „Z historie vrtací techniky a svislé důlní dopravy na Příbramsku". Z ochozu věže vysoké 27 m (původně sloužící k astronomickým pozorováním) se nabízí pohled na panorama březohorského rudního revíru a Brd. Do sousední strojovny byl umístěn důlní kompresor vyrobený Královopolskou strojírnou Brno v roce 1928, používaný v březohorském rudním revíru na dole Generál Štefánik (původně důl Korunního prince Rudolfa). Jedná se o dvoustupňový ležatý důlní pístový kompresor 500/310, s nasáváním vzduchu 20 $m^3.min^{-1}$. při tlaku 7 atmosfér, jenž umožňoval efektivní strojní vrtání a sbíjení. Ve strojovně je stálá expozice „Život na Březových Horách

Prohlídka historického podzemí stříbrorudného dolu Anna.
Všechna foto Hornické muzeum Příbram, příspěvková organizace

Rýžování zlata na řece Litavce.

v 2 polovině 19. století", přibližující dobu největšího rozmachu zdejšího dolování. V letech 1868–1891 dosahovaly doly nejvyšších zisků, které se pohybovaly od 0,6 do 1,4 milionu zlatých za rok. Absolutní revírní maximum v těžbě rudnin v 19. století přinesl rok 1890 – celkem 344 238 tun. Těžba stříbra a olova v 80. a 90. letech 19. století v březohorském rudním revíru představovala okolo 60–90 % celé rakousko – uherské produkce! Součástí areálu je také někdejší správní objekt Ševčinské šachty, kde je umístěna expozice s unikátními mineralogicko-geologickými vzorky z březohorského stříbrorudního revíru, uranového ložiska i z podbrdské železářské oblasti, kterým dominuje kolekce stříbrných minerálů. V roce 2014 se podařilo obohatit tuto expozici vzorkem příbramského stříbra, které je dle názoru odborníků největším ve sbírkách muzeí Evropy. Vzpomínaný unikát vykoupilo muzeum díky mimořádnému příspěvku svého zřizovatele Středočeského kraje na burze v Mnichově, tímto způsobem jej získalo zpět do Příbrami a zachránilo pro potřeby českého muzejnictví. Za pozornost tu stojí též paleontologické vzorky z Příbramska.[2]

Na odvalu Ševčinské šachty je na 180 m kolejí instalována důlní technika (vrtací vůz VV-4, důlní nakladače, lokomotivy, různé typy vozů, čerpací a vzduchotechnické vybavení atd.) používaná v Rudných a Uranových dolech Příbram v 2. polovině 20. století. Dotýkat se vystavených exponátů a vyzkoušet si jejich kvalitu muzeum vřele doporučuje všem příchozím. K dispozice je i replika historického důlního rumpálu, žentouru a havířské zvoničky. Návštěvník tady má rovněž možnost sběru mineralogicko-geologických vzorků pocházejících z části deponovaného odvalu dolu Lill z roku 1857. Nedaleko Ševčinské šachty se nachází původní hornická chalupa se základy ze 17. století, kde muzeum přibližuje život havířské rodiny na přelomu 19. a 20. století. Dále byla v interiéru domku realizována výstava lidového hračkářství, loutkářství, malovaného nábytku a zemědělského nářadí a nástrojů používaných v regionu na přelomu 19. a 20. století. V havířském domku se několikrát do roka odehrávají interaktivní programy pro děti (např. při příležitosti masopustu, velikonoc, hornické prokopské pouti, Vánoc atd.). Z nádvoří Ševčinského dolu vyjíždí směrem k jámě Vojtěch důlní vláček. Železnice umožňuje transport turistů po 230 m dlouhé povrchové trati o rozchodu 600 mm. Byla původně zbudovaná roku 1884 a sloužila do roku 1910 k odvozu stříbrné a olověné rudy vytěžené v Ševčinském dole na úpravnu u šachty Vojtěch. Dráha se dočkala rekonstrukce v roce 2006. K přepravě návštěvníků se využívá dvou čtyřnápravových důlních vozů pro transport osob DM 12 (tzv. pullman) o kapacitě 24 osob tažených důlní akumulátorovou lokomotivou typu Metallist B 346 ze 70. let 20. století.

Zážitkové putování Hornickým skanzenem v Příbrami na Březových Horách pokračuje v areálu dolu Vojtěch. Vojtěšská šachta byla zaražena 11. října 1779 z iniciativy slavného hormistra a huťmistra Jana Antonína Alise, zakladatele moderních metod báňského podnikání na Příbramsku. Roku 1875 bylo na 30. patře dolu dosaženo světového prvenství 1 000 m svislé hloubky za pomoci jediného těžního lana. Hloubení dolu bylo ukončeno 35. patrem v hloubce 1 248,9 m a i s tzv. volnou hloubkou je jáma hluboká 1 262,9 m. Těžební práce probíhaly do roku 1978. Do šachetní budovy postavené roku 1870 taktéž ve stylu průmyslové architektury Malakov muzeum umístilo výstavu přibližující dosažení světového rekordu v hloubení. Horní patra věžovité stavby jsou využívána jako galerie uměleckých děl místních rodáků, akademického sochaře Václava Šáry (1893–1951) a akademického malíře Karla Hojdena

Praktická ukázka někdejší tvrdé práce hornických předků při dobývání stříbra v Prokopské štole.

Skanzen Mayrau ve studentských projektech

TOMÁŠ VOLDRÁB

Studentské projekty přinášejí vždy něco nezatíženého, nápaditého a osvěžujícího. Bez výčitek proměňují prostor, který byl v minulosti definován a ve vývoji zdánlivě ukončen. O to zajímavější je vstup budoucího architekta v případě památkově chráněných budov. Nesnadný úkol, který může narazit na tvrdou a nepřístupnou kritiku, může vyústit ale i v něco nečekaného a objevného. Pokud se tím místem proměn má stát bývalý černouhelný důl se 140 letou historií, areálem o rozloze 15 hektarů a 20 objekty různého stáří a konstrukcí, jedná se o opravdovou výzvu. Očekává se, že návrhy budou trochu vizionářské a od autora se předpokládá chápání vývoje celé řady protichůdných aspektů, přitom rozpoznání historické hodnoty je naprosto zásadní. Důl Mayrau je specifický vysokou mírou autenticity. V areálu jsou místa nikým nedotčená od ukončení těžby v roce 1997. O uchopení zdánlivě skrytých, ale přitom možných interpretací jsme se snažili vypsáním studentské architektonické výzvy fakultám architektury v Praze, Brně, Ostravě a Liberci. Účelem bylo nalézt zajímavé návrhy a názory na využití areálu, který je památkově chráněn a jako jediný v kladenském kamenouhelném revíru přístupný veřejnosti. Hlavním cílem je zachovat, nebo rehabilitovat architektonické, kulturněhistorické i veškeré další hodnoty, pro něž byl důl Mayrau za památku prohlášen. V zásadě jde o vytvoření prostoru, ve kterém bude možné studovat, zkoumat a doslova prožívat průmy-

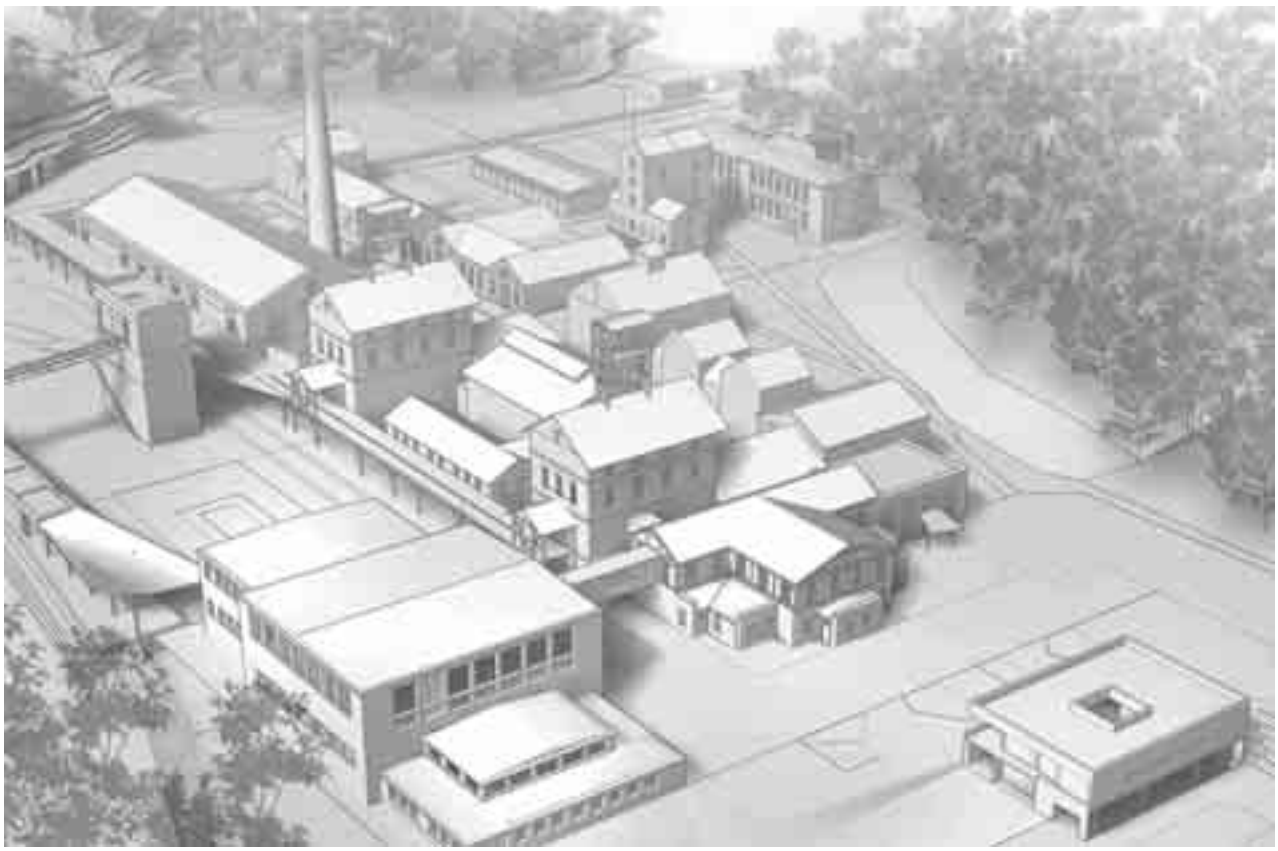

Hornický skanzen Mayrau na kolektivní vizualizaci studentů Ateliéru Girsa – Ústav památkové péče FA ČVUT v Praze, 2015

slové dějiny regionu. Témat k řešení byla celá řada, od stavebních průzkumů, obnovu a konzervaci, až po možnosti dostavby v památkově chráněném areálu. Navrhnout nový přístup, přiměřený požadavkům příštích padesáti let, přizpůsobivý společenským a ekonomickým podmínkám doby, reflektující zejména zajištění památkově důležitých a snadno znehodnotitelných prvků, vyžaduje skutečně velké pochopení. Současné poznání ovšem nevychází ze „země nedotčené". Důl Mayrau za celou svoji historii prošel řadou přestaveb, přístaveb a likvidací, přitom základní urbanistický plán, utvářený provozem, zůstal zachován. Hledání nového smyslu lze vystopovat až do roku 1974. Když byl v roce 1979 tehdejší Důl Gottwald II. (Mayrau) určen jako vhodný pro zřízení budoucího hornického muzea, byly zadány první studie využití jeho budov. Úkol dostal nestor kladenské hornické historie Ing. Vojtěch Polach. Práci předložil s názvem „Ideový návrh využití povrchu dolu Gottwald II. ve Vinařicích jako hornické muzeum kladenského revíru" a návrh předcházel rozhodnutí tehdejšího generálního ředitele podniku Ing. Jiřího Štěpána. V ideovém návrhu jsou informace jak areál využít pro nové expozice a zohledněn byl i sbírkový plán. V roce 1980 vznikla také spolupráce s Katedrou projektování průmyslových a zemědělských staveb Fakulty architektury při Českém vysokém učení technickém v Praze. Účelem spolupráce, ale především technické pomoci, bylo zhotovené ideové záměry sloučit s architektonicko – urbanistickým ztvár-

Veřejná prezentace studentů na výstavě 26. 3. 2015 v Hornickém skanzenu Mayrau ve Vinařicích

Student ateliéru Jakub Křička při představení projektu dostavby bývalé kotelny

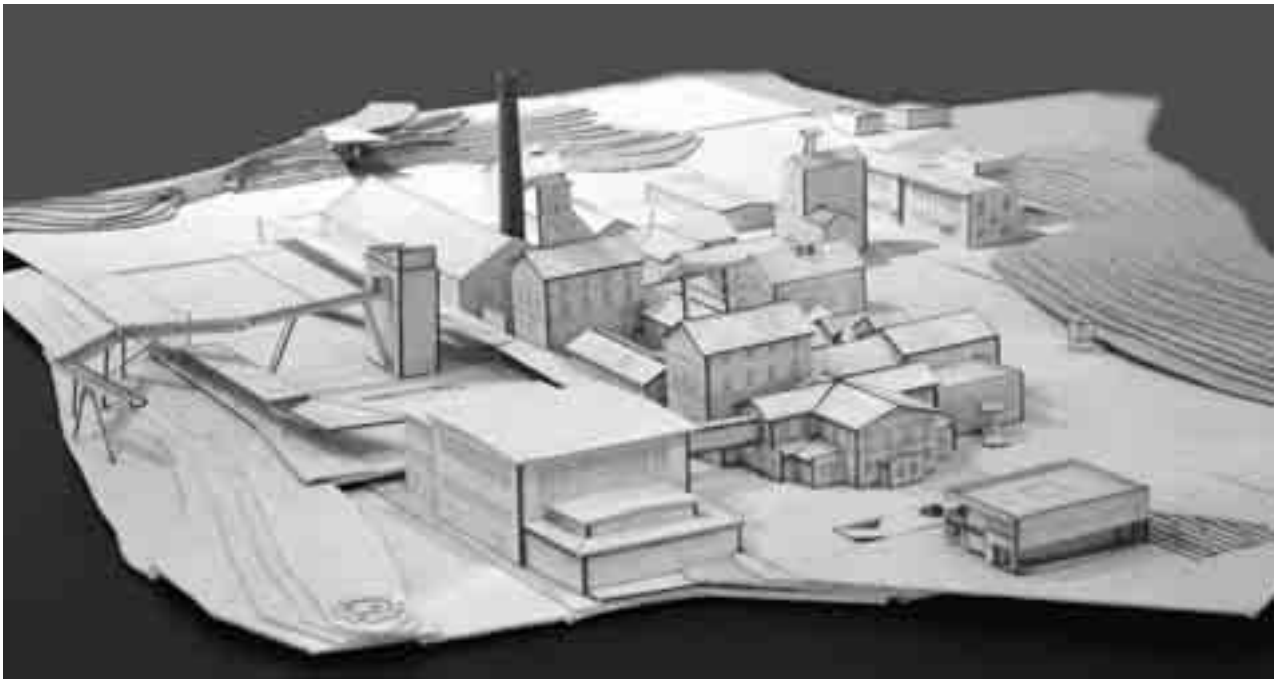

Papírový model skanzenu vytvořený ke kolektivnímu návrhu, Ateliér Girsa – Ústav památkové péče FA ČVUT v Praze, 2015

Denní štola do jámy Petr na dole Michal

MILOSLAV RUCKI

ZALOŽENÍ DOLU MICHAEL A JAM PETR A PAVEL

Historie původního důlního pole jámy Michal začíná v roce 1842, kdy montánní erár položil v Michálkovicích privilegované kutiště o poloměru 1000 sáhů (1896 m). V něm byla založena v roce 1843 kutací jáma číslo 3 (Michalkowitzer k. k. Schacht No 3). V roce 1850 začíná těžba uhlí a těžní jáma dostává jméno Michael. V roce 1856 ztrátovou šachtu stát prodává akciové Výhradně privilegované společnosti Severní dráhy císaře Ferdinanda (dále Severní dráha Ferdinandova).

V létech 1912 až 1915 prochází důl Michael rozsáhlou přestavbou a modernizací. Mimo jiné dochází k centralizaci těžby uhlí z dalších jam Jan, Josef a Petr a Pavel. V té době se z těžní jámy Petr stává jáma výdušná.

V roce 1945 byla šachta znárodněná a v roce 1946 přejmenována na důl Petr Cingr. Ukončení těžby uhlí je 30. května 1993. Kulturní památkou jsou v roce 1993 prohlášeny strojovna a administrativní budova s řetízkovou šatnou. Od roku 1995 je celý areál národní kulturní památkou, která byla v roce 2000 zpřístupněna pro veřejnost. Instalovaný objekt tzv. posledního pracovního dne provede návštěvníka cestou havíře do práce, nahlédne do kanceláří důlních měřičů, geologů, dispečinku, první pomoci apod. Prochází těžní budovou do strojovny s originálními elektrickými stroji z let elektrifikace dolu (1912-1915) a končí v kotelně, kde jej čeká funkční parní stroj z roku 1893.

Každý rok se snažíme přidat něco nového např. restaurována parní turbína z roku 1913, výdejna prádla... Jedním z projektů budoucnosti je zpřístupnění štoly, která spojuje Důl Michal s jámou Petr.

PROPOJENÍ DOLŮ SPOJOVACÍ ŠTOLOU A JEJÍ VYUŽITÍ.

Pro zvýšení těžby byla založena jáma Petr roku 1858 ve vzdálenosti 355 m na ZSZ od jámy Michal a 20 m od ní výdušná jáma Pavel. Jáma Petr byla až do roku 1913 jámou těžní a do roku 1923 jámou úvodní. Již v roce 1864 byla vybavena parním těžním strojem o výkonu 54 HP. Jáma Pavel byla ihned po založení jámou výdušnou a sloužila pro odvodnění dolu. V roce 1864 bylo na jámě v provozu parní důlní tahadlové čerpadlo s ležatým válcem o výkonu 100 HP a zároveň se zařízením pro fárání mužstva. Jámou výdušnou zůstala jáma Pavel až do její likvidace v roce 1994.

Důl Michal v roce 1891. Archiv. DM

Pohled na jámu Michal v roce 1916 po ukončení přestavby. Archiv DM

Spojení jámy Petr s napojením na úzkorozchodnou železnici v areálu dolu Michal dochází po převedení těžby na důl Michal. Štola se využívala pro transport pomocného materiálu do podzemí. Vedlo v ní 500 mm potrubí se stlačeným vzduchem ze strojovny Dolu Michal pro zabezpečení michálkovického důlního pole.

Štola je dlouhá 67 m. Je zděná na betonovém páse, strop rovný betonový. Domnívám se, že je částečně ražená a částečně vystavěna na volném prostranství.

Štola na jámový stvol navazovala z jeho východní strany s hloubkou počvy v průniku 14,7 m pod ohlubní jámy. V délce cca 8 m vedla ve směru kolmém na severo jižní osu jámového terče. Světlá šířka obdélníkového profilu v této části štoly byla 2,4 m a výška 3,0 m. Navazovala oblouková část o stavební délce cca 10 m (poloměr v ose štoly 13,5 m, úhel oblouku 36º) s novými světlými rozměry obdélníkového průřezu: šířka 3,4 m a výšky 3,0 m. Navazující přímá část směrem k severovýchodu ve stejném průřezu o délce 57 m končila ústím v opěrné zdi. Na štolu navazovalo povrchové dílo vedené v záře-

Jáma Petr a Pavel v roce 1891. Archiv DM

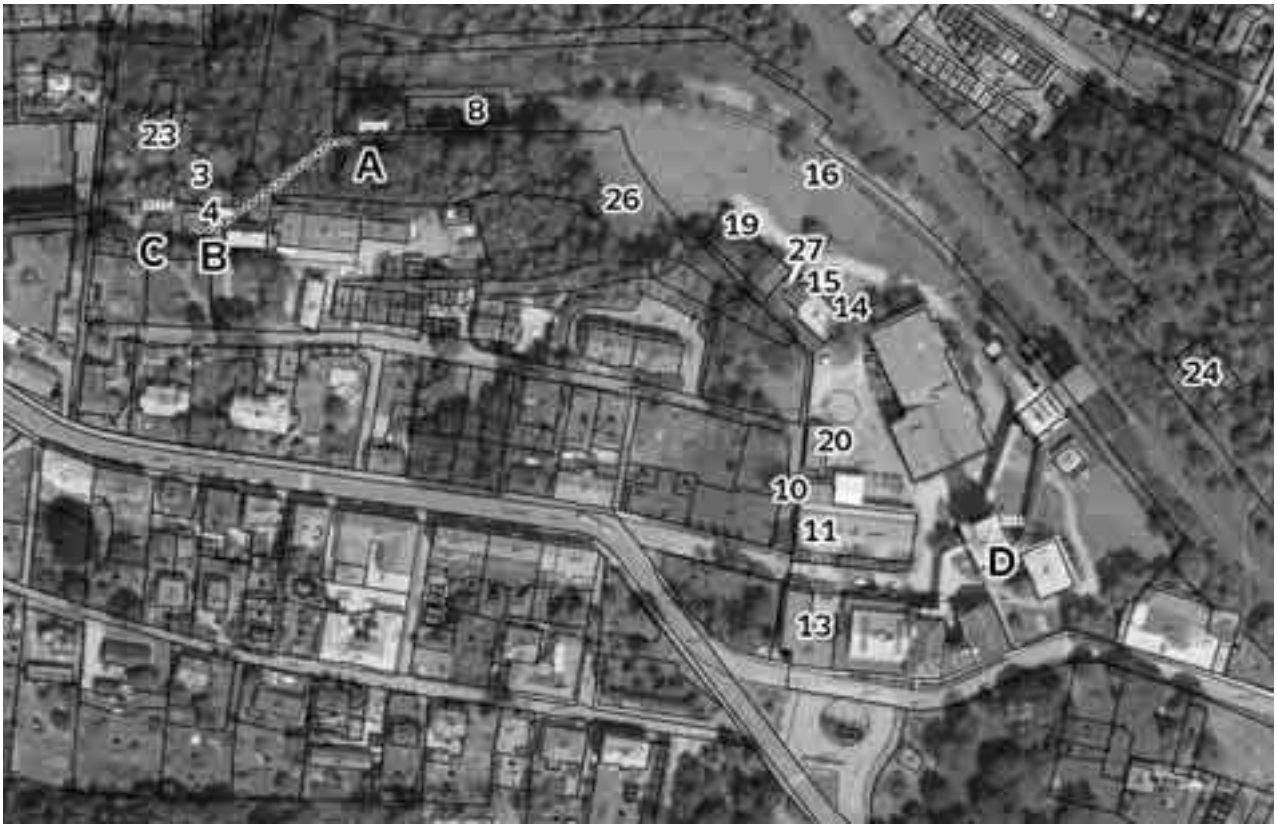

A - štola do jámy Petr, **B** - jáma Petr, **C** - Jáma Pavel, **D** - jáma Michal v areálu NKP. Původní číslování objektů v areálu dolu Petr Cingr (Michal):
8 - sklad dřeva, stolárna, **10** - zlepšovatelská dílna, **11** - mechanické dílny, **13** - správní budova, **15** - sklad, garáž, **16** - budova na nádvoří (zbořena), **19** - sklad materiálně technického zabezpečení, **20** - sklad olejů, **26** - rozvodna (zbořena), **27** - kiosková trafostanice.
Provedené demolice (do r. 2003): **3** - budova ventilátorů, **4** - strojovna Petr, **23** - čistící stanice Petr, **24** - kotelna.
Zdroj: plán areálu k 1. 1. 2003, aktuální podklad - ČUZK, ČGS Geofond.

Zpřístupnění NKP – středověký důl Jeroným v Čisté

RUDOLF TOMÍČEK, MICHAEL RUND, JIŘÍ LOSKOT

OBSAH:

1. HISTORIE REVÍRU ČISTÁ
1.1 Těžba cínu ve Slavkovském lese v minulosti
1.2 Geologicko-úpravenská vsuvka
1.3 Historie čisteckého revíru

2. ZNOVUOBJEVENÍ DOLU A NÁSLEDNÉ ZAJIŠŤOVACÍ PRÁCE
2.1 Objev propadů u silnice
2.2 Návrh řešení zajištění bezpečnosti a provedené práce

3. PRŮZKUM DOLU A ZJIŠTĚNÉ SKUTEČNOSTI V DOLE I REVÍRU
3.1 Posouzení historické výjimečnosti dolu
3.2 Prohlášení památkou a ochrana památky
3.3 Vybrané dílčí památkové objekty

1.HISTORIE REVÍRU ČISTÁ.

1.1 TĚŽBA CÍNU VE SLAVKOVSKÉM LESE V MINULOSTI

Česká republika, jako jedna z mála zemí v Evropě, má svá naleziště cínových rud. Nebudeme řešit jejich, snad již prehistorickou možnost těžby, ale v každém případě to byla těžba důležitá. Nejznámějšími ložisky byla Krupka a v 16. století, mimo krušnohorská naleziště, pak revír Horní Slavkov – Krásno – Čistá.

Slávu zdejších ložisek umožnil rod Pluhů, který po získání území v roce 1495 investoval do hornictví značné částky. Cílem intenzifikace hornictví byla těžba zde se nalézajícího stříbra, ale nalezené bohatství cínových rud ji zcela zastínilo.

Města Horní Slavkov a Krásno se v podstatě dělily o nejvýznamnější naleziště cínu – Hubský peň. I později nalezený Schnödův peň ležel mezi nimi. Dá se tedy jednoznačně říci, že obě města měla v podstatě stejný revír.

Revír u města Čistá (dříve Lauterbach) byl trochu sirotkem. Kovnatost rudy zde nebyla veliká a mimo ryží se hlubinná těžba omezila v podstatě jen na lokalitu „Am Gruben – Na jamách".

Další drobný rozdíl mezi revíry byl také v tom, že Horní Slavkov a Krásno patřily do roku 1547 Pluhům, Čistá pak Šlikům. A horní podnikání Šliků bylo přednostně zaměřeno na Jáchymov, takže ostatním lokalitám nebyla věnována větší pozornost.

Až rok 1547 revíry srovnal v tom smyslu, že po nezdařeném povstání stavů oba propadly konfiskaci a staly se majetkem královské komory. Svobodným královským horním městem se však Čistá stala až v roce 1551 a teprve později byla dalšími nařízeními skutečně s Horním Slavkovem a Krásnem zrovnoprávněna.

Zatím co Krásno a Horní Slavkov zažívaly období slávy, Čistá jen paběrkovala a byla z nich prvním městem, kde hornictví ustoupilo jiným zdrojům obživy. Čas od času, převážně v období válek kdy stoupla cena cínu, se opět začalo těžit ve starých štolách, kdy se dotěžovaly pilířky a ponechané zásoby, ale těžba záhy ustala.

1.2 GEOLOGICKO-ÚPRAVENSKÁ VSUVKA.

Způsob těžby odpovídá geologické genezi užitkové složky – cínové rudy a její distribucí v mateční hornině. Cínová ruda, tvořena minerálem kasiteritem, je vtroušena v hornině. Znamená to, že minerál se nachází v celém objemu mateční horniny a je tam „impregnován". Pokud ji chceme získat, musíme celý objem rudy vytěžit, podrtit a následně získat užitkovou složku úpravenskými metodami – tříděním, plavením, opětovným drcením atd.

Žilné zrudnění se vyskytuje ojediněle.

Obr. 1 Hvězdou označeno již neexistující město Čistá.

Ložiska vznikla hydrotermálně, když žhavá žula se drala staršími žulami k povrchu a ještě před jeho dosažením ztuhla. Vytvořily se kužely žuly zvané pně, nebo též žilníky, které byly v kontaktních zónách silně zrudněny. S postupem do hloubky však zrudnění ubývalo až užitková složka zcela „vyhluchla".

V dalších geologických dobách docházelo u našich ložisek k postupné denudaci a erozi terénu a jednotlivé žilníky se dostávaly na povrch. Zrnka užitkového minerálu – kasiteritu, byla postupně vypreparována z mateční horniny a přemisťována vodou, popř. větrem. Protože kasiterit je těžký, usazoval se v potocích a tůních a ten, jako sekundární ložisko, byl ryžován prospektory.

Těžební metoda a následné úpravenské procesy jen napodobovaly původní činnost přírody **směřující k vydělení užitkové složky.**

Cínový peň v Čisté byl zachycen již v doznívající části žilníku, stejně jako menší ložiska na Vysokém kameni či na Špičáku. Zcela kompletní žilník byl Hubský a Schnödův peň, byť o rozdílné kovnatosti *(Obr. 2, 3 a 4)*.

Prakticky všude se začínala těžba ryžováním a v místech, kde prospektoři narazili na primární výchozy rudy, byly zaraženy štoly či šachtice pro sledování výchozu na den.

U greisenových pňů se základní těžební metodou stalo **„Patrové dobývání šířením – Weitungsbauen" nebo též „Feuersetzen – sázení ohně"**. Přímo z chodbic docházelo k vylamování rudních těles z boků chodeb (chodby se tím šířily, vznikaly šiřiny (Weiten) i z čelby za pomoci ohně. *(Obr. 5 a 6)*.

Tato metoda je velmi starou metodou a byla hlavně používána při tvrdých rudách, v našem případě greisenu a žuly. Principem metody je tepelný, ve své podstatě objemový šok horniny, která účinkem ohně praská a drolí se. Bylo žádoucí dosáhnout co největšího žáru na co největší ploše. Při větších trhlinách se k těžbě používalo obtrhávacích tyčí u menších stačilo nasazení želízek k odštípnutí skály. Mnohdy byl tepelný šok natolik intenzivní, že došlo i k odlomení části materiálu. Na počvě komor byly odpadlé balvany rozbíjeny do přijatelné velikosti a dopravovány na povrch. Dotěžování v komorách bylo prováděno želízkem a mlátkem.

1.3 HISTORIE ČISTECKÉHO REVÍRU

Do poloviny 20.století a vlastně dosud jsou známy o revíru mimo jednotlivá dílčí hlášení a dokumenty báňských úřadů, čtyři zprávy o historické těžbě. Je to Peschelova zpráva z roku 1805, Zpráva přísežného Ignáce Günthera z roku 1820, Prospekt obnovy starého dolu Hieronymus po-

Obr.2 Řez Huberovým pněm dle Stočese: *„Řez pněm Pošepného ve Slavkově. V hloubce asi 50 m pod povrchem nalézá se kopulovitá žulová kopule, která u vrcholu je proniklá nerosty obsahujícími cínovec a wolframit. I v nadloží kopule jsou četé žilky křemenné, obsahující cínovec a wolframit."*

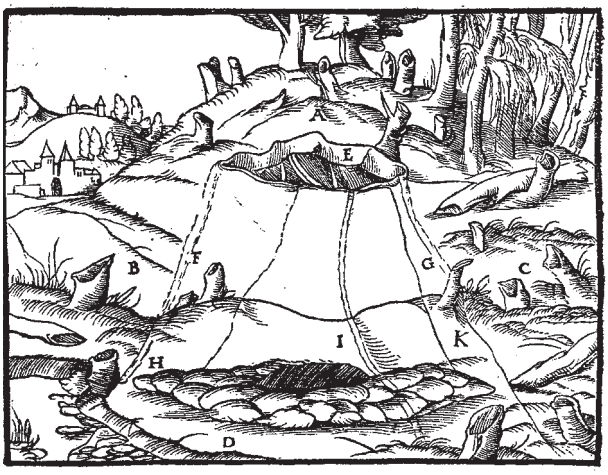

Obr.3 Žilník podle Agricoly.,1556.

Obr.4 Huberův peň (též Hubský, z německého Huber) – propadliny po vytěžení rudy. Foto Rudolf Tomíček, 1995.

Objevení nových prostor v Národní kulturní památce Středověký důl Jeroným v Čisté u Rovné

MICHAEL RUND

V květnu roku 2014 došlo k velice zajímavému objevu nových, dosud nepřístupných prostor v historickém cínovém dole Jeroným u zaniklého městečka Čistá.

Byly objeveny dosud nepřístupné a neznámé podzemní prostory komplexu Dolu Jeroným, charakteru velkoprostorových komor, maloprofilových ručně ražených chodeb, ve kterých stovky let nikdo nebyl (předpokládané stáří 16. století). Rozsah a průchodnost prostor lze přirovnat k původnímu objevu tzv.stařin dolu Jeroným v roce 1982 panem Františkem Barochem.

Nově objeveným členitým volným prostorům dominují dvě komory, orientované svým delším rozměrem po spádu zrudnělé polohy (zhruba 35º). Průměrná výška těchto komor se pohybuje mezi 3 – 4 m při šířce 5 – 9 m. Délka větší z obou komor dosahuje 45 m po úklonu ložiska (37 m ve vodorovném směru). Převýšení mezi nejvyšším a nejnižším objeveným místem činí zhruba 30 m. Prostory jsou poměrně dobře zachovalé a zhruba z poloviny nezaložené, z druhé poloviny pak zaplněné závaly z vyšších prostor, přeplaveným sedimentem, nebo přechází ve zcela zabořené prostory. Na několika místech je nadržena voda. Celková délka chodeb objevených prostor činí téměř 350 m (dosud zaměřeno 330 m) s výraznou nadějí na další objevy do délky cca 400 m. Další objevy lze očekávat především východním směrem a částečně též směrem severozápadním.

Prostory jsou zajímavé i z dalších hledisek. Oproti jiným částem dolu je zde na několika místech patrné dobývání „po žíle". Dále je v jedné komoře postavená kamenná hrázka, která byla starci využívána již v 16.století a stále je částečně funkční. Jsou zde hojně zachovány stopy po kapsách na uložení různých dřevěných dílů a výklenkách na kahánky. Také byly objeveny pozůstatky staré výdřevy a dřevěného čerpacího potrubí. Pokoušeli jsme se ze zachovaných kusů určit stáří dřeva, bohužel ale dendrochronologie neposkytla potřebné údaje, takže stále tápeme. Máme nalezeno jedno želízko a doufáme v nález dalších zajímavostí.

„Nové" prostory jsou i velice zajímavé z hlediska barevnosti. Dominuje zde červená barva (nejspíše sloučeniny trojmocného železa uvolněného oxidací při sázení ohněm) a četné jsou i žluté náteky.

Při návštěvě RNDr. Václava Cílka CSc., známého propagátora geologie, jsme mohli pohlédnout na práce starců i z hlediska filozofického. Zajímavý byl například pohled pana Cílka na stopy po želízkách a mlátcích, které v jedné z komor nechaly minimálně tři generace horníků.

V souvislosti s realizovanými zajišťovacími pracemi, bylo možné již na podzim roku 2013 otevřít a zpřístupnit zajištěnou část dolu z 16. století veřejnosti. Důl byl otevřen i v sezóně 2014 od května do poloviny října.

V současné době probíhá na povrchu výstavba „zázemí" – provozního objektu dolu Jeroným. Výstavba je financovaná z Regionálního operačního programu regionu soudržnosti Severozápad a podporována z Evropského fondu pro regionální rozvoj. Spolufinancování zajišťuje Karlovarský

Důl Jeroným - otevírací doba 2017
Otevřeno: 1. květen – 15.říjen St – Ne 10, 11, 13, 14, 15, 16 hod.
Vstupné: Základní **50 Kč**, Snížené (děti, studenti, důchodci): **30 Kč,** Školní výpravy: **25 Kč** , doprovod zdarma Rodinné: **120 Kč**
Kontakt: tel. +420 736 202 710, email: muzeum@muzeum-sokolov.cz, loskot@muzeum-sokolov.cz www.omks.cz
Příjezd: od Sokolova silnice č. 210 směr Teplá, Prameny za osadou Podstrání . Od Plzně: V Krásně doleva silnice č. 208 směr Sokolov.
Důl Jeroným - otevírací doba 2017

kraj. Stavba v celkové hodnotě 13,8 mil.Kč by měla být dokončena do konce dubna 2015 a k slavnostnímu otevření by mělo dojít na začátku nové sezóny v květnu 2015.

Na jaře roku 2015 došlo v prostoru mezi již zpřístupněnými SDD a prostory objevenými v květnu 2014 po prolezení cca 12 m dlouhé plazivky vedoucí severozápadním směrem (pod silnici 210) k objevu dalších velkoprostorových komor. Přesná poloha důlních děl ještě není známá. Zatím v nejnovějších prostorech byli pouze 4 lidé a to P.Krejčík a P.Olišar z firmy Arcadis a F.Prekop a O.Malina z NPU ú.p. Loket.

Vzhledem k pouze jedinému přístupu do těchto prostor bude nutné vytvořit bezpečnější přístup, prostory zaměřit a také archeologicky prozkoumat, protože se v těchto prostorách nacházejí velice cenné nálezové situace, jako např. tarasní úpravy pracovních plošin, cestičky doplněné jednoduchými tesanými schůdky, či záseky. Dále jsou zde zachovány kulatiny a fošny v počvě (např. 30-40 cm široká, cca 1,5 m dlouhá fošna).

V nejnovějších prostorách byly nasbírány keramické zlomky, které se nyní vyhodnocují.

I díky objevu „nových a nejnovějších" prostor a tím k zvětšení prostor zachovaných v původní podobě z 15.–17. století na dvojnásobek se bude Muzeum Sokolov tento objev snažit prezentovat široké odborné veřejnosti i na mezinárodní úrovni v co největší míře a do budoucna případně i dosáhnout samostatného zápisu na listinu UNESCO.

Muzeum chce do budoucna spolupracovat s CHKO Slavkovský les mimo jiné na propagaci ohrožených netopýrů při pravidelných Netopýřích nocích – důl Jeroným je kromě toho, že je významných zimovištěm netopýrů tak významnou lokalitou tzv. swarmingu, neboli rojení netopýrů.

Stejně tak i s o.s. Terra Incognita, které se zabývá mapováním a záchranou reliktů bývalého městečka Čistá, které bylo zničeno koncem čtyřicátých let minulého století při několika vojenských cvičeních.

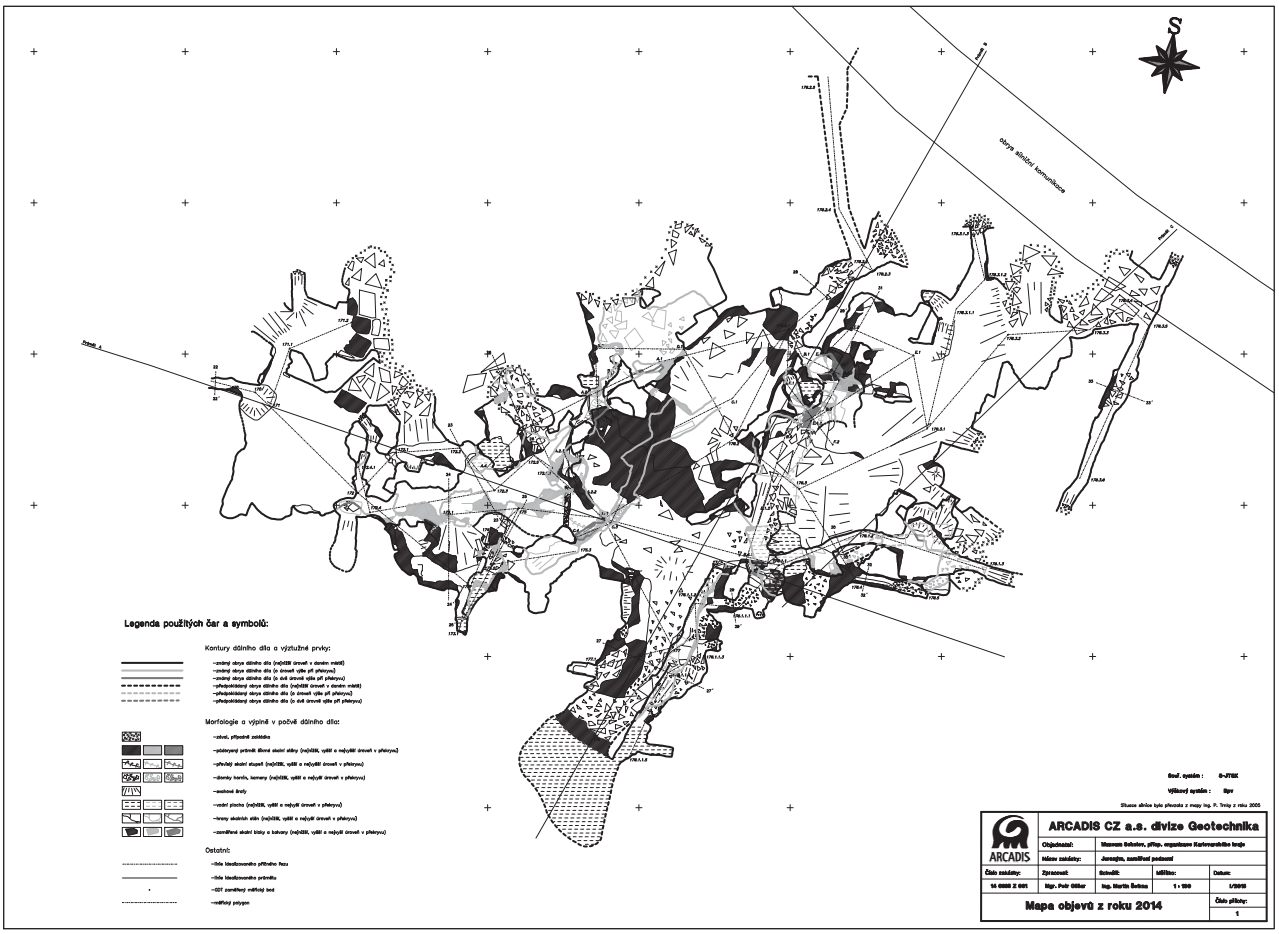

Zaměření části podzemí NKP Důl Jeroným odbornou firmou Arcadis CZ, a.s., zpracoval Petr Olišar.

Vzpomínky na hornictví II

Hornické muzejnictví, zpřístupněné doly pro veřejnost a prezentace hornictví

MARTIN PŘIBIL

K říjnu 2016 se v ČR nachází cca **77** hornických muzeí, hornických expozic, hornických skanzenů, důlních děl zpřístupněných pro veřejnost či podobných objektů prezentující hornictví[1]. Další podobné projekty se připravují. Pojďme se podívat, co se za tímto na první pohled vysokým číslem skrývá:

Z uvedeného počtu je cca **34** zpřístupněných důlních děl, ze kterých u cca **15** navazuje expozice, muzeum, či hornický skanzen s důlní technikou. Cca **19** zpřístupněných důlních děl je turistický cíl typu jeskyně či zřícenina hradu, bez hlubší vazby na další prezentaci soudobého hornictví či hornické vzdělávání.

V ČR existuje cca **15** stálých expozic věnovaných hornictví v regionálních muzeích, kde pracují muzejní pracovníci či dobrovolníci. Tyto expozice jsou výsledkem práce muzejních pracovníků, kteří se ale věnují celé řadě dalších činností a oborů[2].

Dále je zde cca **15** skanzenů a technických muzeí s hornickou tematikou kde se provozuje nějaká důlní technika v činnosti (často jen důlní lokomotiva + důlní vůz pro dopravu osob), z toho je cca 7 skanzenů (muzeí) kde se provozují další hornické činnosti (např. vrtání, pneumatický nakladač, posun sekcí, pancéřový dopravník atp).

Vedle toho se u nás nachází cca **13** technických muzeí státních, kde pracují muzejní pracovníci (či dobrovolníci). Z toho jen cca **5** kurátorů a dokumentátorů se specializací na hornictví je ve stálém pracovním poměru a na 100 % úvazku se věnuje oboru hornictví. Nejvíce je placených průvodců, ovšem ti ve státních muzeích nemají na starosti tvorby sbírek, expozic, výstav ani dokumentaci hornictví, často se jedná o brigádníky, důchodce a nadšence. Mezi těchto 13 muzeí jsou zahrnuty i firemní a spolková muzea, kde často pracují dobrovolníci bezplatně, ale na vysoké profesionální úrovni.

Dále se u nás nachází **5** důlních areálů zpřístupněných veřejnosti a 2 činné doly, kde probíhá hornická činnost a kde je možno po domluvě fárat klecí[3].

ZÁKLADNÍ TYPY OBJEKTŮ PREZENTUJÍCÍ HORNICTVÍ

Z výše uvedeného výčtu možno objekty věnující se prezentaci hornictví možno rozdělit na několik základních skupin:

Muzeum: je instituce otevřená veřejnosti, které získává, uchovává, zkoumá a zpřístupňuje doklady o hmotné kultuře člověka a jeho prostředí. Muzea jsou u nás státní (krajská, obecní), která se řídí zákonem 122/2000 Sb.

Expozice důlního osvětlování v Deutsches Bergbau-Museum v německém Bochumi se rozkládá na skoro tak velké ploše, jako je v NTM celá vitrinová část expozice hornictví. Foto: M. Přibil, 2013

Hornický skanzen a zpřístupněný areál dolu Julius III, Podkrušnohorské technické museum. Kolo z lanovnic, skiponádoba z dolu Kohinoor a v pozadí těžní věž dolu Julius III. Foto: M. Přibil, 2012

Zpřístupněný průmyslový areál dolu Michal (Petr Cingr). Národní kulturní památka Důl Michal v Ostravě. Foto: Martin Přibil, 2008

Kombajn MB 320E jako pomník a poutač u odbočky z hlavní silnice k důlní strojírně T Machinery v Ratíškovicích. Foto: M. Přibil, 2012

a muzea spolkového typu či firemní. Technická muzea se často prolínají se skanzenem (venkovní funkční instalace). Rozdíl mezi muzeem a expozicí je, že muzejní činnost by měla být setrvalá a dlouhodobá, expozice je pak jen formou prezentace. Často jsou dlouhodobé expozice vydávány za regulérní muzea, ale chybí zde sbírkotvorná činnost, dokumentace, soustavnost a pracuje v nich maximálně jen pokladní.

Skanzen: je druh muzea v přírodě či venkovní instalace a forma prezentace různých činností a sbírkových předmětů v chodu. Skanzenem se také rozumí stavby či rozměrné kusy techniky přesunuté ze svých původních lokací a shromážděné na jednom novém místě. Nebo jsou to objekty na svém původním místě, ale kde se předvádí nějaké činnosti, funkční exponáty, atp. Hranice s muzeem se zde často stírá. V hornických skanzenech se někdy předvádějí různé hornické činnosti, nejčastěji jízda důlním vlakem popř. další činnosti. Dělící linie mezi muzeem a skanzenem často splývá. Ideální je kombinace obojího, v budovách vitrínové expozice a na dvoře funkční venkovní instalace. U státních muzeí se často naráží na problémy s praktickým udržováním funkčních provozovaných exponátů a zákonem 122/2000 Sb., oproti tomu např. výstavba povrchové drážky nespadá pod horní či drážní jurisdikci a ve spolkovém skanzenu se řeší snadno, podobně jako kolotoče ohlášením na stavebním úřadě.

Průmyslové areály: zpřístupněné areály důlních závodů formou prohlídky jako na hradě či zámku, se někdy prolínají s muzeem či skanzenem (např. důl Michal v Ostravě Michálkovicích) a navazují zde tematické oborové vzdělávací expozice. Jindy jsou to jen zábavné prvky (důl Kukla Oslavany) či slouží vyloženě hlavně jako atraktivní kulisa pro developerské a jiné účelové dotační projekty (Dolní oblast Vítkovice).

Štôlňa Glanzenberg v Banské Štiavnici byla pro hodnostáře „zpřístupněna" již v roce 1751, od té doby se stalo zvykem sem občas zajít na sklenku (či prohlídku štoly). Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil, 2011

První větší moderní hornické muzeum (expozice) u nás bylo otevřeno v roce 1912 v Praze v Technickém museu pro Království české ve Schwarzenberském paláci na Hradčanech. Foto: Archiv NTM, cca 1913

Rameno v ČR úplně posledního kombajnu do strmých slojí TEMP1 v LandekParku (dříve Hornické muzeum OKD), v roce 2013, krátce před sešrotováním. Zrovna pro Landek byly strmé sloje typické. Zelená barva značila zájem NTM o tento exponát. Foto: K. Šmehil, 2013

Landek: kombajn Panda francouzské firmy Sagem pro velmi mocné sloje (do 6 m). Sekce Ostroj MEOS 26/56, dopravník DBT PF4/1032. Možno zde studovat pojezdový systém Dynaride. Další menší podobné kombajny a sekce byly na Landeku sešrotovány. Foto: M. Přibil, 2012

z projektů TAČR, GAČR, NAKI[8] atp. Je škoda, že si horníci a geologové postupně nechávají zcizit svoje vlastní atraktivní témata; ČGS Geofond disponuje perfektním zázemím a pro VŠB jsou reálnější předměty, jako je např. montánní archeologie, technické památky, konverze průmyslových areálů[10] než těžba surovin na měsíci. Skoro se až zdá, že se hornictví bude brzy učit i na filosofických fakultách.

V případě řady zpřístupnění důlních děl a expozičních projektů za účelem zvýšení turistického ruchu jde často hlavně o dotace a druh podnikání, zpřístupňují se i nestabilní důlní díla hrozící zavalením (štola Johann na Zlatém kopci, obec Boží Dar) či se žádá o dotace na zpřístupnění, kde je zcela nejasná stabilita podzemí (Nevřeň u Plzně) nebo se uvažuje o zpřístupnění zavalených a finančně neudržitelných objektů (Richard I. u Litoměřic) či objektů kde jsou nedořešené pozemky a vlastnické vztahy (Praha 9 - Prosek).

Místo investic do kvalitních projektů se tak tříští síly a finance, které jednou budou chybět na případné budoucí smysluplné projekty v oboru kvalitního hornického muzejnictví, jako se třeba uvažuje na činném dole Rako u Rakovníka.

PERSPEKTIVY

Hornictví ještě neskončilo a některá hornická muzea mizí do šrotu, tak jako se to stalo po privatizaci Hornického muzea OKD na Landeku v Ostravě. Ještě nedávno (2012) zde byla v Miskově vile skvělá muzejní vitrínová expozice dlouholetých ředitelů a spoluzakladatelů Hornického muzea OKD Stanislava Opaska a Miroslava Fojtíka, která byla zničena, rozchvácena a vila vyprázdněna. Celá řada cenných a nenahraditelných exponátů umístěných v plenéru, např. vývojová řada mechanizovaných sekcí Ostroj, vrtná věž či v ČR poslední kombajn do strmých slojí TEMP 1[10] byly sešrotovány a přetaveny ve Vítkovických hutích na korunu všech montánních nesmyslů – na futuristickou rozhlednu *„Usain Bolt Tower"* naraženou na Vysokou pec č. 1 v areálu dřívějších hutí v Dolní oblasti Vítkovice. Zde se již proinvestovalo 1,1 miliardy korun z eurodotací a o podstatě a významu ostravsko-karvinského revíru, Moravsko-slezského kraje a oborů jako je hutnictví či hornictví se tu návštěvník stěží něco dozví.

Oproti tomu moderní finská výstava Going Underground!, zakoupená do plzeňského zábavního „science" centra Techmania za 13,6 mio Kč, počeštěná a provozovaná jako Vzhůru dolů!, celkem solidně prezentuje obor hornictví a těžby surovin, jakkoliv zde užité výstavářské postupy jsou moderní či nezvyklé. Výstavu ve Finsku sponzorovala těžební společnost Nordkalk, strojírny Sandvik, Caterpillar a další. Dlužno poznamenat rub Techmanie, že prostor pro podobné výstavy v Plzni vzniknul sešrotováním a prodejem většiny exponátů podnikového průmyslového muzea Škodových závodů, které nahradila kontroverzní plastika „Entropa" skandálního „umělce" Davida Černého *(instalovaná v centrále EU v Bruselu v roce 2009)*. Je velká škoda, že tradiční hodnoty a tradiční rozvážnější způsob myšlení nahrazují podobné spektakulární rychlé „dynamické" účelové dotační projekty.

Doufejme, že naše hornictví se ještě někdy vzpamatuje a dojde i na „Národní montánní muzeum" po vzoru německého Deutsches Bergbau-Museum v Bochumi, s tematikou hornictví, hutnictví, úpravnictví, geologie, energetiky, důlního strojírenství, báňských exaktních věd, historie hornictví, montánní archeologie atp. těsně propojeného s ústavy VŠB.

Reálnějším skromnějším cílem střednědobým je alespoň uchovat v provozu či dokonce rozšířit Cvičnou štolu dolu Paskov ve Staříči, popř. získat zpět pro hornické mu-

Funkční mechanizovaný nízký porub ve cvičné štole dolu Paskov ve Staříči. Mechanizované sekce Hemscheidt, pluh Ostroj PL-8A, dopravník TH601. Tolik **funkční** techniky v ČR v žádném museu není. Foto: Martin Přibil a Karol Šmehil, 2016.

Těžní věž z dolu Germania *(Marten, vých. od Bochumi)* vztyčená v letech 1973–74 nad budovou Deutsches Bergbau-Museum Bochum. Seriozní ryzí muzeum má ročně cca **400.000** návštěvníků. Přiblížíme se u nás někdy tomuto chrámu hornictví? Foto: M. Přibil, 2013.

zejnictví důl Anselm na Landeku[11]. Finanční prostředky na podobné záměry (zdá se) existují, což ukazuje i „Muzeum degazace", jak kdosi vtipně pojmenoval projekt „Humanizace zajištěných nebo zlikvidovaných starých důlních děl", v rámci kterého se instalují různé ozdobné mřížky na důlní díla a degazační potrubí v intravilánu města Ostravy.

ZÁVĚR

Objektů prezentující hornictví je u nás poměrně hodně, ale různé kvality. Zatím chybí především kvalitní velká hornická muzea-skanzeny, kde se provozuje jízda těžní klecí či větší funkční důlní technika, jako existují v Německu *(např. Bochum, Freiberg, Rammelsberg)* či nově vznikají v Polsku *(Kopalnia Guido, Sztolni Królowa Luiza v Zabrzde či fárání do činného solného dolu Kłodawa)*. Stěžejní jsou muzea kde je funkční důlní expozice zároveň i prezentace sbírkových předmětů v rozsáhlých klasických vitrínových expozicích s aktivní systematickou sbírkotvornou, vědeckou a publikační činností (DBD Bochum).

Hornická muzea v ČR se ale neustále vyvíjí a rozšiřují, nejkvalitnější jsou v Příbrami, Krásnu, na dole Mayrau na Kladně, na dole Julius III u Mostu či hornická expozice v Praze v NTM. V budoucnu uvidíme, kam se posunou, co zde vznikne nového. Určitě by prospěla větší systematičnost při plánování dalších nových hornických expozic a zpřístupněných důlních děl pro veřejnost, hodnota není v množství, ale kvalitě a napojení na systém vzdělávání. Tomu by měl odpovídat i systém rozdělování dotací. Na kvalitu je třeba dbát zejména, neboť se někdy stírá hranice mezi muzeem, skanzenem a turistickým byznysem a dobře míněný projekt se mění na žánrový komerční „disneyland", jako např. solný důl Salina Turda v Rumunsku.

Hornické muzejnictví, zpřístupňování důlních děl, areálů a podobné prezentace hornictví by neměly být samoúčelné, ale měly by sloužit především oboru, ze kterého vzešly, tedy hornictví, technice, hornickému školství, technickému vzdělávání, propagaci těžby nerostných surovin, udržení technických znalostí a vědomostí, výchově a změně pohledu společnosti na hornictví, těžbu nerostů, průmysl a naši závislost na surovinách a energii. Zdař Bůh!

POZNÁMKY:

Tento článek vyšel v příloze časopisu Uhlí, Rudy, Geologický průzkum (URGP) jako výstup z konference „Hornické sympozium 2016" (dříve Hornická Příbram ve vědě a technice), na které byl autorem přednesen. Pro pozitivní ohlasy a fakt, že se některé okruhy čtenářů URGP a Rozprav NTM zcela míjejí, byl zařazen i do této publikace, neboť vhodně doplňuje problematiku, které je toto číslo věnováno.

1 Do uvedeného počtu nejsou zahrnuty podzemní objekty, jako jsou různé ražené skalní sklepy či městské historické podzemí, pohraniční pevnosti, kryty CO a další podzemní stavby.

2 Expozice, které se věnují geologii, mineralogii či paleontologii nejsou zde počítány, vždy alespoň něco k hornictví.

3 Svornost v Jáchymově pouze pro lázeňské hosty, připravuje se důl Rako v Lubné u Rakovníka

4 Např. uvažovaný plán na zpřístupnění nestabilních a zavalených Raabových dolů na štípatelnou břidlici na Opavsku a další podobné uvažované ad hoc projekty na dolování dotací

5 Podle sdělení Dr. Velfla. Tímto velice děkuji za cenné připomínky a pomoc při studiu historie zpřístupněných dolů v Příbrami.

6 Dnes jsou modré náteky zašpiněny a přelity okrem

7 Vyjma cvičné štoly dolu Paskov ve Staříči

8 Technologická agentura ČR, Grantová agentura ČR, NAKI - Aplikovaný výzkum a vývoj národní a kulturní identity (MK).

9 Např. úzká vazba některých oborů na Technische Hochschule Georg Agricola, Bochum, kde fungují technici, horníci, geodeti společně s exhorníky, montánními archeology, muzejníky a dokumentátory z Deutsches Bergbau-Museum, Bochum.

10 Někdy uváděného jako KSU Komsomolec

11 Tomu může již brzy pomoci restrualizace a.s. Vítkovice Holding, kde se Landek převedl na občanské sdružení Dolní oblast Vítkovice, zapsaný spolek. Uvidíme co bude dál.

English Abstracts

FROM THE HISTORY OF THE MINING, Nº 42: Memories of the Mining

The publication seeks to survey some aspects of historic mine workings and monuments. It is a contribution to the discussions that have been taking place at the NTM seminars on the mining industry on historical objects such as historic workings, mine head frames, mine constructions, mining premises, and various effects of mining activities, both present and historical ones. Similarly, several other issues are discussed here, such as questions of legislation, of the use, opening to the public, conversion, securing, cleaning up and redevelopment of these objects, or of the disposal of the objects which represent an ecological burden today. Also, a discussion is carried out if it is possible to purposefully and sustainably utilize these mining objects – to preserve them and open to the public – and how and for what costs. In case the objects are harmful and threating safety, the question has to be answered if it is necessary to completely eliminate/liquidate them, and/or in what measure.

Chapters:

Memories of the Mining: Mining Monuments and Historic Mine Workings in the Czech Republic – Issue Definition
/ Martin PŘIBIL /

This chapter deals with basic mining objects, with the legislative frame of the issue of underground mining workings and their opening to the public. Listed here are the mining objects that are protected as natural monuments *(the table on p. 29)*, historic sights *(the table on p. 30)* and national natural and cultural monuments *(the tables on p. 28)*. The issue of the documentation of mine workings is examined in the light of laws. Mine head frames are among the endangered landmarks, and the chapter gives a current list of mine head frames in the Czech Republic *(the table on p. 46)*. "The Urban Exploration" (Urbex) is a new peculiar kind of tourism – interconnected with social networks – endangering historic underground workings. Also, compared are the potential mining of raw materials and historic mining workings; an alive mining industry has a higher value than empty/abandoned rooms.

25 Years of the Issue of Old Mine Workings in Practice and Legislation (1988–2013)
/ Petr ULDRYCH, Vít ŠTRUPL /

The chapter brings a summary overview of old mining impacts in the Czech Republic from 1988 to the present. It shows the classification of mine workings and underground facilities according to the Mining Act and their determination by the ownership. It explains the transfer of rights and obligations to the old mine workings. Here is also clarified the possibility of sale of abandoned mine workings. Another part is focused on financing of safeguarding of mining impacts and permission of the access to the underground. In the end is described the task of the Czech Geological Survey which manages the Czech Inventory of old mining impacts and provides the investigations and revision of mine working surface impacts. The information from databases are provided through new web mapping applications.

A Manual for the Owners of Underground Objects or for Their Authorized Operators
/ Ivo PĚGŘÍMEK /

In the Czech Republic, according to the Code Law No. 61/1988 Sb., non-mining galleries and other objects created in the underground by driving are considered so-called "underground objects", which are subject to mining jurisdiction and corresponding safety regulations. There are enactments valid for operators of underground objects.

On the Issue of the Protection of Mining Technical Monuments in Slovakia as Exemplified by the Industrial Premises of Rákošská Baňa (the Slovak Republic)
/ Miroslav LACKO /

Despite being state-protected cultural monuments, many of mining constructions have been quickly disappearing. This primarily depends on the cultured manners of the object's owner/user. The problems of the protection of mining technical monuments are exemplified by the residential and production grounds of Rákošská Baňa; the author identified and explained the functions of individual objects and pointed out their historical values.

Historic Monuments of the Zlaté Hory (Zuckmantel) Region
/ Viera VEČEŘOVÁ, Josef VEČEŘA /

The author gives an enumeration/description of ten state--protected mine workings in the neighbourhood of the Zlaté Hory. These objects form a single concept and are interconnected by educational paths. It is the most compact protected region of historical mining in the Czech Rep.

The Mining Cultural Landscape of the Krušnohoří/Erzgebirge
/ Adam ŠREJBER /

The author seeks to acquaint readers with the German--Czech efforts for entering the Mining Cultural Landscape of the Krušnohoří/Erzgebirge the UNESCO World Heritage List.

The Příbram Mining Museum and Its Collaboration with Schools
/ Josef VELFL /

The author deals with various presentations and other activities for schools of the Příbram Mining Museum. These programs are annually innovated and also used by partner schools abroad. Non-substitutable roles play the documentation of latest history and the presentation of the history of the 20th and 21st centuries, in context with the development of technology and mining business, but also with their impacts on people, society and environment.

Miners' Open-air Museum of Mayrau in Students' Projects
/ Tomáš VOLDRÁB /

The annual works of students of the Girsa Atelier of the Faculty of Architecture of the Czech Technical University were aimed at obtaining views and proposals for utilisation of premises that are protected and – as the single within the Kladno stone coal field of Kladno – open to the public.

The Petr Gallery of the Michal Mine
/ Miloslav RUCKI /

The chapter deals with the possibilities of the opening to the public of the Petr Gallery in the premises of the national cultural monument of the Michal Mine in Ostrava--Michálkovice.

The National Cultural Monument of the Jeroným Middle-age Mine in Čistá is Open to the Public
/ Rudolf TOMÍČEK, Michael RUND, Jiří LOSKOT /

The chapter describes a brief history of the locality, its modern-time rediscovery and reconstruction after a road downthrow. In 2008, the site was declared a National Cultural Monument, but there were problems with defining the monument. The site has significance for understanding modern tin mining, in particular by the fire setting method.

The Discovery of New Premises in the National Cultural Monument of the Jeroným Middle-age Mine in Čistá nr Rovná
/ Michael RUND /

The chapter deals with new important discoveries that have been made during the works leading to the mine opening to the public.

Memories of Mining II: Mining Museology and Museum Administration, Mines Open to the Public and Presentation of the Mining
/ Martin PŘIBIL /

The author gives a survey of the mining museology/museum administration in the Czech Republic and describes both significant deeds and losses. An overview of all the mining museums, open-air museums, exhibitions, and workings open to the public is given in the table on p. 153 A selection of important mining presentations is listed in the table on p. 154.

WWW.NTM.CZ

226/ ROZPRAVY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA V PRAZE

MARTIN PŘIBIL (ED.)

Z dějin hornictví 42

Vzpomínky na hornictví

Hornické památky, historická důlní díla, zpřístupňování důlních děl pro veřejnost, hornické muzejnictví

VYDALO: Národní technické muzeum v Praze, www.ntm.cz
EDITOR A ODPOVĚDNÝ REDAKTOR: Martin Přibil
GRAFICKÁ ÚPRAVA: Open Idea, s. r. o., www.openidea.cz
OBÁLKA: Open Idea, foto: Martin Přibil (důl Paskov – Stařič II)
SAZBA: Martin Přibil
PRODUKCE: RNDr. Ivana Lorencová
DISTRIBUCE: Národní technické muzeum v Praze, prodejna@ntm.cz
NÁKLAD: 150 ks

ROZPRAVY NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA ISSN 0035-9378
STUDIE Z DĚJIN HORNICTVÍ ISSN 0139-793
ISBN 978-80-7037-268-5

Uranový důl Rožná v Dolní Rožínce na Vysočině. Poslední rudný důl v ČR. Nárazniště jámy R7S na 12. patře dolu před sfáráním. Foto: Martin Přibil

WWW.NTM.CZ